AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2664-407X

Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri

Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования

Actual problems of the science, culture and education of music

www.adpu.edu.az

2026 **№1 (19)**

Redaksiya şurasının sədri

C.M.Cəfərov — tarix elmləri doktoru, professor

Redaksiya şurasının sədr müavini

A.D.Zamanov — fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

Redaksiya heyəti

Fərəh Əliyeva	sənətşünaslıq doktoru, professor
Fərhad Bədəlbəyli	Bakı Musiqi Akademiyasının rektoru, professor
Firəngiz Əlizadə	Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri, xalq artisti, professor
Zemfira Səfərova	sənətşünaslıq doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, professor
Ceyran Mahmudova	ADMİU-nun rektoru, sənətşünaslıq doktoru, professor
Rəna Məmmədova	sənətşünaslıq doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, professor
Gülnaz Abdullazadə	fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Rəna Abdullayeva	sənətşünaslıq doktoru, professor
Yuliy Əliyev	pedaqogika elmləri doktoru, professor (Rusiya)
İmruz Əfəndiyeva	sənətşünaslıq doktoru, professor
Çingiz Abdullayev	kulturologiya doktoru, professor
Vidadi Xəlilov	pedaqogika elmləri doktoru, professor
Vladimir Adişev	pedaqogika elmləri doktoru, professor (Rusiya)
Eduardas Balçitis	pedaqogika elmləri doktoru, professor (Litva)
Anatoliy Bolqarskiy	pedaqogika elmləri doktoru, professor (Ukrayna)
Anatoliy Qoremıçkin	pedaqogika elmləri doktoru, professor (Ukrayna)
Rauf Kadırov	pedaqogika elmləri doktoru, professor (Özbəkistan)
Yelena Nikolayeva	pedaqogika elmləri doktoru, professor (Rusiya)

Baş redaktor

Jalə Qədimova — pedaqogika elmləri doktoru, professor

Baş redaktorun müavini

Tamilla Kəngərli — pedaqogika elmləri doktoru, professor

Elmi redaktor

Fərrux Rüstəmov — pedaqogika elmləri doktoru, professor

Məsul redaktorlar

Həcər Hüseynova — filologiya elmləri doktoru, professor
Ülviyyə Hacıyeva — filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Məsul katib

Sevinc Mamoyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il, 15 saylı qərarı ilə çap olunur.
Təsisçi: **Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi**
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri №1
Bakı, 2026, 133 s.
Ünvan: AZ 1000, Azərbaycan Respublikası, Bakı, Üzeyir Hacıbəyli küçəsi 68
Адрес: AZ 1000, Азербайджанская Республика, Баку, улица Узеира Гаджибейли 68
Address: AZ 1000, Azerbaijan Republic, Baku, Uzeyir Hajibeyli street 68
Tel.: (99412) 493-00-32 Fax: (99412) 598-10-35
e-mail: sevincmamoyeva9@gmail.com

Sahələr üzrə redaksiya komissiyaları:

- **Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi ixtisası üzrə:** pedaqogika elmləri doktoru, professor Tamilla Kəngərli (sədr), pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Firəngiz Rzayeva, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nelli Abutidze, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Məlahət Məmmədova, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Kəmalə İsmayılova;

- **Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası (Musiqinin tədrisi metodikası) ixtisası üzrə:** psixologiya elmləri doktoru, professor Qızxanım Qəhrəmanova (sədr), pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mədinə Tuayeva, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afət Həsənova;

- **Musiqi sənəti ixtisası üzrə:** sənətşünaslıq doktoru, professor Ülkər Əliyeva (sədr), sənətşünaslıq doktoru, professor Kamilə Dadaşzadə, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, professor Nərminə Quliyeva, sənətşünaslıq doktoru, professor Nailə Rəhimbəyli, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Zemfira Abdullayeva;

- **Kulturologiya ixtisası üzrə:** tarix elmləri doktoru Fuad Məmmədov (sədr), fəlsəfə elmləri doktoru, professor Mübariz Süleymanlı, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Niyazi Mehdi, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Laçın Həsənova;

- **Məktəbəqədər təlim, tərbiyə ixtisası üzrə:** pedaqogika elmləri doktoru, professor Şəhla Əliyeva (sədr), pedaqogika elmləri doktoru, professor Museib İlyasov, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Sədaqət Əliyeva, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Pərişan Həsənova, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru Qəribə Rəhimova.

11 may 2016-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatına alınmışdır.
Qeydiyyat №: 4050

MÜNDƏRİCAT

ÜMUMİ PEDAQOGİKA, PEDAQOGİKANIN VƏ TƏHSİLİN TARİXİ

QƏDİMOVA J.
Müasir elmdə kontekst təhlil…… 10
KƏNGƏRLİ T.
Ali musiqi məktəbdə mühazirə: problemləri və perspektivləri..... 18
ƏLİYEVA M.T.
Musiqinin estetik və etik funksiyaları..... 26
ƏLİXANOVA G.H.
Tədris-pedaqoji fəaliyyətdə qarşılıqlı ünsiyyətin təşkili səviyyələri..... 31
SÜLEYMANOVA Ə.B.
Xor dərnəklərində musiqi müəlliminin fəaliyyət xüsusiyyətləri..... 37
KƏRİMLİ N.R.
Azərbaycan cəmiyyətində milli-mənəvi dəyərlərin yeri..... 43

TƏLİM VƏ TƏRBİYƏNİN NƏZƏRİYYƏSİ VƏ METODİKASI (MUSİQİNİN TƏDRİSİ METODİKASI)

QƏRİBOVA A.H.
Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin klassik musiqiyə marağının formalaşdırılması..... 51
RZAYEVA F.İ.
Məktəblilərin fənlərarası sintez prosesində psixoloji proseslərin inkişafı 57
MƏMMƏDOVA M.
Xorla oxuma prosesində uşaqların təlim və tərbiyə məsələlərinin məzmunu 64
ZAHİDOVA F.R.
Pedaqoji innovatika və innovasiyalı təlim anlayışlarının mahiyyəti..... 72
ƏLİYEVA Z.F.
Azərbaycan bəstəkarlarının uşaqlar üçün yazılmış əsərlərində vətənpərvərlik ideyasının pedaqoji xüsusiyyətləri..... 78
İBRAHİMOVA F.Ə.
Məktəbdənkənar musiqi məşğələlərinin şəxsiyyətin inkişafına təsiri…….. 85
AĞAYEVA Ş.S.
Musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürün inkişafına təsiri..... 93
CABBAROV Ə.M.
İbtidai siniflərdə inkişafedici texnologiyaların musiqi dərslərində istifadəsi yolları..... 100

MUSİQİ SƏNƏTİ

MƏMMƏDOVA R.A.
Azərbaycan və türk musiqisində məqam formullarının müqayisəli təhlili barədə..... 107
ABDULLAYEVA Z.K.
Türk xalqlarının musiqi mədəniyyəti tədqiqat obyekti kimi..... 115
RAMAZANOV R.
Bəstəkar Arif Məlikovun altıncı simfoniyasında muğamın elmi-konseptual istifadə tərzi..... 120
Qaydalar..... 127

СОДЕРЖАНИЕ

ОБЩАЯ ПЕДАГОГИКА, ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

КАДИМОВА Ж.
Контекстный анализ в современной науке..... 10
КЕНГЕРЛИ Т.
Лекция в музыкальном вузе: проблемы и перспективы..... 18
АЛИЕВА М.Т.
Эстетические и этические функции музыки..... 26
АЛИХАНОВА Г.Г.
Уровни организации взаимного общения в учебно-педагогической деятельности..... 31
СУЛЕЙМАНОВА А.Б.
Особенности деятельности учителя музыки в хоровом кружке..... 37
КЕРИМЛИ Н.Р.
Место национальных и духовных ценностей в азербайджанском обществе..... 43

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ (МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ МУЗЫКИ)

ГАРИБОВА А.Г.
Формирование интереса учащихся к классической музыке в общеобразовательных школах..... 51
РЗАЕВА Ф.И.
Развитие психологических процессов в ходе междисциплинарного синтеза у школьников..... 57
МАМЕДОВА М.
Содержание вопросов обучения и воспитания детей в процессе хорового пения..... 64
ЗАХИДОВА Ф.Р.
Сущность понятий «педагогическая инноватика» и «инновационное обучение» 72
АЛИЕВА З.Ф.
Педагогические особенности идеи патриотизма в детских произведениях азербайджанских композиторов..... 78
ИБРАГИМОВА Ф.А.
Влияние внеклассных музыкальных занятий на развитие личности… 85

АГАЕВА Ш.С.
Влияние музыкального образования на развитие творческого мышления…… 93
ДЖАББАРОВ А.М.
Пути использования развивающих технологий на уроках музыки в начальных классах..... 100

МУЗЫКАЛЬНОЕ ИСКУССТВО

МАМЕДОВА Р.А.
О сравнительном анализе ладовых формул в азербайджанской и турецкой музыке..... 107
АБДУЛЛАЕВА З.К.
Музыкальная культура тюркских народов как объект исследования 115
РАМАЗАНОВ Р.
Научно-концептуальное использование мугама в шестой симфонии Арифа Меликова..... 120
Правила оформления статей..... 127

CONTENTS

GENERAL PEDAGOGICS, HISTORY OF PEDAGOGICS AND EDUCATION

GADIMOVA J.
Contextual Analysis in Modern Science..... 10
KENGERLI T.
Perspectives and Problems of Lecturing in Musical High School……... 18
ALIYEVA M.T.
Aesthetic and Ethical Functions of Music…… 26
ALIKHANOVA G.K.
Levels of Organization of Mutual Communication in Educational and Pedagogical Activities……..... 31
SULEIMANOVA A.B.
The Use of Educational Opportunities Means of Musical Expression in Music Teaching..... 37
KARIMLI N.R.
The place of national and spiritual values in Azerbaijani society…… 43

THEORY AND METHODS OF TRAINING AND EDUCATION (METHODS FOR TEACHING OF MUSIC)

GARIBOVA A.H.
Forming Students' Interest in Classical Music in General Education Schools……. 51
RZAYEVA F.I.
Development of Psyehological Processes in the of Interdisciplinary Synthesis of Schoolchildren…….. 57
MAMMADOVA M.
The Content of Brıngıng up and Educatıonal Issues of Chıldren in the Process of Choral Readıng..... 64
ZAHIDOVA F.R.
The essence of the concepts of "pedagogical innovatics" and "innovative training"……. 72
ALIYEVA Z.F.
Pedagogical Features of the Idea of Patriotism in Children's Works by Azerbaijani Composers……... 78
IBRAHIMOVA F.A.
The Impact of Extracurricular Music Classes on Personality Development 85

AGHAYEVA Sh.S.
The impact of music education on the development of creative thinking… 93
JABBAROV A.M.
Ways of Using Developmental Technologies in Music Lessons in Primary Classes..... 100

MUSIC ART

MAMMADOVA R.A.
About Comparative Analysis of Fret Formulas in Azerbaijani and Turkish Music..... 107
ABDULLAYEVA Z.K.
The Musical Culture of the Turkic Peoples as an Object of Research……. 115
RAMAZANOV R.
Scientific and Conceptual Use of Mugham in Arif Melikov's Sixth Symphony..... 120
Rules……. 127

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 10-17**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 10-17**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 10-17**

ÜMUMİ PEDAQOGİKA, PEDAQOGİKANIN VƏ TƏHSİLİN TARİXİ

UOT 78.01:37.02

Jalə Qədimova
pedaqogika elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: jale.gadimova@mail.ru

MÜASİR ELMDƏ KONTEKST TƏHLİL

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.10

Açar sözlər: *musiqi pedaqogikası, təhsil, müasir elm, tarix*

Pedaqoji elm spesifik məqsədyönlü insan fəaliyyəti və onun obyektiv aləm qanunları haqqında sistemləşdirilmiş bilik şəklində çıxış edən məhsulu kimi araşdırılır və bunun nəticəsi olaraq, kəmiyyət və keyfiyyət baxımından müasir elmi həqiqəti səciyyələndirən bir sıra ümumi məqam ortaya çıxır.

Onlardan biri informasiya "partlayışı" – faktiki materialın funksional və sürətlə dəyişməsidir. Məqalədə həm də söhbət inteqrasiya proseslərinin gücləndirilməsi olduğu elmi bilik sistemindən gedir.

Tarixi prosesin əsas ümumi qanunauyğunluqlarının müəyyən edilməsi, musiqi-tarixi prosesin müasir konsepsiyasının yaradılması, müxtəlif mədəniyyətlərdə musiqi dilinin müstəqilliyin və onun semantikasının təşəkkül tapması amillərinin, ictimai ideyaların, dəyərlərin musiqinin inkişafında rolunun öyrənilməsi, qavranılması mürəkkəb bir məsələdir.

Bir sıra hallarda obyektin dərindən öyrənilməsi onun bölünməsinə gətirib çıxarır və nəticədə mövcud fənlər yeni fənlərin tətbiq edilməsi zərurətini yaradır. Digər hallarda mövcud kursların birləşməsi nəticəsində yeniləri yaranır. Bu proses aralıq, interdissiplinar kursların yaranmasına gətirib çıxarır.

Müasir musiqi-pedaqoji prosesdə interdissiplinar kurslar adekvat, müxtəlif və fərqli obyektiv gerçəkliyin vahid elmi-idrak sisteminin yaranmasını zərurət kimi qarşıya qoyur.

Жаля Кадимова

КОНТЕКСТНЫЙ АНАЛИЗ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ

Ключевые слова: *музыкальная педагогика, образование, современная наука, история*

Педагогическая наука исследуется как продукт специфической целенаправленной человеческой деятельности, выступающий в качестве систематизированных знаний о законах объективного мира и вследствие этого возникает ряд моментов, характеризующих современную научную действительность в количественном и качественном аспектах.

Одним из таких аспектов является «информационный взрыв» – функциональное и стремительное изменение фактического материала. В статье также рассматривается система научного знания, в которой усиливаются интеграционные процессы.

Определение основных общих закономерностей исторического процесса, создание современной концепции музыкально-исторического процесса, изучение и осмысление факторов формирования самостоятельности музыкального языка и его семантики в различных культурах, а также роли общественных идей и ценностей в развитии музыки представляют собой сложную проблему.

В ряде случаев глубокое изучение объекта приводит к его дроблению, и в результате существующие дисциплины вызывают необходимость введения новых. В других случаях новые дисциплины возникают вследствие объединения существующих курсов. Этот процесс приводит к появлению промежуточных и междисциплинарных курсов.

В современном музыкально-педагогическом процессе междисциплинарные курсы выдвигают как необходимость создание единой системы научного познания, отражающей адекватную, разнообразную и дифференцированную объективную реальность.

Jala Kadimova

CONTEXTUAL ANALYSIS IN MODERN SCIENCE

Keywords: *music pedagogy, education, modern science, history*

Pedagogical science is studied as a product represented in the form of systematized knowledge about specific goal-oriented human activity and the laws of the objective world. As a result, a number of general aspects emerge that characterize modern scientific truth both quantitatively and qualitatively.

One of these aspects is the “information explosion” – the functional and

rapid transformation of factual material. The article also discusses the system of scientific knowledge in which integration processes are being intensified.

Identifying the fundamental general regularities of the historical process, creating a modern conception of the music-historical process, studying and comprehending the factors behind the formation of the independence of musical language and its semantics in different cultures, as well as the role of social ideas and values in the development of music, constitute a highly complex issue.

In a number of cases, an in-depth study of an object leads to its fragmentation, and consequently existing disciplines create the necessity for the introduction of new ones. In other cases, new disciplines emerge as a result of the integration of existing courses. This process leads to the formation of intermediate and interdisciplinary courses.

In the modern music-pedagogical process, interdisciplinary courses make it necessary to establish a unified system of scientific cognition that reflects adequate, diverse, and differentiated objective reality.

Musiqi pedaqogikası – özünün keyfiyyət əlamətlərinə, strukturunun, fəaliyyətinin və inkişafının daxili qanunauyğunluqlarına malik spesifik mədəni hadisədir: bununla yanaşı, o, insan fəaliyyətinin müəyyən sahələrində fəaliyyət göstərən digər ictimai hadisələrlə mürəkkəb əlaqə və münasibətlər şəbəkəsinə daxil olur.

Onun inkişafı sosial baxımdan determinasiya olunub və müxtəlif birbaşa və dolayı sosial-mədəni nəticələrə gətirib çıxarır. Musiqi pedaqogikasının problemləri və onların birbaşa həlli nəinki Azərbaycan humanitar elminin tarixi, həm də onun müasir vəziyyəti ilə bağlıdır.

Pedaqoji elmi spesifik məqsədyönlü insan fəaliyyəti və onun obyektiv aləm qanunları haqqında sistemləşdirilmiş bilik şəklində çıxış edən məhsulu kimi araşdırsaq, kəmiyyət və keyfiyyət baxımından müasir elmi həqiqəti səciyyələndirən bir sıra ümumi məqam tapmış olarıq. Onlardan biri – informasiya "partlayışı" – faktiki materialın funksional və sürətlə dəyişməsidir. Buna görə pedaqogikaya nəinki intellektual səviyyəni artırmağa, həm də yalnız yaradıcı şəxsiyyətin həll edə biləcəyi yaradıcılıq məsələləri sahəsini genişləndirməyə imkan verən yeni informasiya bloklarının daxil edilməsi perspektivi tamamilə təbiidir. Başqa sözlə desək, bu proses özü özünə yol açır. Buna görə də konkret həllər tələb olunur. Söhbət həm də inteqrasiya proseslərinin gücləndirilmiş olduğu elmi bilik sistemindən gedir.

Tarixi prosesin əsas ümumi qanunauyğunluqlarının müəyyən edilməsi, musiqi-tarixi prosesin müasir konsepsiyasının yaradılması, müxtəlif mədəniyyətlərdə musiqi dilinin müstəqilliyinin və onun semantikasının təşəkkül

tapması amillərinin, ictimai idealların, dəyərlərin musiqinin inkişafında rolunun öyrənilməsi tələbələr tərəfindən qavranılması üçün mürəkkəb məsələlərdir. Müasir pedaqoji praktika materialın səviyyəsinin nə qədər yüksək olduğunu göstərir. Materialın çatdırılmasında peşəkarlıq və onun əsaslarının möhkəmliyi, şübhəsiz ki, fənnin özünə marağı, ona ciddi münasibəti təşkil edir.

Bir sıra hallarda obyektin dərindən öyrənilməsi onun bölünməsinə gətirib çıxarır və nəticədə mövcud fənlər yeni fənlərin tətbiq edilməsi zərurətini yaradır. Digər hallarda mövcud kursların birləşməsi nəticəsində yeniləri yaranır. Adətən bu proses aralıq, interdissiplinar kursların yaranmasına gətirib çıxarır. İnteqrasiya müxtəlif elmlərin, metodların köməyi ilə faktoloji materialın kompleks öyrənilməsinin inkişafında, onların bir-birini zənginləşdirməsində və bir-birinə nüfuz etməsində, bunun əsasında tətbiq edilən universal qanunlara və metodlara malik elmi fənlərin yaranmasında özünü göstərir.

Müasir musiqi-pedaqoji prosesdə interdissiplinar kurslar adekvat, vahid, müxtəlif və fərqli obyektiv gerçəkliyin vahid elmi idrak sisteminin yaranmasına gətirib çıxarır.

Elmlər arasında interdissiplinar əlaqələrin inkişafının səbəblərindən biri, şübhəsiz ki, bütöv təhlilin birləşdirici rolundadır. Obyektə janr, mədəni, tarixi aspektə salınmış bədii hadisə kimi baxılması sənətin hüdudlarından kənara çıxmanı və bu sərhədlərin genişləndirilməsini tələb edirdi. Həyatın "sistemliliyi"nin dərk edilməsində müasir elmin çeşidli təcrübəsi musiqi pedaqogikası kimi sahəyə təsirsiz ötüşə bilməzdi. Şübhəsiz ki, musiqi pedaqogikası bütövlükdə digər elmlərdən, sənətşünaslıqdan çox dəyərli şeylər götürə bilər.

Azərbaycanda musiqi pedaqogikası tarixinin və nəzəriyyəsinin müasir aktual problemləri kontekst təhlillə birləşdirilib.

Müasir elmdə kontekst təhlil nə deməkdir və onu musiqi pedaqogikasında necə istifadə etmək olar? İlk növbədə, o, bədii faktın bir-birindən asılı olan əlaqələr sisteminə "maksimum" cəlb edilmə dərəcəsini göstərir. Burada sənətşünaslıq (oxu: elmi-pedaqoji) biliyinin humanitarlaşdırılması, onun sosiuma, yaxın incəsənət sahələrinə və bütövlükdə mədəniyyətə çıxışının genişləndirilməsi, "dar ixtisaslı mütəxəssislərin" izolyasionizm səylərindən daha səmərəli olur.

Bu, xüsusən də ona görə əhəmiyyətlidir ki, mədəniyyətin adekvat təhlili həm onun təməl əsaslarının tarixi köklərinin aşkara çıxarılması, həm də yeni mədəni törəmələrin genezisinin araşdırılması və onların inkişaf tendensiyalarının müəyyən edilməsi ilə bağlıdır.

Fikrimizcə, interdissiplinar kurslar ideyasının mahiyyəti – tarixi və nəzəri fənlər silsiləsinin sinxronlaşdırılmasındadır. Bu kursların daxili dinamizmi ilk öncə materialla bağlıdır. Müasir musiqi pedaqogikasının aktual problemi – nəzəri və tarixi fənlərin ayrılmasındadır. Onların aradan qaldırılması yolunu biz xüsusi kursların yaradılmasında görürük.

Əlbəttə, musiqi nəzəriyyəsi və tarixinin ayrı-ayrı kurslara ayrılmasının metodoloji cəhətdən düzgünlüyü birmənalıdır. Bundan başqa, musiqi tarixinin bir üslubun digər üslubu ardıcıl əvəz etməsi kimi tədrisi müəyyən əlavələr tələb edir. Söhbət təkcə onların dil xüsusiyyətlərindən deyil, həm də üslubların bir-birini əvəz etməsi dövrlərinin öyrənilməsindən, onların əlaqələndirilməsindən və s. gedir.

Hələ iyirmi il bundan əvvəl qeyd olunmuşdur ki, "bir tərəfdən, ənənəvi musiqi-nəzəri fənlərdə müəyyən edilmiş "texnika" bəstəkarların texnikası olmadı, çünki musiqi tarixinin mülkü olan üslublarla bağlı idi. Digər tərəfdən, keçmişin bəstəkarlarının tədrisində kristallaşmış ənənəvi musiqi-nəzəri fənlər musiqişünasların tədrisin əsası və musiqiçi-ifaçıların ümummusiqi hazırlığı silsilənin mühüm tərkib hissəsi olmaqla, indi öz təyinatını, bir növ, "ünvanını dəyişib".

Yaxşı məlumdur ki, Azərbaycan musiqisinin tarixi bizim proqramlarda birtərəfli inkişaf kimi göstərilmişdir. Fikrimizcə, musiqi ədəbiyyatına birtərəfli məlumat toplusu kimi baxan musiqi-pedaqoji fikrini, digər sahələrə, məsələn, ədəbiyyat və poeziyaya daxil olmaq hesabına bir qədər genişləndirmək lazımdır.

Bir misal gətirim: "Nəticələrin əldə edilməsini əngəlləyən bəzi hallara diqqət yetirək (pedaqoji proses nəzərdə tutulur). Onlardan biri tarixiliyin, tarixi və məntiqi dialektikanın bir qədər məhdud izahındadır. Həqiqətən, xronologiya, materialın dövrlər üzrə yerləşdirilməsi ilə məhdudlaşmır. Onun gücü – nəinki müəyyən dövrdə dilin sinxronik öyrənilməsi imkanında (leksik, qrammatik və fonetik tərəflərin vəhdəti kimi), həm də ayrı-ayrı dil hadisələrinin və onların cəminin hərtərəfli inkişaf xəttinin öyrənilməsini nəzərdə tutan diaxronik öyrənmə imkanındadır... Materialın dərk edilməsinin xronoloji yolu yüksək tarixi təfəkkürün tərbiyələndirilməsinə zəmanət vermir.

Təsadüfi deyil ki, son zamanlar bir çox müəlliflər daim tarixi fikrin ciddi qanazlığından şikayət edir. Ali məktəbdə musiqi tarixi çox zaman, ilk növbədə, ayrı-ayrı adlara, regionlara, ölkələrə və dövrlərə, artıq ikinci növbədə isə, hərtərəfli proseslərə və üslub tendensiyalarına həsr edilmiş monoqrafik mövzular silsiləsi kimi şərh olunur.

Kursun nadir olmayan diskretliyi və dövrün real mənzərəsini natamam əks etməsi bundan irəli gəlir".

Beləliklə, mədəni potensialın mükəmməl inkişafı ilk növbədə intellektual səviyyənin genişləndirilməsi ilə bağlı olan musiqi təhsilinin humanitarlaşmasına kömək edir.

Biz, əlbəttə ki, bütün musiqi təhsilinin yenilənməsi məsələsini qaldırmırıq. Lakin deyilənləri nəzərə alaraq, ayrı-ayrı kursların yenilənməsinin zəruri olduğunu hesab edirik.

Musiqi pedaqogikasındakı bu mühüm rakursları nəzərə alaraq, müasir

musiqi pedaqogikasının musiqi təhsilinin humanitarlaşdırılması ilə birbaşa bağlı olan mürəkkəb problemlərinin müəyyən həlli yollarını təklif edirik.

Beləliklə, musiqi-pedaqoji təhsil sisteminə interdissiplinar kursların daxil edilməsinin vacibliyi yuxarıda qeyd edilən bir çox amillərlə bağlıdır. Buraya bədii yaradıcılıq sistemində musiqinin xüsusi yerini şərtləndirən amilləri də əlavə edək:

a) Səsin təbiəti. Musiqinin semiotik, estetik, bədii xüsusiyyətlərinin spesifikası;

b) Səsin insanın mənəvi həyatının emosional tərəfi ilə əlaqəsi. Musiqi intonasiyasının sinkretik musiqi-nitq fəaliyyətindən yaranması;

c) Musiqinin insan hissinin birbaşa ifadəsi kimi jestlə əlaqəsi.

Yuxarıda deyilənlərə əsaslanaraq, musiqinin interdissiplinar kurslar sistemində öyrənilməsi fənnin iki mərhələdə tədrisini nəzərdə tutur:

1. Musiqinin ümummədəni əhəmiyyətinin dünyanın universal mənzərəsində dərk edilməsi;

2. İncəsənət sistemində musiqinin spesifikasının müəyyən edilməsi.

Birinci mərhələdə musiqinin yaranmasının insanın ictimai varlıq kimi tarixi təkamülü ilə əlaqəsi açıqlanır. Qeyd edək ki, ibtidai insanın sinkretik utilitar-bədii fəaliyyətində spesifik emosional təsiri ilə əlaqədar musiqiyə mühüm yer ayrılmışdır. "…Musiqiyə çox böyük emosional hisslər xasdır ki, onları musiqili, intonasiya ilə ifa edilmiş fəlsəfə, yaxud musiqi intonasiyalarında bizə verilən əhval-ruhiyyə kimi ayırmaq olar".

Materialın araşdırılmasının ikinci mərhələsi musiqinin incəsənət sistemində həm ümumi, standart, həm də fərdi, xüsusi xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılmasını nəzərdə tutur. Musiqi bütöv incəsənətə münasibətdə təyin edilmiş bütün sosial funksiyaları özündə daşıyır: kommunikativ, gerçəkliyin əks edilməsi, etik, estetik, qanunauyğun, evristik, idrak-maarifləndirici, nəhayət - ictimai-dəyişdirici. İnterdissiplinar kurslar kontekstində müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji tədqiqat metodlarının modelləşdirilməsi məqsədəuyğundur. Sonuncu cəhət tədqiqat obyektlərinin empirik təsvirindən onların birgə tarixi və nəzəri yanaşmada ümumelmi dərkinə keçidi təmin edəcək.

Musiqinin bu aspektdə tədris edilməsi fərqli cəhəti növarası inteqrasiya və müxtəlif növ sənətlərin sintezi olan müasir bədii mədəniyyətdə onun rolu və yerini müəyyən etməyə xidmət edir.

Bu cür yanaşmanın aşağıdakı məqsədləri ola bilər:

1. İncəsənətə sistemli obyekt kimi kulturoloji yanaşmalar haqqında tərif vermək:

2. Musiqinin morfoloji xüsusiyyətlərinə keçməzdən əvvəl bütün incəsənət növləri üçün universal incəsənət funksiyalarını sadalamaq;

3. Musiqinin məna-məzmun spesifikası ilə yanaşı, onun digər incəsənət növləri ilə əlaqəsini müəyyənləşdirmək.

Beləliklə, musiqiyə, müasir cəmiyyətin mədəniyyətinin bütün sahələrinə daxil olan sənət kimi kompleks yanaşma yaranır. Bu cür yanaşma tələbələrin dünyagörüşünü xüsusi aspektdə formalaşdıra bilər: musiqi geniş və dərin idrak, ideoloji və estetik imkanlara malik incəsənət növü kimi xüsusi status qazanır, çünki musiqinin müasir bədii mədəniyyətdə lider mövqeyi danılmazdır.

Bədii həyatda müxtəlif incəsənət növlərinin mənalı üsullarının bir-birinə nüfuz etməsi, yəni bədii "hibridləşdirmə" musiqinin incəsənət növlərinin dinamikasında lider mövqeyini aşkara çıxartdı. Özünün spesifik emosional təsiri sayəsində məhz musiqi humanist təsəvvürlərin və təzahürlərin vəhdətini yaratmaq üçün real imkana malikdir.

Bütün deyilənlər musiqi pedaqogikasında interdissiplinar kursların formalaşmasında həlledici rol oynayır.

Musiqi pedaqogikasının yeni kulturoloji statusu, fikrimizcə, müasir dövrdə Azərbaycan musiqi tədrisi və tərbiyəsinin humanitarlaşdırılması probleminin həllində ən mühüm parametrlərdir. Burada hazırkı interdissiplinar əlaqə çərçivəsində dərk edilməsi vacib olan bir sıra məsələləri tezis şəklində təsvir edək:

1. Mədəniyyətin heterogen orqanizm kimi sistemli tədqiqatının evristik bütövlüyü;

İncəsənət obyektinin kulturoloji obyektə yaxınlığı;

3. Mədəniyyət bir-biri ilə bağlı komponentlər çoxluğu, onların birləşməsi kimi;

4. İncəsənət – üzvi sistemdir, müasir mədəniyyətin fəaliyyətdə olan modelidir.

5. İncəsənətin inkişafı və tam fenomenin yaranmasında nailiyyətlərin və itkilərin çoxölçülü dialektikası;

6. Mədəniyyət komponentləri kimi incəsənət növləri arasında sistem yaradan əlaqələr və münasibətlər;

7. Sistem üçün spesifik olan sintezin həyata keçirilməsi.

Struktur anlayışı, obyektlərin sistemlər (bu halda mədəniyyət) kimi təşkili, universal dilin yaradılması üsulları, cürbəcür sistemlərin bütün müxtəlifliyinin təsviri özünü mədəniyyətə sistemli-struktur yanaşmalarda reallaşdıra bilər. Mədəniyyətin interdissiplinar inteqrativ elmi anlayış kimi dərkinin təməli bundan ibarətdir.

Məqalənin yeniliyi. Kulturoloji yanaşma incəsənətin spesifik xüsusiyyətlərinin, onun sintetik xarakterinin öyrənilməsinin açarı, ənənəvi etik, estetik, elmşünaslıq və digər tədqiqatların onların bu və ya digər (dövrün, üslubun və s.) bütöv mədəniyyət “modeli”nə münasibəti şüarı altında birləşməsi kimi musiqi sənətinin mənimsənilməsində və düzgün anlaşılmasında mühüm rol oynayır. Bununla bərabər, təsvir edilmiş nəzəri yanaşmanı tarixi yanaşma ilə birləşdirmək lazımdır. Burada ilk problem ənənə anlayışının

tələbələrə izahı, yəni inkişaf edən bədii orqanizmin (musiqinin, ədəbiyyatın və s.) ardıcıl mərhələləri arasında müəyyən növ münasibətlərin izahı olacaq. Musiqinin ona mənəvi qida verən ənənələrə yanaşmasında seçiciliyindən danışdıqda, ənənənin dialektik mahiyyətini və onun müasir musiqidə yerini izah etmək, ənənənin ümummədəni məzmununu müəyyən etmək, obyektiv və subyektivin üzvi birləşməsini qeyd etmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qədimova J.H. "Musiqinin tədrisi metodikası". Bakı, 2007
2. Əmrahov M., Salahov M., Əsədov N. "Azərbaycanda ali məktəb quruculuğu, ali pedaqoji təhsilin təşkili və inkişafı tarixinin oçerkləri". Bakı, 2007
3. Fətəliyev X., İsayev İ. "Pedaqoji irsimizdən". Bakı, 1991
4. Məmmədov Ş. "Milli təhsilimizin fədailəri". Bakı, 2004
5. Mahmudov M. "Bolonya prosesi və Azərbaycan". Bakı, 2008
6. Mehrabov A.O. Pedaqoji prosesin optimallaşdırılmasının psixoloji-pedaqoji məsələləri. Bakı, 2011
7. Abbasov Ə.M. Təhsil islahatı və kurikulum // İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə. Bakı, 2005
8. Абдуллаева Р.Г. Проблема художественного стиля в информационной культуре. Баку: Элм, 2003

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika elmləri doktoru, professor Tamilla Kəngərli
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 18-25**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 18-25**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 18-25**

УДК 378.6 (042)

Тамилла Кенгерли
доктор педагогических наук, профессор,
Заслуженный учитель Азербайджана
Бакинская Музыкальная Академия
AZ1014, г. Баку, улица Шамси Бадалбейли, 98
e-mail: t.kengerlinskaya@mail.ru

ЛЕКЦИЯ В МУЗЫКАЛЬНОМ ВУЗЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.18

Ключевые слова: *музыкальный вуз, лекция, педагогика, методика обучения, интерактивное обучение, музыкальное искусство, профессиональная подготовка, творческое мышление, проблемы и перспективы*

В статье речь идёт о лекциях по «Музыкальной педагогике и психологии музыкальных способностей» и по «Методике фортепианного обучения». Выводы, которые были сделаны в результате анализа и обобщений лекционной работы преподавателя вуза по данным курсам имеют отношение, в сущности, ко всем дисциплинам музыкального вуза. Автором рассматривается содержание, динамика и основные проблемы лекции в музыкальном вузе и подчёркивается, что она состоит из нижеследующих задач: образовательной, воспитательной, развивающей и практической.

От реализации вышеуказанных основных требований лекции зависит в целом качество всего процесса обучения, видится путь к достижению целей музыкального профессионального образования.

В современных условиях система музыкального образования сталкивается с рядом проблем, связанных с изменением образовательных стандартов, цифровизацией, снижением интереса студентов к традиционным формам обучения и необходимостью интеграции теоретических знаний с практикой.

Перспективы развития лекционной формы связаны с использованием мультимедийных технологий, интерактивных методов обучения, междисциплинарного подхода и усилением связи между музыкальной теорией, исполнительством и современной культурной практикой.

Tamilla Kəngərli

ALİ MUSİQİ MƏKTƏBDƏ MÜHAZİRƏ: PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Açar sözlər: *musiqi ali məktəbi, mühazirə, pedaqogika, tədris metodikası, interaktiv təlim, musiqi sənəti, peşə hazırlığı, yaradıcı təfəkkür, problemlər və perspektivlər*

Məqalədə "Musiqi pedaqogikası və musiqi qabiliyyətlərinin psixologiyası" və "Fortepiano tədrisinin metodikası" fənləri üzrə mühazirələrdən bəhs olunur. Musiqi ali məktəbi müəlliminin mühazirə fəaliyyətinin təhlili və ümumiləşdirilməsi əsasında müəllif bütün musiqi-nəzəri və ifaçılıq fənlərinin tədrisi üçün əhəmiyyət kəsb edən nəticələrə gəlir. Müəllif tərəfindən musiqi ali məktəbində mühazirənin məzmunu, dinamikası və əsas problemləri araşdırılır və vurğulanır ki, mühazirə aşağıdakı: tədris, tərbiyəvi, inkişafetdirici və praktik vəzifələrdən ibarətdir.

Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi musiqiçi mütəxəssislərin peşəkar hazırlığının keyfiyyətini və bütövlükdə təhsil prosesinin səmərəliliyini müəyyənləşdirir.

Müasir musiqi təhsilinin qarşılaşdığı əsas problemlər sırasında təhsil standartlarının yenilənməsi, rəqəmsallaşma, tələbələrin ənənəvi tədris formalarına marağının azalması və nəzəri biliklərin ifaçılıq təcrübəsi ilə inteqrasiyası zərurəti xüsusi qeyd olunur.

Burada mühazirə formasının inkişaf perspektivləri multimedia texnologiyalarının tətbiqi, interaktiv tədris metodları, fənlərarası yanaşma və musiqi nəzəriyyəsi, ifaçılıq sənəti ilə müasir mədəni mühit arasında əlaqələr araşdırılır.

Tamilla Kengerli

PERSPECTIVES AND PROBLEMS OF LECTURING IN MUSICAL HIGH SCHOOL

Keywords: *music university, lecture, pedagogy, teaching methodology, interactive learning, musical art, professional training, creative thinking, problems and perspectives*

The article examines lectures on the subjects "Music Pedagogy and Psychology of Musical Abilities" and "Methodology of Piano Teaching." Based on the analysis and generalization of the lecture activities of a teacher at a higher music institution, the author draws conclusions that are significant for the teaching of all music-theoretical and performance disciplines. The study explores the content, dynamics, and major problems of university lectures,

emphasizing their educational, developmental, instructional, and practical functions.

The implementation of these tasks determines the quality of professional training for musicians and the overall effectiveness of the educational process.

Particular attention is paid to the contemporary challenges faced by the system of music education, including changes in educational standards, digitalization, declining student interest in traditional forms of instruction, and the need to integrate theoretical knowledge with performance practice.

The author associates the prospects for the development of the lecture format with the use of multimedia technologies, interactive teaching methods, an interdisciplinary approach, and the strengthening of connections between music theory, performance, and contemporary cultural practice.

Настоящая статья появилась на основе многолетнего опыта работы в музыкальном вузе и длительных наблюдений за проведением лекционных занятий.

В частности, речь идёт о лекциях по «Музыкальной педагогике и психологии музыкальных способностей» и по «Методике фортепианного обучения». Однако, те мысли и выводы, которые были сделаны в результате анализа и обобщений лекционной работы преподавателя вуза по данным курсам имеют отношение, в сущности, ко всем дисциплинам музыкального вуза.

Существует особая специфика организации учебного процесса в высшем профессиональном музыкальном заведении. Она проявляется в том, что учебный процесс организуется в двух формах: классно-урочной и лекционно-семинарской.

Особой формой организации высшего музыкально-профессионального образования являются лекционные и семинарские занятия.

Лекционно-семинарская форма обучения, сопровождаемая практикумом, значительно отличается от классно-урочной системы. Рассматривая её содержание, динамику и основные проблемы, отметим, что лекция в музыкальном вузе характеризуется постановкой нижеследующих задач: образовательной, воспитательной, развивающей и практической. Она направлена на выполнение четырёх основных целей: обучить, воспитать, развить и уметь применять (практиковать). От реализации вышеуказанных основных требований лекции зависит в целом качество всего процесса обучения, видится путь к достижению целей музыкального профессионального образования.

Эти общеизвестные истины, как правила к руководству знакомы каждому педагогу музыкального вуза, читающему курс лекций по

конкретному предмету. Вместе с тем, честно придерживаясь этих требований, педагог нередко становится свидетелем отсутствующего выражения лиц у студентов, молча слушающих и пытающихся сосредоточиться на учебном материале. Лекция представляет собой сжатый, спресованный и достаточно большой по объёму фрагмент научного знания – во всяком случае, гораздо больший, чем фрагмент, соответствующий индивидуальному уроку. При этом объективно лекция не способствует усвоению учебного материала, так как зачастую она монологична: лектор за редким включением, прекрасно владея материалом, адресует своё изложение, не пытаясь заладить обратную связь с аудиторией, задать вопрос на понимание, быстро установить, как усвоен тот иной фрагмент учебного материала. Студент же зачастую не знает, как конспектировать то, что говорит лектор, и либо пытается записать всё подряд, либо не записывает практически ничего, кроме основных правил. В подавляющем большинстве студенты не знают, как работать с материалом лекций. «Они приходят с умами ...пассивными: умеют усвоить, впитать в себя, но не умеют перерабатывать, переваривать. Они прочтут и изложат, что и сколько угодно; но задайте им вопрос, ответ на который они должны найти в том же, что прочитали - они не ответят ничего или ответят не на вопрос...» [2, с.362].

Наблюдения за процессом обучения в высшей школе показывают, что лекционный материал многих курсов не всегда полно и адекватно представлен в тематике и содержании семинарских и практических занятий. Иногда студенты не представляют практически до самого конца семестра тех требований, которые им необходимо выполнить, чтобы получить зачёт и быть допущенными к экзамену. В результате, готовясь к зачёту, студент за один день пытается «сфотографировать» учебный материал и, преодолев контрольный «барьер», моментально всё забывает. Такой «марафон» посилен далеко не каждому – в этом причины академических задолженностей и будущей профессиональной некомпетентности, ограниченности.

Исследователи, анализируя проблемы вузовского обучения, особое внимание уделяют существующим в настоящее время недостаткам лекционной формы обучения, которые требуют глубокого осмысления вузовским педагогическим сообществом, если оно заинтересовано в эффективности своего профессионального труда.

- «в содержание лекции всё труднее и труднее «втиснуть» необходимый объём материала, а он неуклонно возрастает;

- традиционная. классическая лекция способствует не осознанному восприятию материала, а лишь его записи;

- малы возможности оперативного контроля за степенью усвоения материала, слаба обратная связь «преподаватель – студент»;

- часто студент пребывает в роли пассивного слушателя, вздыхающего и без конца смотрящего на часы» [3, с.58-59].

Все эти недостатки характерны и лекции в музыкальном вузе, в котором они предстают ещё более явственнее, в силу музыкально-творческой специфики процесса обучения. Сама суть музыкального искусства не может и не приемлет академического подхода в его усвоении, здесь необходимы постоянное творчество, исследовательский поиск, эмоциональная насыщенность, увлечённость и конечно, педагогический артистизм. Анализируя специфику лекций по музыкальным курсам, Л.А.Баренбойм писал: «Напомню наш исходный тезис: вести занятия так, чтобы знания привели к развитию наших питомцев. А раз так, то сама методика проведения занятий приобретает огромное значение.

Один из недостатков работы по многим дисциплинам заключается в том, что по всем разделам курса читаются лекции, даже по тем, которые студенты могут изучить самостоятельно. А подлинный учёный для лекций выберет из курса ряд важнейших вопросов, на одних, узловых, задержит внимание, по поводу других выскажет только несколько соображений, в отношении третьих укажет лишь направление, по которому следует пойти, чтобы их изучить, и потребует от студентов (в руках которых обязательно должна быть программа курса) самостоятельного приобретения знаний» [3,с. 306-307].

Важно учитывать, что содержание курса лекций по музыкальным дисциплинам исходит из её творческой специфики. Процесс познания на лекции, должен соединять воедино эмоции и сознание, чувства и разум. Каждая ситуация на лекции по музыкальным дисциплинам требует своей, особой комбинации приёмов и способов лекционной работы, поэтому ориентация на тот или иной «инвариант» методических действий, выведение и утверждение некой универсальной схемы лекционных занятий не представляется целесообразным. Организация и методы проведения лекции у каждого педагога индивидуальны. Творчески мыслящий педагог-музыкант постоянно их видоизменяет, развивает, совершенствует. В этом процессе находит отражение бесконечная устремлённость музыкальных знаний к совершенству. Особую роль играет, безусловно, эмоциональная содержательность лекционной формы занятий в музыкальном вузе. О ней неоднократно подчёркивали педагоги-исследователи: «Конечно, будущему педагогу необходимо обладать определёнными методическими знаниями, но в курсе методики они должны быть обязательно даны и усвоены на определённом эмоциональном фоне.

Почему я придаю «эмоциональному фону» занятий такое значение?

Почему вижу в этом одну из сверхзадач курса методики? Почему скучный курс методики музыкального обучения вредоносен?

В силу самой специфики музыкальной педагогики! Ведь обучение музыке и исполнительству, даже тогда, когда учитель занят теоретическим анализом, должно быть увлекательным, то есть эмоционально наполнено и – осознанно или неосознанно эмоционально направлено. Как известно, по самой природе своей музыкальный язык не может быть понят и усвоен иначе, чем путём личного эмоционального переживания. Пожалуй, ни перед каким иным видом педагогической деятельности кроме музыкальной не стоит поэтому втакойсте пени вопрос об эмоциональной силе проводимых занятий» [1, с. 322, 323].

Общеизвестно, что лекционная работа, в определённых обстоятельствах способна привести к педагогической рутине и догматизму, так как, передавая студентам из года в год конкретные знания и навыки, многократно повторяя одни и те же истины и пользуясь одними и теми же приёмами, педагогу нетрудно перестать замечать, что он отошёл от всего нового и стал образцом «всезнайства» и самодовольства. Поэтому только в обстановке творческих педагогических поисков и экспериментов, практического изучения разных способов преподавания и в размышлениях формируется инициативная личность педагога, профессионализм и искусство лекционной работы, вырабатывается «антидогматический иммунитет».

Без такого постоянного индивидуально-личностного самоанализа, изучения собственных результатов, лекционная работа становится унылой и тягостной. Ведь для того, чтобы держать студенческую аудиторию в состоянии творческого интереса и увлечённости, педагог не должен повторяться. Процесс его труда, по существу, диалектичен и он всякий раз вносит новое, то есть импровизирует, творит.

Обучая необходимым правилам и закономерностям, он одновременно воспитывает у студента желание и умение критически осмысливать и осознавать преподносимую информацию.

На основе констатируемых проблем в проведении лекционно-семинарской формы обучения, определим необходимые требования, которые желательно иметь в виду лектору-музыканту. Прежде всего, необходима яркая, эмоционально преподносимая вводная часть лекции. Целесообразно, кратко напомнить студентам фрагмент (в виде тезисов) предыдущей лекции. В самом начале читаемого курса следует предложить вводную лекцию, в которой, в общем плане, рассмотрен весь учебный материал. На лекцию следует выносить наиболее важный в смысловом и структурном значении учебный материал, из которого студент должен ясно представить какие детали и частности материала он должен освоить самостоятельно. Содержание лекции должно ориентироваться не на автора, а на уровень восприятия студентов. Несоответствие излагаемого материала и неуменение преподавателя доступно изложить учебный материал — в этом,

по нашему мнению, сказывается один из главных недостатков высшего профессионального музыкального образования. Важным элементом лекции является насыщенность теоретического материала музыкально-практическими действиями (прослушивание, исполнение). На каждой лекции желательно ёмкое и вместе с тем максимально краткое заключение, в котором сконцентрированы основные тематические положения, а также логический переход к последующей теме.

Ярким и показательным примером творческого отношения вузовского преподавания могут служить лекции по истории фортепианного исполнительства, читаемые Л.С.Рзаевой в Бакинской музыкальной академии имени Узеира Гаджибейли. Будучи талантливым методистом, она свою педагогическую работу осуществляет так, чтобы студенты, опираясь на преподаваемые им знания, уже на вузовской ступени обучения желали и умели думать не по стандарту, испытывать увлечённость к исследовательскому поиску, стремиться познавать то, что таится в глубине вещей, а не на их поверхности, иными словами, развивать в себе способность преодолевать «сопротивление материала» и противостоять равнодушной и небрежной работе по формуле «сойдёт и так». Она понимает, что её успех, как лектора, зависит не только от программы и таланта, но и от самих методов проведения занятий. Поэтому свои лекции она сопровождает исполнительскими работами студентов, самостоятельно подготовивших музыкальные произведения, соответствующие теме лекции (выбирается либо композитор, либо музыкальный стиль, либо музыкальная эпоха). Студенты после исполнения поясняют собственный подход к стилю, замыслу, анализируют и другие характерные особенности исполняемого произведения. Раз в семестр, наиболее успешные работы выносятся на публичные выступления. Она считает, что от лекции к лекции студента необходимо стимулировать учиться, задавать конкретные задания для самостоятельного выполнения, заставлять прорабатывать тот или иной фрагмент материала самостоятельно – только так прививаются учебные умения, которые востребуются в дальнейшей, профессиональной деятельности, только так формируются глубокие, осмысленные, долго «живущие знания». Её педагогический опыт, увлечённость и артистизм направлен не на «перекачивание» сведений студентам, не на наполнение так называемого «сосуда» знаниями, а на их критическое самостоятельное осмысление, на достижение не поспешных, а реальных результатов. Только воспитание у студента-музыканта внутренней заинтересованности и творческой увлечённости способно привести его к учебно трудовой «одержимости», без которой не может быть творческого обучения в музыкальном вузе.

Содержание и форма изложения лекционного материала, представляя собой нормативный курс, в котором всё заранее предусмотрено, должны вместе с тем, направляться на собственное осмысление студентом знаний по конкретному предмету, на постижение принципов и проблематики изучаемой дисциплины и на контакт с «живой» исполнительской практикой.

Актуальность темы. Актуальность исследования обусловлена необходимостью совершенствования лекционной формы обучения в музыкальных вузах в условиях современных образовательных преобразований. Развитие цифровых технологий, изменение требований к профессиональной подготовке музыкантов и интеграция теоретических знаний с исполнительской практикой требуют обновления методов преподавания. Лекция остается важным средством формирования профессионального мышления, художественного мировоззрения и научной культуры студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баренбойм Л.А. За полвека: Очерки. Статьи. Материалы. Л.: Сов.композитор, 1989.

2. Ключевский В.П. Письма. Дневники. Мысли и афоризмы. М., 1968.

3. Коржуев А.В., Попков В.А. Традиции и инновации в высшем профессиональном образовании. М.: МГУ, 2003.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Firəngiz Rzayeva
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

UOT 78.06

M.T.Əliyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: m.aliyeva60@gmail.com
ORCİD İD: 0000-0002-2005-6090

MUSİQİNİN ESTETİK VƏ ETİK FUNKSİYALARI

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.26

Açar sözlər: *musiqi, estetika, bədii zövq, etika, mənəvi dəyərlər*

Məqalədə musiqinin etik və estetik funksiyaları bədii mədəniyyətin və cəmiyyətin mənəvi inkişafının vacib aspektləri kimi araşdırılır. Burada musiqinin fərdi mənəvi dəyərlərin formalaşmasındakı rolu, dünyanın emosional və estetik qavrayışına və bədii zövqün inkişafına təsiri təhlil edilir. Musiqi sənətində etik və estetik prinsiplər arasındakı qarşılıqlı əlaqəyə, eləcə də təhsil mühitində musiqinin tərbiyəvi potensialına xüsusi diqqət yetirilir. Məqalənin məqsədi musiqinin etik və estetik funksiyalarının mahiyyətini və qarşılıqlı əlaqəsini araşdırmaqla yanaşı, onların insanın mənəvi və mədəni inkişafındakı əhəmiyyətini müəyyən etməkdir.

М.Т.Алиева

ЭСТЕТИЧЕСКИЕ И ЭТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ МУЗЫКИ

Ключевые слова: *музыка, эстетика, художественный вкус, этика, нравственные ценности*

В статье рассматриваются этические и эстетические функции музыки как важные аспекты художественной культуры и духовного развития общества. Анализируется роль музыки в формировании нравственных ценностей личности, ее влияние на эмоционально-эстетическое восприятие мира и развитие художественного вкуса. Особое внимание уделяется взаимосвязи этического и эстетического начала в музыкальном искусстве, а также воспитательному потенциалу музыки в образовательной среде. Цель данной статьи — рассмотреть сущность и взаимосвязь этических и эстетических функций музыки, а также определить их значение в духовном и культурном развитии человека.

M.T.Aliyeva

AESTHETIC AND ETHICAL FUNCTIONS OF MUSIC

Keywords: *music, aesthetics, artistic taste, ethics, moral values*

This article examines the ethical and aesthetic functions of music as important aspects of artistic culture and the spiritual development of society. It analyzes the role of music in shaping individual moral values, its influence on the emotional and aesthetic perception of the world, and the development of artistic taste. Particular attention is paid to the interrelationship between the ethical and aesthetic principles in musical art, as well as the educational potential of music in the educational environment. The purpose of this article is to examine the essence and interrelationship of the ethical and aesthetic functions of music, as well as to determine their significance in the spiritual and cultural development of man.

Musiqi insan sivilizasiyasının inkişafı ilə müşayiət olunan ən qədim sənət növlərindən biridir. Bəşər tarixi boyunca o, təkcə əyləncəli və ya bədii vasitə kimi xidmət etməyib, həm də cəmiyyətin mənəvi, əxlaqi və estetik dəyərlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayıb. "Musiqi sənəti hər bir xalqın, hər bir ölkənin mədəniyyət tarixinin tərkib hissəsini təşkil edir. O, tarixən mühüm ictimai məna daşıyıb, insanın əxlaqi tərbiyəsi, əqidə və dünyagörüşünü, estetik zövq və ideallarının formalaşmasında mühüm rol oynamış və indi də bu vəzifəyə xidmət edir" [1; s. 15]. Musiqi insanın emosional vəziyyətinə təsir etmək, onun dünyagörüşünü və əxlaqi prinsiplərini formalaşdırmaq üçün unikal qabiliyyətə malikdir. "Bildiyimiz kimi, musiqi sənəti müəyyən sosial funksiyaları yerinə yetirir. Musiqi təhsili pedaqogikası baxımından bu funksiyalar uşağın musiqi təhsili, təlimi və inkişafının istiqamətini müəyyən etmək üçün əsas oriyentirlər (işarələr) rolunu oynayır." [5, s.6].

Musiqinin etik və estetik funksiyaları incəsənət fəlsəfəsində, pedaqogikada və kulturologiyada mühüm yer tutur. Estetik funksiya bədii zövqün inkişafı, gözəllik və harmoniya qavrayışı və emosional həssaslığın inkişafı ilə əlaqələndirilir. Etik funksiya musiqinin fərdin mənəvi şüuruna təsir etmək, əxlaqi qaydalar formalaşdırmaq və mənəvi inkişafı təşviq etmək qabiliyyətində özünü göstərir. Sürətli sosial və mədəni dəyişikliklərlə xarakterizə olunan müasir cəmiyyətdə musiqinin mənəvi, əxlaqi və estetik tərbiyə vasitəsi kimi rolu xüsusilə aktualdır. Musiqinin etik və estetik funksiyalarının araşdırılması onun şəxsi inkişafda və mədəni inkişafda əhəmiyyətini daha dərindən anlamağa imkan verir.

Musiqinin estetik funksiyası insanın bədii obrazların gözəlliyini qavramaq

və ondan həyacanlanmaq qabiliyyətini inkişaf etdirməkdir. Musiqi dinləyicinin hiss və emosiyalarına təsir edərək bədii zövqün və estetik qavrayışın inkişafını təşviq edir.

Estetika musiqiyə reallığın bədii əks olunmasının xüsusi bir forması kimi baxır. Musiqi əsəri müəyyən emosional vəziyyətləri, ideyaları və hissləri çatdıran bədii obraz yaradır. Musiqi intonasiyası, ritmi, melodiyası və harmoniyası vasitəsilə bəstəkar dünyaya münasibətini ifadə edir, dinləyici isə bu bədii obrazı qavrayır və şərh edir. "Musiqi haqqında düşündükdə belə bir nəticəyə gəlirik ki, hər hansı bir sənət kimi, musiqinin öz təbiəti onun əsas bədii funksiyasını müəyyən edir: tələbənin real təcrübəsini xəyali həyatın "nizamlı" təcrübəsi ilə tamamlamaq." [4; s. 7].

Bir çox tədqiqatçının fikrincə, musiqinin estetik funksiyası ilk növbədə emosional reaksiya oyatmaq qabiliyyətində özünü göstərir. Musiqi sevinc, kədər, dram, təntənə və bir çox digər emosional vəziyyətləri çatdıra bilər. Musiqi əsərinin qavranılması fərdin emosional mədəniyyətinin inkişafına töhfə verir. Bundan əlavə, musiqi insanın estetik zövqünü formalaşdırır. Yüksək keyfiyyətli sənət əsərləri ilə müntəzəm tanışlıq bədii dəyərləri ayırd etmək və gözəlliyi və harmoniyanı qiymətləndirmək qabiliyyətinin inkişafına kömək edir. Bu, xüsusilə musiqinin estetik tərbiyə vasitəsi kimi xidmət etdiyi təhsil müəssisələrində vacibdir.

Musiqi həmçinin təxəyyülün və yaradıcı təfəkkürün inkişafını təşviq edir. Musiqi əsərlərini dinləyərkən insan zehnində müəyyən obrazlar və assosiasiyalar yaradır ki, bu da onun bədii təcrübəsini genişləndirir. Beləliklə, musiqinin estetik funksiyası dünyanın emosional və estetik qavrayışının formalaşmasında, bədii zövqün inkişafında və gözəlliyi hiss etmək qabiliyyətində özünü göstərir.

Musiqi estetik dəyəri ilə yanaşı, mühüm etik funksiyanı da yerinə yetirir. Bu, musiqi sənətinin insanın mənəvi şüuruna təsir etmək və onun mənəvi dəyərlərini formalaşdırmaq qabiliyyətində özünü göstərir.

Qədim dövrlərdən bəri musiqiyə şəxsiyyətin inkişaf vasitəsi kimi baxılıb. Bir çox filosof və mütəfəkkir onun insanın mənəvi xarakterinin formalaşmasında əhəmiyyətini vurğulayıblar. Musiqi əsərləri xeyirxahlıq, ədalət, humanizm və mənəviyyat ideyalarını çatdırmağa qadirdir.

Musiqi insanın daxili dünyasına təsir göstərir, başqalarına qarşı empatiya, şəfqət və sevgi hisslərini oyadır. Bədii obrazlar vasitəsilə musiqi insanların həyatdakı vacib məsələləri anlamağa və öz mənəvi inanclarını inkişaf etdirmələrinə kömək edir. Musiqinin etik funksiyası təhsil mühitində xüsusilə vacibdir. Musiqi sənəti mədəni ənənələrə hörmət, məsuliyyət hissi və harmoniya arzusu kimi mənəvi və əxlaqi keyfiyyətlərin inkişafını təşviq edir. Musiqi həmçinin mədəni kimliyin və milli şüurun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Xalq musiqisi xalqın tarixi təcrübəsini, adət-ənənələrini və mənəvi

dəyərlərini əks etdirir, onları nəsildən-nəslə ötürür.

Beləliklə, musiqinin etik funksiyası onun təhsil potensialında və fərdin mənəvi istiqamətini formalaşdırmaq qabiliyyətində özünü göstərir.

Musiqinin etik və estetik funksiyaları bir-biri ilə sıx bağlıdır və bir-birini tamamlayır. Musiqinin estetik qavrayışı mənəvi hissləri və dəyərləri inkişaf etdirir, musiqi əsərlərinin etik məzmunu isə onların bədii təsirini artırır. Yüksək bədii keyfiyyətə malik musiqi nəinki estetik zövqü oyadır, həm də insanlara dərin mənəvi təsir göstərir. Y.Əliyev öz kitabında B.Teplovun belə sözlərini gətirir: "Bir sənət əsərini anlamaq, ilk növbədə, onu hiss etmək, emosional olaraq yaşamaq və sonra bunun əsasında üzərində düşünmək deməkdir" [4. s.11].

Bu cür əsərlər estetik gözəlliyi mənəvi məzmunla birləşdirərək tərbiyəvi təsirini artırır. Məsələn, bir çox klassik əsərlər humanizm, insanlığa sevgi və ədalət axtarışı ideyalarını çatdırır. Bədii obrazlar vasitəsilə onlar dinləyicini həyatın mənası və mənəvi dəyərlər üzərində düşünməyə təşviq edir.

Müasir cəmiyyətdə musiqi şəxsiyyətin mənəvi və əxlaqi inkişafında mühüm rol oynayır. O, emosional inkişafı təşviq edir, estetik qavrayışı inkişaf etdirir və mənəvi dəyərləri möhkəmləndirir. Musiqi təhsili insanın ümumi mədəniyyətinin vacib bir hissəsidir. Müxtəlif dövrlərə və üslublara aid əsərlərlə tanışlıq vasitəsilə tələbələr mədəni üfüqlərini genişləndirmək və bəşəriyyətin bədii irsini daha dərindən anlamaq imkanı əldə edirlər.

Xorda və ya digər kollektivdə musiqisi ifaçılığı təhsil prosesində xüsusi rol oynayır. Birgə musiqi fəaliyyəti məsuliyyət hissini, qarşılıqlı anlaşmanı və digər kollektiv üzvlərinə hörməti inkişaf etdirir. Musiqi həmçinin müsbət emosional vəziyyətlərin yaradılmasına kömək edir, psixoloji harmoniyanı və mənəvi tarazlığı təşviq edir və stress və emosional gərginliyin öhdəsindən gəlmək üçün bir vasitə kimi xidmət edə bilər.

Qloballaşma və mədəni müxtəliflik dünyasında musiqi mədəniyyətlərarası dialoqda mühüm amildir. O, müxtəlif millətlərdən və mədəniyyətlərdən olan insanları birləşdirir, qarşılıqlı anlaşmanı və tolerantlığı təşviq edir [3]. Beləliklə, musiqi mənəvi və əxlaqi inkişaf üçün güclü bir vasitədir.

Pedaqoji təcrübədə musiqi sənətinin istifadəsi ahəngdar şəxsi inkişafa kömək edir. Musiqi eyni zamanda şagirdlərin estetik mədəniyyətini və mənəvi şüurunu formalaşdırır.

Musiqidə etik və estetik prinsiplərin qarşılıqlı təsiri yaradıcılıq prosesində də özünü göstərir. Musiqi əsərini şərh edərkən ifaçı onun təkcə bədii formasını deyil, həm də mənəvi məzmununu çatdırır.

Beləliklə, musiqinin etik və estetik funksiyaları fərdin mənəvi inkişafına yönəlmiş vahid bir kompleks təşkil edir. Musiqinin etik və estetik funksiyaları fərdlərin və cəmiyyətlərin mənəvi mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Musiqi sənəti fərdlərin emosional, intellektual və mənəvi sahələrinə

təsir göstərir, bədii zövqün və mənəvi dəyərlərin inkişafına kömək edir. Musiqinin estetik funksiyası gözəlliyi və harmoniyanı qavramaq qabiliyyətinin inkişafında, emosional mədəniyyətin və bədii təfəkkürün inkişafında özünü göstərir. Etik funksiya fərdin mənəvi şüuruna təsir etməyi və mənəvi qaydaların formalaşdırılmasını əhatə edir.

Bu funksiyaların bir-biri ilə əlaqəli olması musiqini mənəvi və əxlaqi tərbiyə üçün mühüm vasitəyə çevirir. O, fərdin harmonik inkişafını, humanist dəyərlərin formalaşmasını və cəmiyyətin mədəni ənənələrinin möhkəmlənməsini təşviq edir.

Beləliklə, musiqinin etik və estetik funksiyalarının tədqiqi onun insan mədəni həyatında və təhsil təcrübəsindəki əhəmiyyətini daha dərindən anlamağa imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qədimova Jalə. Musiqinin tədrisi metodikası. Bakı, 2007, 323 səh.
2. Mehrabov A.Müasir təhsilin konseptual problemləri. Bakı, 2010, 516 səh.
3. Firuz Mustafa. Qloballaşma və mədəniyyət. Bakı: "Araz", 2011
4. Алиев Ю.Б. Настольная книга школьного учителя музыки. Москва, 2002, 336 стр.
5. Школяр Л. В., Школяр В.А. Музыкальное искусство. М.: «Академия», 2001, 221 стр.
6. Юсфин А. Г. Музыка – сила жизни. СПб.: «Аюрверда», 2006, 260 стр.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nelli Abutidze
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 31-36**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 31-36**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 31-36**

UOT 37.015.32

G.H.Əlixanova
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
baş müəllim, dosent əvəzi
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail:gülnare.alixanova@mail.ru

TƏDRİS-PEDAQOJİ FƏALİYYƏTDƏ QARŞILIQLI ÜNSİYYƏTİN TƏŞKİLİ SƏVİYYƏLƏRİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.31

Açar sözlər: *müəllim, dəstək, rabitə, şəxsiyyət, ünsiyyət, ardıcıllıq prinsipi*

Müəllimlər və şagirdlər məktəbdə ən vacib iki fiqurdur. Tədris və öyrənmənin uğuru əsasən onların qurduğu qarşılıqlı münasibət və ünsiyyətdən asılıdır. Şübhəsiz ki, pedaqoji ixtisası bitirmiş və hələ də məktəb illərini və özünün müəllimləri ilə münasibətlərini xatırlayan hər bir gənc müəllim şagirdlərinin ən yaxşı dostu olmağı, onları anlamağı, dəstəkləməyi və istiqamətləndirməyi qarşısına əsas məqsəd kimi qoyur. Lakin məktəbə daxil olub bir müddət işlədikdən sonra gənc müəllimlər xəyallarını gerçəkləşdirməyin o qədər də asan olmadığını anlayır və bəzən xəyallarını və məktəbdə işləmək istəklərini tez bir zamanda pozan bir sıra problemlərlə qarşılaşırlar. Bu problemlər yalnız bir fənnin tədrisi, müxtəlif sənədləşmə işlərini tamamlamaq və ya sinifdə nizam-intizamı qorumaqla bağlı deyil; onlar çox vaxt şagirdlərlə, bəzən hətta təcrübəli müəllimlərlə də effektiv ünsiyyət qura bilməməkdən irəli gəlir.

Ünsiyyət, fəal şəkildə dialoqda iştirak edən fərdlər arasında münasibətlərin inkişaf etdirilməsi və qurulması prosesidir. Müəllimin nitqi, şagirdlərini düşüncə tərzlərinə inteqrasiya etmələrinin əsas vasitəsidir. Ünsiyyət öyrənmədə başdan-ayağa proses kimi qəbul edilməməlidir. Daha bir vacib məqam olan etibar iki tərəfli bir yoldur. Şagirdin ünsiyyət qurmaq və əməkdaşlıq etmək istəyi onun müəllimi ilə münasibətlərini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdıra bilər. Bu cür münasibətlər təkcə akademik uğurlara deyil, həm də onların şəxsi inkişafına da töhfə verir. Beləliklə, müəllimin şəxsiyyəti bu gün şagirdləri ilə qurduğu qarşılıqlı pedaqoji ünsiyyətdə həlledici rol oynayır.

Г.Г.Алиханова

УРОВНИ ОРГАНИЗАЦИИ ВЗАИМНОГО ОБЩЕНИЯ В УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ключевые слова: *учитель, поддержка, общение, идентичность, коммуникация, принцип согласованности*

Учителя и ученики — две важнейшие фигуры в школе. Успех обучения во многом зависит от взаимоотношений, которые они устанавливают. Несомненно, каждый молодой учитель, окончивший педагогическую специальность и до сих пор помнящий школьные годы и отношения с учителями, ставит перед собой главную цель — стать лучшим другом своих учеников, понимать, поддерживать и направлять их. Однако, поступив в школу и проработав некоторое время, молодые учителя понимают, что осуществить свои мечты не так-то просто, и иногда сталкиваются с рядом проблем, которые быстро разрушают их мечты и желание работать в школе. Эти проблемы связаны не только с преподаванием предмета, оформлением различной документации или поддержанием дисциплины в классе; они часто возникают из-за неспособности эффективно общаться с учениками, а иногда даже и с опытными учителями.

Коммуникация — это процесс развития и построения отношений между людьми, активно участвующими в диалоге. Речь учителя — это главное средство, с помощью которого он вовлекает своих учеников в свой образ мышления. Коммуникацию не следует воспринимать как односторонний процесс обучения. Еще один важный момент — доверие — это улица с двусторонним движением. Готовность ученика к общению и сотрудничеству может значительно улучшить его отношения с учителем. Такие отношения способствуют не только академическим успехам, но и личностному развитию. Таким образом, личность учителя сегодня играет решающую роль во взаимном педагогическом общении и определяет, обречено ли оно на неудачу или, наоборот, на успех.

G.K.Alikhanova

LEVELS OF ORGANIZATION OF MUTUAL COMMUNICATION IN EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Keywords: *teacher, support, communication, identity, communication, principle of consistency*

Teachers and students are the two most important figures in a school. The success of teaching and learning largely depends on the mutual relationships

they establish. Undoubtedly, every young teacher who has graduated from a pedagogical specialty and still remembers his school years and his relationships with his teachers sets as his main goal to become the best friend of his students, to understand, support and guide them. However, after entering school and working for a while, young teachers realize that it is not so easy to make their dreams come true, and sometimes they encounter a number of problems that quickly destroy their dreams and desire to work at school. These problems are not only related to teaching a subject, completing various paperwork or maintaining discipline in the classroom; they often stem from the inability to communicate effectively with students, sometimes even with experienced teachers.

Communication is the process of developing and building relationships between individuals who are actively involved in a dialogue. The teacher's speech is the main means by which they integrate their students into their way of thinking. Communication should not be perceived as a one-stop process in learning. Another important point is that trust is a two-way street. A student's willingness to communicate and cooperate can significantly improve their relationship with their teacher. Such relationships contribute not only to academic success, but also to their personal development. Thus, the personality of the teacher today plays a decisive role in mutual pedagogical communication and determines whether it is doomed to failure or, conversely, success.

Ünsiyyətdə ümumi xüsusiyyətlərə aid edilə bilən məqsədlər, vasitələr, məzmun, biliklər kimi təsviri xüsusiyyətlərlə yanaşı, onun təşkilinin səviyyələri də fərqlənir. Ünsiyyətin təşkili səviyyəsi xüsusiyyətlər sistemi ilə xarakterizə olunur: dominant məqsəd, istifadə olunan rabitə vasitələrinin spesifikliyi, ünsiyyətin məzmunu, mesajın qurulması, qarşılıqlı əlaqə partnyorunun qavrayışı. Tədris və pedaqoji prosesdə iki əsas ünsiyyət səviyyəsi birlikdə mövcuddur:

1) Sosial rol – müəllim və şagird arasında tədris və pedaqoji fəaliyyətin məqsədi ilə yaradılan ünsiyyət.

2) Şəxslərarası ünsiyyət - tədris və pedaqoji fəaliyyətin məqsədlərinə uyğun olmayan ünsiyyət [1,s.45-47].

Sosial-rol ünsiyyəti təhsil və pedaqoji fəaliyyəti müşayiət edir, onun məqsədlərinə uyğundur: maddi və mənəvi mədəniyyətin müxtəlif sahələrində bilik və biliklərin əldə edilməsi üsulları, təhsil və pedaqoji fəaliyyətin təşkilidir. Belə ünsiyyətin təşkilinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

1. Ünsiyyətin kommunikativ məqsədyönlülük prinsipi.

2. Ünsiyyətin elmi məzmunu prinsipi.

3. Ünsiyyətin təşkilində yaş və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınan əlçatanlıq prinsipi.

4. Sistemlilik və ardıcıllıq prinsipi.

5. Ünsiyyətdə şagirdin müstəqilliyi, fəallığı prinsipi.

6. Ağlabatan tələbləri yerinə yetirmək şərti ilə uşağın şəxsiyyətinə hörmət prinsipi.

7. Şagirdin şəxsiyyətinin və fəaliyyətinin müsbət təzahürlərinə arxalanma prinsipi.

8. Optimal üsulların, formaların və ünsiyyət vasitələrinin seçilməsi prinsipi.

9. Ünsiyyətin nəticələrinin proqnozlaşdırıla bilməsi, məlumatlılığı və effektivliyi, uşağın fərdi inkişafına təsiri prinsipi [3, s. 70-73].

O.A.Karabanova görə, şagirdlərlə ünsiyyətdə bu prinsiplərin həyata keçirilməsi müəllimin empatik ünsiyyət üsullarını, sözdə uyğun ünsiyyəti mənimsəməsi ilə mümkündür. N.G.Jainotun təsvir etdiyi uyğun ünsiyyət sistemi üç əsas postulata əsaslanır [5, s. 23-27]:

Birincisi, müəllim bütün situasiyalarda şagirddə pozitivlik cücərtilərini dəstəkləməlidir. Məsələn, "çirkli yazırsan" ifadəsi şagirddə "mən"in mənfi obrazını formalaşdırır, "istəsən daha təmiz yaza bilərsən" ifadəsi isə "mən"in müsbət obrazını dəstəkləyir.

İkincisi, uşağa ünvanlanan mesajda həmişə mövcud vəziyyət, şagirdin hərəkəti və onun nəticələri haqqında məlumat olmalıdır. Qiymətləndirmə əvəzinə səylərin, hərəkətlərin, onların nəticələrinin və fəaliyyətin ətraflı təsviri verilməli, nəticə və qiymətləndirmə isə şagirdə şəxsən təqdim edilməlidir.

Üçüncüsü, kommunikativ aktlarda müəllim həmişə əməkdaşlıq təklifinin təşəbbüskarı olmalıdır. Təklif uşağa problemli vəziyyəti elə həll etmək imkanlarını ortaya qoymalıdır ki, uşaq müstəqil olaraq ən adekvat metodu seçə bilsin.

E.Bern əsərlərində birgə fəaliyyətin 6 əsas metodunu müəyyən edirdi:

Özünə qapanma – məktəb praktikasında uşağın özünə, xəyallarına, fantaziyalarına, yuxusuna və s. içinə çəkilməsi;

Rituallar - sinifdə tərəfdaşa olan müsbət münasibət;

İş - problemlərin həlli, məşqlərin edilməsi, lövhədən köçürmə və s.

Əyləncə - tədris materialına xüsusi maraq göstərməyən şagirdlərin əlavə işlərlə məşğul olması;

Oyun - ünsiyyətin oyunun səviyyəsi ilə qarışdırılmaması və əyləncə vasitəsi kimi qəbul edilməməsi;

Yaxınlığa nail olmaq - hər iki tərəfin aydın, başa düşülən və məqsədə, vəzifələrə, birgə fəaliyyətin nəticələrinə yaxın olması (6.s.101-105).

Sadalanan 5 fəaliyyət üsulu xüsusilə yeniyetmələrin təhsilində olduqca yayılmışdır. Qarşılıqlı ünsiyyətə nail olmaq üçün - ən məhsuldar və təsirli yol, arzu olunan gələcək kimi müəyyən bir ideal iz daşıyır.

Tədris və pedaqoji prosesdə şəxsiyyətlərarası ünsiyyətin məqsədi qarşılıqlı fəaliyyət prosesində iştirak edənlər tərəfindən məqsəd və ya mənaların əldə edilməsi və müstəqil şəkildə yaradılması, münasibətlərin inkişafıdır.

Şəxslərarası qarşılıqlı əlaqənin səviyyələri insanın ehtiyatlılığının, tərəfdaşa qarşı nəzakətinin, aşağı emosional iştirakının və hərəkətlərin emosional vəziyyətindən asılılığının nümayiş etdirildiyi bir növ başlanğıc nöqtəsidir:

Primitiv - şərti səviyyədən aşağıda mövcuddur. Ünsiyyət tərəfdaşı, digərinin düşüncələri və təcrübələri ilə maraqlanmadan, təsir edilməli bir obyekt kimi qəbul edilir.

Manipulyativ - ünsiyyət tərəfdaşı rəqib kimi görünür, manipulyatorun davranışı həm şüurlu, həm də şüursuz şəkildə baş verə bilər.

Standartlaşdırılmış - özünə qapalı, laqeyd, neytral davranış və ünsiyyət növü ilə xarakterizə olunur.

Oynaq – çox vaxt oynaq səviyyə yüksək emosional ifadələr, əyləncə, empatiya və ya digər duyğularla ifadə olunur.

İşgüzar - ortaq maraqlara əsaslanır, şəxsi münasibətlər, təcrübələr və şikayətlər kənara qoyulur.

Mənəvi – bu ünsiyyətin keyfiyyəti daha yüksək və daha nəcibdir [4, s.67-70].

İstənilən səviyyədə ünsiyyət: 1) onun baş verdiyi şərait, 2) insanla münasibət, 3) onların mədəniyyət səviyyəsi, təhsili, özünəməxsus fərdi psixoloji xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir. Bura həm də psixologiyanın, psixoterapiyanın əsasları, özünə və başqalarına pedaqoji təsir qanunları haqqında biliklər də əlavə edilir.

Şəxslərarası ünsiyyətin stereotipləri isə aşağıdakılar hesab olunur:

İttihamçı - bu insan öz haqlılığına arxayındır, nitqi hamıya və hər şeyə qarşı hücumlarla doludur, etirazlara dözmür, əzələləri gərgindir, səfərbərliyi güclüdür.

Qurban - adam sanki özünü ittiham edənin hücumlarından müdafiə edir. Onun duruşu, jestləri, mimikaları və baxışları ifrat tabeçilikdən və günahkarlıqdan xəbər verir. Öz məzəmmətlərini və ittihamlarını tərəf müqabilinə ünvanlayır.

Kompüter - başqaları ilə münasibətlərindən narazıdır və qəfildən qərara gəlir ki, stressdən qaçmalı və heç nəyi şəxsi qəbul etməməlidir.

Hücümçu - bu insan digər insanlarla münasibətlərindən narazıdır və ona qarşı problemlərdən qorxur. Digər insanlarla razılaşaraq, fikir ayrılıqlarını minimuma endirməyə çalışır [2, s.23-26].

Şəxsiyyətlərarası ünsiyyətin bütün əsas stereotipləri əzələlərin gərginliyi və nəticədə şüurlu fəaliyyət göstərə bilməməsi ilə xarakterizə olunur. Müəllimin stereotipdə olmağa haqqı yoxdur, çünki o, öz davranışı ilə şagirdləri də onun mənfi təsirlərindən qorumaq üçün qəsdən ona uyğun stereotipdə olmağa və hərəkət etməyə sövq edir. Deməli, psixoloji - pedaqoji fəaliyyətdə qarşılıqlı ünsiyyətin dəstəklənməsi şagird şəxsiyyətinin düzgün formalaşmasına gətirib çıxarır.

Məqalənin aktuallığı. Tədris-pedaqoji fəaliyyətdə qarşılıqlı ünsiyyətin təşkili səviyyələri mövzusunun hərtərəfli öyrənilməsində əsas məqsəd müasir cəmiyyətdə müəllim – şagird arasında qarşılıqlı ünsiyyətin təşkili və səviyyələri probleminin təhlilinin aparılmasından ibarətdir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Tədris-pedaqoji fəaliyyətdə qarşılıqlı ünsiyyətin

təşkili səviyyələri probleminin müasir pedaqoji-psixoloji xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirməsi və mövcud problemlə əlaqədar gənc müəllimlərə bir sıra faydalı tövsiyyələrin irəli sürülməsindən ibarətdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən elmi yaradıcılıq işində bu mövzu ilə maraqlananlar, psixoloq və pedaqoqlar, valideynlər eləcə də ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbə və magistrləri istifadə edə bilərlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiya. – Bakı, 2003. - 358 s.
2. Qədirova R.H. Ünsiyyət psixologiyası. Dərs vəsaiti. Bakı, 2016. -152 s.
3. Müasir təhsilin psixoloji problemləri. Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, ARTPİ; Mütərcim, 2012.- 301 s.
4. Pedaqoji texnologiyalar /A. Mehrabov, Ə. Abbasov, Z. Zeynalov, R. Həsənov;/ TPİ. B.: Mütərcim, 2006.- 372 s.
5. Ефимова, Н.С. Психология общения. Практикум по психологии: Учебное пособие / М.: ИД ФОРУМ, НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 192 с.
6. Еникеев, М.И. Общая и социальная психология: Учебник /. - М.: Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 640 с.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Firəngiz Rzayeva
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 37-42**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 37-42**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 37-42**

UOT 78.06

Ə.B.Süleymanova
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: afasulejmanova@gmail.com
ORCİD İD: 0009-0000-0575-0052

XOR DƏRNƏKLƏRİNDƏ MUSİQİ MÜƏLLİMİNİN FƏALİYYƏT XÜSUSİYYƏTLƏRİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.37

Açar sözlər: *musiqi təlim-tərbiyəsi**,** xorla oxuma, bədii-estetik zövq, peşəkar ustalıq*

Məqalə musiqi müəlliminin xor dərnəklərində fəaliyyət xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına həsr edilmişdir. Burada qeyd olunur ki, müasir təlim-tərbiyə konsepsiyasında gənc nəslin incəsənət, musiqi vasitəsitələri ilə tərbiyəsi mühüm rol oynayır və onun formalarından biri özfəaliyyət musiqi dərnəkləridir. Məqalədə vurğulanır ki, gənc nəslin bədii-estetik zövgünün formalaşmasında, mədəni insan kimi böyüməsində xor musiqisinin böyük əhəmiyyəti var. Eləcə də burada musqi müəlliminin xorda bir sıra spesifik iş xüsusiyyətləri göstərilir: fəaliyyətinin vokal müəllimi, tərbiyəçi, pedaqoq, psixoloq və s. kimi tərəfləri açıqlanır.

А.Б.Сулейманова

ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ В ХОРОВОМ КРУЖКЕ

Ключевые слова: *музыкальное воспитание и обучение, хоровое пение, художественно-эстетический вкус, профессиональное мастерство*

Статья посвящена изучению особенностей деятельности учителя музыки в хоровых кружках. Отмечается, что в современной концепции образования важную роль играет воспитание молодого поколения посредством искусства и музыки, одной из форм которого являются самодеятельные музыкальные кружки. В статье подчеркивается, что хоровая музыка имеет большое значение в формировании художественно-эстетического вкуса молодого поколения и в

его становлении как культурной личности. Также здесь показан ряд специфических особенностей работы учителя музыки с хором: раскрыты такие аспекты его деятельности как учителя вокала, воспитателя, педагога, психолога и др.

A.B.Suleimanova

THE USE OF EDUCATIONAL OPPORTUNITIES MEANS OF MUSICAL EXPRESSION IN MUSIC TEACHING

Keywords: *musical education and training, choral singing, artistic and aesthetic taste, professional skill*

The article is devoted to the study of the characteristics of the music teacher's activities in choral circles. It is noted that in the modern concept of education, the upbringing of the younger generation through art and music plays an important role, and one of its forms is amateur music circles. The article emphasizes that choral music is of great importance in the formation of the artistic and aesthetic taste of the younger generation and in their growth as a cultured person. Also, a number of specific work features of the music teacher in the choir are shown here: such aspects of his activity as a vocal teacher, educator, pedagogue, psychologist, etc. are disclosed.

Müasir təlim-tərbiyə konsepsiyasında gənc nəslin incəsənət, musiqi vasitəsitələri ilə tərbiyəsi mühüm rol oynayır. Musiqi vasitəsilə tərbiyə işini isə ümumtəhsil məktəblərində musiqi müəllimləri həyata keçirirlər. "Ümumtəhsil məktəbində musiqi müəlliminin fəaliyyəti çoxşaxəlidir: o, həm tərbiyəçi-müəllim, həm konsertmeyster, həm nəzəriyyəçi-müəllim və ən başlıcası isə dirijor-xormeyster kimi çıxış edir." (1; s. 3).

Musiqi təlim-tərbiyə formalarından biri özfəaliyyət musiqi dərnəkləridir. "Bu dərnəklər şagirdlərin bədii yaradıcılığını, musiqi qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, dünyagörüşlərini və bədii-estetik zövqlərini formalaşdırır, öz hissiyatlarını musiqi, ritm, mahnı, rəqs və s. vasitəsilə ifadə etməyi öyrədir, asudə vaxtlarının səmərəli keçməsinə və incəsənət sahəsində xüsusi istedada malik olanların aşkara çıxarılmasına kömək edir."(2 ; s. 4).

Ölkəmizin musiqi mədəniyyətinin inkişafında, gənc nəslin bədii-estetik zövgünün formalaşmasında, mədəni insan kimi böyüməsində xor musiqisinin böyük əhəmiyyəti var. Xor ifası bədii fəaliyyətin ən geniş və demokratik forması olaraq insanların mənəvi aləmlərini, düşüncə və hisslərini, arzu və istəklərini, dünyagörüşlərini əks etdirir. "Uşaq xor ifası təkcə musiqi-estetik tərbiyənin vasitəsi deyil, o, həm də uşağın fiziki tərbiyəsinin ən effektiv

vasitələrindən biridir...” (5; s.4). Xor dərnəkləri məşğələlərinin məktəblərdə tədris olunan bir sıra fənlərlə əlaqələndirilməsi həmin məşğələlərin məzmununu zənginləşdirməklə bərabər, şagirdlərin ümumi dünyagörüşünün, yaradıcılıq bacarıq və vərdişlərin formalaşmasına yaxından kömək edir.

Beləliklə, “Xorla oxuma məktəbdə musiqi tərbiyəsinin kütləvi formasıdır. Xorla oxuma prosesində şagirdlər tədricən vokal vərdişlərinə yiyələnir və həm də kollektivçilik ruhunda tərbiyə olunurlar.” (4; s.80)

Xorla oxumanın əsasında düzgün vokal-texniki ifa mədəniyyəti durur. Buna görə də məhz oxu vərdişləri üzərində iş xor işinin özülünü təşkil edir. Xora rəhbərlik edən musiqi müəlliminin vəzifələri bir növ vokal müəlliminin işinə bənzəyir, lakin burada iş bir qədər də mürəkkəbləşir, çünki xormeyster bir nəfərlə deyil, ifaçılar kollektivi ilə iş aparır. Müəllim daim öz ustalığı üzərində çalışmalı, hər an öz səsi ilə bu və ya digər ştrixi, nüansı, priyomu göstərə bilməlidir.

Bunu da qeyd etməliyik ki, xor dərnəklərinə şagirdlər öz istəkləri ilə yazılmalıdır. Müəllim uşaqların səslərini və eşitmə qabiliyyətlərini yoxlamalı və onların içindən ən istedadlı və bacarıqlı olanları seçməlidir. Xor iştirakçıları məşğələlərin günlərini və saatlarını dəqiq bilməlidir. Müəllim şagirdlərin içindən ən qoçaq və uşaqlar arasında nüfuzu olanı xora başçı təyin etməlidir. Müəllimin jurnalı olmalıdır və orada davamiyyətin qeydiyatı aparılmalıdır. Xorun işini ümumməktəb tədbirlərini nəzərə alaraq planlaşdırmaq xüsusilə vacibdir. Məsələn, Novruz Bayramı, Bayraq və ya Qələbə günü üçün müvafiq əsərləri öyrənib, məktəb səhnəsində çıxış etmək yaxşı olar. Xor iştirakçıları ümumməktəb tədbirləri ilə özlərinin həmrəy, şərik olmalarını hiss etməlidirlər.

Xor dərnəyinə rəhbərlik edən mütəxəssisin səviyyəsi çox vacib bir məsələdir, çünki rəhbər həm dərnəyə iştirakçıları düzgün seçməlidir, həm məşq və təlim-tərbiyə prosesini nizam-intizamlı və sistemli qurmalıdır, həm də düzgün repertuar seçməlidir. Bundan əlavə hər bir dərnəyin rəhbəri öz sahəsində öyrətmə metodlarına malik olmalı, hər yaş qrupuna aid olan uşaqların həm fizioloji, həm də psixoloji xüsusiyyətlərini bilməlidir. Yəni rəhbər həm öz sənətinin mükəmməl bilən professional, həm pedaqoq-metodist, həm psixoloq və tərbiyəçi olmalıdır.

Məktəbli uşaq xorlarının müxtəlif növləri mövcuddur: kiçik xor (aşağı sinif şagirdlərindən ibarət), yeniyetmə xoru (orta və yuxarı sinif şagirdlərindən ibarət), oğlanlar xoru, uşaq folklor xorları, uşaq caz xoru və s.

Sinifdən xaric xor dərnəkləri müəyyən pedaqoji prinsip və metodlar əsasında fəaliyyət göstərməlidir. Bunlar aşağıda göstərilənlərdir:

– Xor dərnəklərində tədris məsələlərinin həlli tərbiyəvi xarakter daşımalıdır. Yəni şagirdlərə mahnı ifa priyomlarını öyrədərkən, onlara müxtəlif vokal-xor vərdişlərini aşılayarkən, eynizamanda sezdirmədən, gözə çarpmadan onlarda müxtəlif müsbət keyfiyyətləri tərbiyə eymək lazımdır.

– İdeyalılıq prinsipi. Məlumdur ki, musiqi güclü ideoloji təsirə malikdir. Bunu nəzərə alaraq, xor dərnəklərinin repertuarını tərtib etdikdə elə əsərlər seçmək lazımdır ki, onlar uşaqlarda doğma torpağa, təbiətə sevgi, vətənpərvərlik, milli dəyərlərə, ənənələrə və əxlaqa hörmət, eynizamanda beynəlmiləlçilik və insan ləyaqətinə hörmət hisslərini oyadıb inkişaf etdirsin.

Məsələn, A.Dadaşovun "Ey, vətən əsgəri", N.Mirməmmədlinin "Qələbə marşı", R.Şəfəqin "Sizinlə yandı vətən" və digər bəstəkarların bu səpkidə olan mahnıların iseyasındakı mübarizə ruhu, qələbə əzmi, zəfər yürüşünün əks-sədası mərd mübarizlərin və doğma torpağının azadlığı uğrunda canlarından keçməyə hazır olanların poetik vəsfi hər bir şagirdi vətənpərvər insan kimi tərbiyə edir. Lakin yüksək bədii ideyalı əsərlər sırasına təkcə bilavasitə təbliğat xarakterli əsərləri aid etmək düzgün olmaz. Xalq musiqi intonasiyaları əsasında qurulan gözəl lirik mahnılar və ya yumor dolu məzəli bir mahnı da tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Hətta təbiət-mənzərə lirikası olan əsərlər də mərhəmət, xeyirxahlıq kimi insani hissləri oyada bilər və humanist şəxsiyyətin formalaşmasına kömək edə bilər.

– Məktəb xor dərnəklərində iş aparılarkən uşaqların yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Dərnəklərin repertuarını tərtib edərkən bu prinsipə ciddi fikir verilməlidir. Məktəbli xorunda vokal-xor işi ayrı-ayrı qruplara müfafiq olaraq, uşaqların psixi və fizioloji xüsusiyyətlərinə və səs mexanizmi xassələrinə görə aparılmalıdır. Uşaq xorunu təşkil edən rəhbər mütləq bunları yadda saxlamalıdır.

– Məktəb xor dərnəkləri işinin təşkilində mümkünlük, imkanlılıq prinsipi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yəni öyrənilən əsərlərin texniki çətinlikləri uşaq xorunun imkanlarına uyğun olmalıdır, bundan başqa əsərlərinin ideya-fəlsəfi məzmunu da uşaqların anlamaları üçün mümkün olmalıdır. Bəzi əsərlər texniki cəhətdən asan olsalar da, onların dərin fəlsəfi mənasını şagirdlərə dərk etmək çox çətindir. Və bunun tam əksi olaraq, məzmununa görə mürəkkəb olmayan bir mahnı texniki cəhətdən çox çətin ola bilər.

– Məktəb xor dərnəkləri işinin təşkilində şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır. Bu iş xorun rəhbərindən böyük pedaqoji məharət tələb edir. Müəllim həm pedaqoq, həm də psixoloq kimi çıxışetməlidir. Uşaqların seçilməsindən tutmuş məşğələ prosesinə qədər keçən yolda xor rəhbəri hər bir uşağın fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun yanaşmalı, onun bütün güclü və zəif cəhətlərini öyrənməlidir. Bunun üçün müəllimin xüsusi qeyd dəftəri olsa daha yaxşı olar. Uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini öyrənən zaman onların ailə tərbiyəsini və vəziyyətini nəzərə almaq da məsləhətdir.

– Məktəb xor dərnəklərində işin təşkilində sistemlilik və ardıcıllıq prinsipinə əməl olunmalıdır. Vokal-xor bacarıq və vərdişləri uşaqlara yavaş-yavaş, həm də ardıcıl surətdə bir-biri ilə əlaqəli olaraq aşılamaq lazımdır. Yəni hər bir sonrakı məşğələ həm məzmunu, həm də məntiqi cəhətdən ondan öncə

gələnin davamı olmalıdır. Ancaq belə olan halda uğurlu nəticələr əldə etmək mümkündür.

Özfəaliyyət xor dərnəkləri öz işlərini bir neçə formada aparırlar:

1. Məktəb xor dərnəklərində məşğələ şəklində aparılan iş.
2. Xor dərnəklərində məktəbdaxili tədbirlər üzrə aparılan iş.
3. Xor dərnəklərində məktəbdən xaric tədbirlər üzrə aparılan iş.

Bütün yuxarıda adları çəkilən məktəb xor dərnəklərinin iş formaları sinifdən kənar işə aid olunur.

Xorun məşq prosesini şərti olaraq iki hissəyə bölmək olar: təmrinlər (vokal-xor məşğələləri) və bədii əsərlər üzərində iş. Təmrinlər xor məşğələsinin çox vacib bir hissəsidir. Burada səs aparatının hazırlanması, "isinməsi" aparılır. Lakin bununla təmrinlərin funksiyaları məhdudlaşmır. Onlar həm də konkret vokal-xor vərdişlərinin mənimsənilməsinə yönəldilməlidir. Lakin təkcə təmrinlərlə, bədii əsərlərin ifası olmadan vokal texnikasına yiyələnmək mümkün deyil. Vokal-texniki vərdişlər bədii ifadəlilik vasitəsi olmaqla, müxtəlif təmrinlər vasitəsilə təkmilləşir, lakin bədii əsər üzərində aparılan iş zamanı möhkəmlənir, zənginləşir və tamamlanır.

Məktəbdaxili tədbirlərə aşağıdakılar daxildir: məktəbdaxili konsertlərdə çıxışlar, müxtəlif bayram tədbirlərində çıxışlar, məktəb mahnı bayramlarında, musiqi lektoriyalarında, leksiya-konsertlərdə çıxışlar, karnaval və bal gecələrində çıxışlar. Bunları həyata keçirmək üçün, hər şeydən əvvəl, işin planlaşdırılması tələb olunur. Lakin plan işin bir cəhətidir. Əsas məsələ plandakı tədbirlərin praktiki həllidir, həyata keçirilən işin dolğun və məzmunlu olmasıdır.

Kütləvi estetik tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün düzgün metodika seçilməlidir. Məsələn, tədbiri aşağıdakı sistem üzrə aparmaq olar: a) tədbirin mövzusunun müəyyənləşdirilməsi (mövzu ilə əlaqədar materialların seçilməsi və təşkilati işə cəlb olunanaların müəyyənləşdirilməsi); b) tədbirin planının tərtib edilməsi (ssenarinin yazılması, repertuarın tədbirin ssenarisinə uyğun tərtib edilməsi); c) tədbirin keçirilməsi üçün hazırlıq işlərinin görülməsi; d) tədbirin keçirilməsi, e) keçirilmiştədbirin müzakirəsi.

Məktəbdən xaric tədbirlərə ümumtəhsil məktəblər arasında keçirilən xor ifaçılığı üzrə müsabiqələrdə çıxışlar, səhər və yaxud rayon mahnı festivallarında çıxışlar, şəhər və yaxud rayon səhnələrində çıxışlar, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müxtəlif ölkələrin səfirlikləri tərəfindın keçirilən tədbir və bayramlarda çıxışlar, Azərbaycab Bəstəkarlar İttifaqı tərəfindən keçirilən müsabiqə, tədbir və bayramlarda, bəstəkarların yaradıcılıq gecələrində çıxışlar. Bu tədbirləri uğurla keçirmək üçün planlı şəkildə və çox ciddi hazırlaşmaq lazımdır.

Uşaq xor kollektivinin təşkilində ən mürəkkəb vaxt – ilkin mərhələdir ki, bu zaman onun vahid bir yaradıcı cəmiyyətə toplanması baş verir. Bu

mərhələdə mürəkkəb təşkilati və didaktik məsələləri həll edən rəhbərin təcrübəsi və ustalığı çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif musiqi qabiliyyətlərinə və səs imkanlarına, ümumi inkişafın və tərbiyənin müxtəlif səviyyələrinə, müxtəlif maraqlara və zövqlərə malik olan uşaqları toplayıb bir kollektivdə ümumi işə cəlb etmək – uşaq xor kollektivinin təşkili prosesində ən ağır və çətin məsələdir. Uşaqları bu fəaliyyətə cəlb etmək və maraqlandırmaq üçün xorun rəhbəri çox böyük səylər göstərməlidir ki, onun ilk addımları uğurlu olsun.

Beləliklə, məktəbli xor dərnəyində çalışan musiqi müəllimi bir sıra bilik və bacarıqlara malik olmalıdır. O, səsin düzgün quruluşunu, uşaq səs aparatının quruluşu, inkişafı, gigiyenası, mühafizəsi işini bilməlidir. Həmçinin başqasına xorla oxumağı öyrədən musiqi müəllimi özü düzgün oxumağı bacarmalıdır. Bu peşəkar biliklərdən əlavə o, pedaqoji ustalığa malik olmalı, uşaqların yaş və fərdi xüsusiyyətlərini bilməli, uşaq qəlbinin və psixologiyasının xəssasiyyətlərini dərindən hiss etməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. G.Ə.Axundova. Uşaq xor kollektivi ilə işin metodikasında təlim, tərbiyə və inkişaf məsələlərinin qarşılıqlı əlaqəsi. Bakı, ADPU, 2019, 33 səh.

2. M.T.Əliyeva. Məktəbli xoru ilə işin əsasları. Bakı: ADPU, 2020, 43 səh.

3. F.Hidəyətova. Musiqi və vətəndaşlıq tərbiyəsi. Bakı, 2009, 188 səh.

4. J.Qədimova. Musiqinin tədrisi metodikası. Bakı: ADPU-2007, 323 səh.

5. Məmmədova M. "Xorla oxuma təlimi metodikanın əsasları", dərs vəsaiti, Bakı, 2015, 124 səh.

6. F.Sadıqov. Bədii yaradıcılıq dərnəkləri. Bakı: "Təbib", 1996, 192 səh.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Kəmalə İsmayılova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 43-50**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 43-50**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 43-50**

UOT 316.752(479.24)

N.R.Kərimli
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: karimlinarmin2003@icloud.com

AZƏRBAYCAN CƏMİYYƏTİNDƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN YERİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.43

Açar sözləri: *Azərbaycan, milli-mənəvi dəyərlər, adət-ənənə, dini inanclar, mədəni irs, toy və yas mərasimləri, bayramlar, Novruz, dövlət siyasəti*

Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri əsrlər boyu formalaşaraq xalqın kimliyini, mədəniyyətini və həyat tərzini əks etdirən mühüm amillərdən biri olmuşdur. Adət-ənənələr, dini inanclar, ailə münasibətləri, qonaqpərvərlik və böyüyə hörmət kimi xüsusiyyətlər bu dəyərlərin əsasını təşkil edir. Toy və yas mərasimləri, eləcə də Novruz bayramı kimi bayramlar milli irsin qorunmasında mühüm rol oynayır. Ümummilli lider Heydər Əliyev milli dəyərlərin qorunmasına xüsusi diqqət yetirmiş, bu siyasət bu gün İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir. Ailə, məktəb və cəmiyyət gənc nəslə vətənpərvərlik ruhunu aşılayır. Bu dəyərlər xalqın birliyini gücləndirir və milli kimliyin gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət edir, cəmiyyətin mənəvi inkişafında mühüm rol oynayır və Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin dünyada tanıdılmasına da böyük töhfə verir. Bununla yanaşı, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması xalqın tarixinin və mədəniyyətinin yaşadılması baxımından da xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Н.Р.Керимли

МЕСТО НАЦИОНАЛЬНЫХ И ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Ключевые слова: *Азербайджан, национальные и духовные ценности, обычаи и традиции, религиозные верования, культурное наследие, свадебные и траурные церемонии, праздники, Новруз, государственная политика*

Национальные и духовные ценности азербайджанского народа формировались на протяжении веков и стали одним из важных факторов, отражающих самобытность, культуру и образ жизни народа. Основой этих ценностей являются такие особенности, как обычаи и традиции, религиозные верования, семейные отношения, гостеприимство и уважение к старшим. Свадебные и траурные церемонии, а также такие праздники, как Новруз, играют важную роль в сохранении национального наследия. Национальный лидер Гейдар Алиев уделял особое внимание сохранению национальных ценностей, и эту политику продолжает Ильхам Алиев и сегодня. Семья, школа и общество прививают дух патриотизма молодому поколению. Эти ценности укрепляют единство народа и служат передаче национальной идентичности будущим поколениям, играют важную роль в духовном развитии общества, а также вносят большой вклад в популяризацию богатого культурного наследия Азербайджана в мире. В то же время, сохранение национальных и духовных ценностей имеет особое значение и с точки зрения сохранения истории и культуры народа.

N.R.Karimli

THE PLACE OF NATIONAL AND SPIRITUAL VALUES IN AZERBAIJANI SOCIETY

Keywords: *Azerbaijan, national and spiritual values, customs and traditions, religious beliefs, cultural heritage, wedding and mourning ceremonies, holidays, Novruz, state policy*

The national and spiritual values of the Azerbaijani people have been formed over centuries and have become one of the important factors reflecting the identity, culture and lifestyle of the people. Features such as customs and traditions, religious beliefs, family relations, hospitality and respect for elders form the basis of these values. Wedding and mourning ceremonies, as well as holidays such as Novruz, play an important role in preserving the national heritage. National leader Heydar Aliyev paid special attention to the preservation of national values, and this policy is continued by Ilham Aliyev today. Family, school and society instill the spirit of patriotism in the younger generation. These values strengthen the unity of the people and serve to transmit national identity to future generations, play an important role in the spiritual development of society and also make a great contribution to the promotion of Azerbaijan's rich cultural heritage in the world. At the same time, the preservation of national and spiritual values is also of particular importance in terms of preserving the history and culture of the people.

Dünya xalqları arasında milli mənəvi dəyərləri ilə tanınan Azərbaycan xalqı yaşatdığı və təbliğ etdiyi bəşəri ideyaları, adət-ənənələri, milli xüsusiyyətləri ilə özünəməxsus yer tutur. Uzun illər aparılan tədqiqatlar zamanı aydın olmuşdur ki, qədim köklərə malik Azərbaycan əsrlər boyu maddi və mənəvi xəzinəsini qoruyub saxlaya bilmişdir.

Xalqın toy-büsat mərasimi, bayram adət-ənənələri, Novruz mərasimləri, yas mərasimləri, islam dininin təmizlik, düzlük, insanlıq kimi bəşəri, ali hissləri tərbiyə edən milli mənəvi dəyərlərini özündə yaşadır. Bütün bunların kontekstində Azərbaycan vətəndaşının varlığı göstərilir. Uzun illərin yolu və əsrlərin, qərinələrin sorağı bizi bu ənənələrə bağlamış, dövrümüzə körpü salmışdır. Müasir insanın formalaşması və özünütəsdiqi məhz milli mənəvi dəyərlərin aşılanması prosesi ilə bağlıdır. Azərbaycanın qədim, rəngarəng mənəvi dəyərləri, mədəni irsi hazırda xalqın fəxr mənbəyi və dünya mədəniyyətinə töhfəsi qismində çıxış edir. Bu sahəyə dövlət qayğısının gündən-günə artırılması və beynəlxalq təcrübənin tətbiqi istiqamətində görülən işlər qeyri-maddi mədəni irsin gələcəyinə nikbin baxmağa ümidləri artırır.

"Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin milli xarakteri, musiqinin məğzi və onun tərbiyəvi əhəmiyyəti konsepsiyasında öz əksini tapır." [3,s 16]

Ümummilli lider Heydər Əliyevin böyüklüyü rəhbər vəzifəyə gəldiyi gündən bu dəyərləri düzgün qiymətləndirməsində, daim diqqət mərkəzində saxlamasında idi. Ümummilli liderin milli ideologiyanın ən mühüm istiqamətlərindən və komponentlərindən biri kimi qiymətləndirdiyi milli mənəvi dəyərlər özü də mürəkkəb daxili struktura malikdir. Burada Heydər Əliyev milli mənəvi dəyərlərin üç tərkib hissəsini xüsusi qeyd edirdi: dil, din, adət-ənənə

Heydər Əliyev milli mənəvi dəyərlərimizin öyrənilməsini, qorunub-saxlanılmasını və inkişaf etdirilməsini əsas vəzifələrdən biri kimi irəli sürürdü. Bildirirdi ki, bunlarsız millət yoxdur. Bunları qoruyub-saxlamış xalq isə daim müstəqillik yolu ilə getmək, müstəqilliyini qorumaq əzmindədir. "...Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz Azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq" - deyən Heydər Əliyev Azərbaycançılığı milli bir ideologiya kimi irəli sürür, mədəniyyətimizi, mənəvi dəyərləri təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın - dövlət quruculuğu prosesinin mühüm atributu kimi dəyərləndirirdi

Ulu öndər Heydər Əliyev bütün həyatı boyu mənəvi-əxlaqi və dini dəyərlərimizin, adət-ənənələrimizin keşiyində durdu. Tariximizin qədimliyi və zənginliyinin mühüm göstəricisi olan tarixi abidə və eksponatların qorunub-saxlanılması və gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə Azərbaycanın bütün bölgələrində tarix-diyarşünaslıq muzeylərinin yaradılması haqqında Sərəncam imzaladı. Azərbaycan folklorunun daha dərindən araşdırılması, aşıq sənətinin

inkişafı, milli mərasimlərimizin təbliği istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirildi

Heydər Əliyev dövlət quruculuğu prosesi ilə paralel surətdə mədənimənəvi quruculuq və milli-tarixi yaddaşın bərpası işlərini də həyata keçirirdi. Vaxtilə qadağalara məruz qalan, yasaq olunan milli və dini bayramlar, adət və mərasimlər xalqa qaytarıldı. Heydər Əliyev hər il qədim milli bayramımız olan Novruzda əhali ilə bayramlaşmağa çıxır, azad və müstəqil xalqımızın Novruz sevinclərindən xüsusi zövq alırdı.

"Novruz bayramı Azərbaycan xalqının qədim mədəniyyətini və milli ənənələrini özündə əks etdirən mühüm mənəvi dəyərlərdən biridir." [7,s 118]

Heydər Əliyev bu tədbirləri təkcə Azərbaycan yox, bütün türk dünyası miqyasında həyata keçirirdi. Ortaq türk mədəniyyəti və mənəviyyatının öyrənilib təbliğ edilməsi, keçmişdən gələcəyə ötürülməsi yönündə müstəsna xidmətlər göstərirdi. Qırğızların "Manas" eposunun 1000 illik yubileyində iştirak və çıxış edən Ulu öndər Heydər Əliyev bütün türk dünyası üçün əvəzedilməz müdrik bir şəxsiyyət olduğunu bir daha sübut etdi.

Ulu öndər Heydər Əliyev islam dini ilə bağlı olan mərasim və adətlərin də layiqincə keçirilməsi üçün hər cür şərait yaratmışdı. 1994-cü ildə Səudiyyə Ərəbistanına rəsmi səfəri çərçivəsində müqəddəs Kəbəni ziyarət etməsi, Mirmövsüm Ağa ziyarətgahında din xadimləri və möminlərlə görüşməsi, Bibiheybət məscid-kompleksinin yenidən qurulmasına xeyir-dua verməsi Ulu öndər Heydər Əliyevin dini-əxlaqi dəyərlərə sadiqliyinin real təsdiqi idi.

Qloballaşan dünyada mənəvi dəyərlərin böyük təhlükələrlə üzləşdiyi məqamlarda Heydər Əliyev qətiyyətli bir lider kimi mövqeyini ortaya qoyurdu. Ulu öndərin milli mənəvi dəyərlərin qorunması ilə bağlı 2001-ci il avqustun 13-də verdiyi "Milli mənəvi dəyərlərin pozulması xalqımıza qarşı bağışlanmaz xəyanətdir" bəyanatı problemə təkcə dövlət rəhbərinin yox, həm də müdrik bir el ağsaqqalının münasibəti idi. "Biz öz milli mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik" deyən Ümummilli Liderin işıqlı ideyaları bu gün də yaşayır və həyata keçirilir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik ənənələrinin layiqli davamçısı olduğunu əməli fəaliyyəti ilə sübuta yetirən Prezident İlham Əliyev regionda cərəyan edən proseslərin istiqamətini müəyyənləşdirən, ona təsir göstərən ciddi fenomenə çevrilmişdir. Bu gün Prezident İlham Əliyevi eyni zamanda Azərbaycanın milli mənəvi dəyərlərinin ən qüdrətli mühafizəçisi kimi görürük.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə aparılan və milli mənəvi dəyərlərə dayanan islahatların başlıca məqsədi müasir dünya çağırışlarına cavab verən güclü, rəqabətədavamlı və vətəndaşın daha yaxşı yaşadığı dövlətin qurulmasıdır. Bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün xalqımızın özünün milli mənəvi

dəyərlərinə, tarixinə sahib çıxması vacibdir. Prezident İlham Əliyevin konsepsiyasına görə, milli ruhu qorumağın, inkişaf etdirməyin və yeni nəsillərə çatdırmağın ən mühüm şərti məhz milli dövlətçilikdir. Milli dövlət ancaq ərazinin, maddi sərvətlərin deyil, həm də milli mənəvi dəyərlərin qorunmasına xidmət edir. Dövlətçilik hisslərinə malik olmadan xalq milli dövlətini inkişaf etdirə bilməz. Bu gün Ulu öndərin ali ideyalarının gerçəkləşməsində Prezident İlham Əliyevlə birgə Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKOnun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyeva da yaxından iştirak edir .

Milli mənəvi dəyərlər hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün doğma, əziz və müqəddəsdir. Bu həm də milli ruhun, milli şüurun simvolu olaraq tarixi yaddaşın fundamental prinsiplər əsasında formalaşması deməkdir. Xalqımız, millətimiz keçmişin bütün buxovlarından azad olduqdan sonra əlindən zorla alınmış milli mənəvi dəyərlərinin, milli özünüdərkin formalaşmasına yeni zəmin yarantı.

Müasir tariximizin səhifələrində yer almış milli oyanış dövründə millətin həmin dəyərlər uğrunda canından belə keçməyə hazır olması xalqımızın milli dəyərlərə sadiqliyinin nümunəsidir. 1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə gələn Ümummilli lider Heydər Əliyev ilk gündən hər cür ideoloji-siyasi baryerlərə sinə gərərək Azərbaycan xalqının milli özünüdərki üçün bütün zəruri tədbirləri həyata keçirməyə başlamış, ictimai şüurdakı qorxunu, ehtiyatlılığı aradan qaldırmağı, cəmiyyəti bütün sahələr üzrə gələcək mənəvi yüksəlişlərə ruhlandırmağı bacarmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev xalqda milli heysiyyəti gücləndirmək, onu öz şanlı keçmişinə, soykökünə qaytarmaq, habelə zəngin bədii irsini, mədəniyyətini, incəsənətini, adət-ənənələrini yaşatmaq, ana dilini inkişaf etdirmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gəlməsi gənc müstəqil dövlətimizin siyasi və iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli mənəvi irsini ehtiva edən ideyanın – Azərbaycançılığın təşəkkülü və inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Milli-mənəvi dəyərlər hər bir xalqın mədəni kimliyini və tarixi yaddaşını formalaşdıran əsas amillərdən hesab olunur.

Milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq, onları gələcək nəsillərə çatdırmaq xalqın öz keçmişinə bağlı olduğunu, kimliyini unutmadığını göstərir. Bizim dilimiz, dini inancımız, adət-ənənələrimiz, eləcə də bu torpaqlarda əsrlər boyu formalaşmış birgəyaşayış mühiti və tolerantlıq kimi xüsusiyyətlərimiz bizim milli-mənəvi sərvətlərimizdir. Bu dəyərlərə sahib çıxmaq, onları yaşatmaq, yaymaq və uşaqlara, gənclərə sevdirmək doğma Vətənimizin və xalqımızın sabahı üçün çox vacibdir və böyük əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan xalqı yüz illərdir ki, məhz bu dəyərlərə arxalanaraq tarixin ağır günlərindən, çətin sınaqlarından üzü ağ çıxmağı bacarıb, öz milli kimliyini və dövlətçilik ənənələrini qoruyub saxlamağa nail olub.

Hər bir millətin milli-mənəvi sərvətləri, zəngin mədəni irsi, özünəməxsus adət və ənənələri onun tarixi köklərinin qədimliyinin əsas göstəricilərindəndir. Əsrlər boyu qorunaraq nəsildən-nəslə ötürülən bu dəyərləri mühafizə etmək, yaşatmaq və daha da inkişaf etdirmək hər bir insanın öz xalqı qarşısında mənəvi məsuliyyəti və müqəddəs borcudur. Sevindirici haldır ki, Azərbaycan xalqı öz milli-mənəvi irsinə və qədim adətlərinə daim bağlı qalmışdır. Xalqımızın keçdiyi tarixi inkişaf yolu, minilliklər ərzində formalaşmış zəngin ənənələrimiz bu gün də yaşadılır və davam etdirilir.

Azərbaycanlılar əsrlərdir ki, öz qədim milli-mənəvi dəyərləri ilə tanınırlar. Xalqımız həmişə adət-ənənələrinə diqqətlə yanaşıb, onları qoruyub, yaşadıb və başqalarına da göstərib. Bu xüsusiyyətlərimizlə dünya mədəniyyətində öz yerimizi tutmuşuq. Uzun illər aparılan araşdırmalar göstərir ki, bu gün də yaşatdığımız bir çox adətlərin kökü çox qədim zamanlara gedib çıxır. Tarix boyu Azərbaycana gələn adamlar bura heyran qalıblar. Onları valeh edən təkcə ölkəmizin gözəl təbiəti və zəngin sərvətləri olmayıb. Eyni zamanda, burada yaşayan insanların özünəməxsus adət-ənənələri və milli dəyərlərə böyük hörmətlə yanaşmaları da onların diqqətini çəkib. Min illər əvvəl yaranan milli dəyərlərimiz bu günə qədər demək olar ki, dəyişməyib, yaddan çıxmayıb. Azərbaycan xalqı indi də həmin dəyərlərə söykənərək yaşayır.

Azərbaycan həmişə milli və insani dəyərlərə hörmət edən bir ölkə olub. Bu torpaqda əsrlərdir multikulturalizm və tolerantlıq ənənələri yaşayıb və inkişaf edib. Son illərdə də ölkəmizdə milli-mənəvi dəyərlərin təbliği və qorunması üçün xeyli işlər görülür. Azərbaycanda milli irsə, dini inanclara hörmət var, müxtəlif mədəniyyətlər arasında dialoq və qarşılıqlı anlayış yüksək səviyyədədir.

Milli-mənəvi baxımdan zəngin olan Azərbaycanda müxtəlif dillər, dinlər və mədəniyyətlər azad şəkildə inkişaf edir. Ölkədə sülh, dostluq və qardaşlıq mühiti hökm sürür. Dövlətlə din arasında münasibətlər sağlamdır, dini və etnik dözümlülük qorunur. Məscidlər, ziyarətgahlar, sinaqoqlar, kilsələr tikilir və təmir olunaraq insanların istifadəsinə verilir. Dövlət başçısı İlham Əliyev dəfələrlə bildirib ki, dinlər və məzhəblər arasında dostluq və hörmətin alternativi yoxdur. O vurğulayıb ki, Azərbaycan dünyada tolerantlıq nümunəsi kimi tanınır, sivilizasiyalar arasında dialoqa və beynəlxalq sülhə töhfə verir. Son illərdə ölkəmizdə beynəlxalq humanitar forumlar, dünya dini liderlərinin görüşləri keçirilib. Bu da Azərbaycanın bu sahədəki rolunu göstərir.

Milli birliyimizi qoruyan və mənəvi dünyamızı zənginləşdirən dəyərlər sayəsində bu günə gəlib çıxmışıq. Hər bir insanın formalaşmasında ailənin rolu böyükdür. Ailəyə boş yerə "kiçik dövlət" demirlər. Əsas dəyərlər məhz ailədə öyrədilir. Ədalət, mərhəmət, vətən sevgisi, dürüstlük, halallıq, böyüklərə hörmət, zəhmətkeşlik kimi keyfiyyətlər ailədə aşılanır. Sonra məktəb və cəmiyyət bu tərbiyəni daha da möhkəmləndirir.

Belə mühitdə böyüyən gənclər həm savadlı olur, həm də vətəndaşlıq ruhunda formalaşır. Vaxt gəlir, Vətən də onlarla fəxr edir. 2020-ci ilin 27 sentyabrında Ermənistanın təxribatı nəticəsində müharibə başladı. Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyev qismən səfərbərlik elan etdi. Minlərlə gənc könüllü olaraq cəbhəyə getmək istədiyini bildirdi.

44 gün davam edən Vətən müharibəsi Azərbaycanın tarixi qələbəsi ilə başa çatdı. Ordumuz həm düşmənə, həm də dünyaya gücünü və qəhrəmanlığını göstərdi. İşğal altında olan torpaqlar bir-bir azad edildi. Azərbaycan əsgərləri cəsarət, mərdlik və vətənpərvərlik nümunəsi göstərdilər.Bu müharibə bir daha sübut etdi ki, Azərbaycan xalqının gələcəyi parlaqdır. Gənclərimiz möhkəm iradəlidir, çətinlikdən qorxmur, doğru bildikləri yoldan dönmürlər. Azərbaycanda tarixən mövcud olan tolerantlıq mühiti və fərqli mədəniyyətlərə hörmət də qələbəmizdə mühüm rol oynadı. Ölkədə yaşayan bütün xalqlar və etnik qruplar bir amal uğrunda birləşdi. Hamı bir nəfər kimi Azərbaycanın ərazi bütövlüyü naminə ayağa qalxdı və göstərdi ki, bu birlik və həmrəylik davamlı olacaq.

Bütün bunların fonunda, heç şübhəsiz, ölkəmizdə milli mənəvi dəyərlərin qorunması və geniş təbliğ edilməsində mətbuatın da xüsusi rolu vardır. Azərbaycan xalqının milli mənlik şüurunun oyanışında, zəngin tariximədəni irs, adət-ənənələr üzərində yeni tipli mədəniyyətin yaradılmasında, türklük düşüncəsi, islam dəyərləri, müasir demokratik prinsiplər əsasında

Bu gün mətbuatda və sosial mediada milli adət-ənənələrimizi, milli ideologiyamızı, tariximizi, ana dilimizi, ölkəmizdə mövcud olan ənənəvi dinimizi qorumağın, o cümlədən sosial şəbəkələr vasitəsilə gənc nəslə təbliğ etməyin yolları müzakirə edilir, milli adət-ənənələrimizlə mədəni inkişafımızın vəhdəti araşdırılır və geniş ictimaiyyətə çatdırılır. Mətbuatda aparılan işlərin əsas hədəfi isə gənc nəslin milli mənəvi dəyərlərə sahib çıxmasını, onu qorumasını və vətənpərvərlik hisslərini gücləndirməsini təmin etməkdir.

Mövzunun aktuallığı: Müasir dövrdə qloballaşma şəraitində milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu siyasətin əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və bu gün İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir.

Nəticə: Milli-mənəvi dəyərlər Azərbaycan xalqının kimliyini və tarixi yaddaşını qoruyan əsas amillərdəndir. Onların qorunması və təbliği cəmiyyətin inkişafına və gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda formalaşmasına xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə.Ə. “Pedaqoji fikrimiz: dünənimiz, bu günümüz”. Bakı: 2000.
2. Qədimova J. Musiqi fənninin tədrisi metodikası. Bakı, ADPU, 2021 - 323 s.

3. Qədimova, J. Etnomusiqişünaslıq aspektlərinin bütövlüyü xalq musiqisinin tədrisində yeni proqramların formalaşmasının əsasi kimi /"Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri". Bakı, ADPU, 2017, № 1, s. 10-24

3. İsmayılbəyli, S. Milli-mənəvi dəyərlər və müasirlik. – 2015. - 10 s.

4. Bayramova, Z. Milli-mənəvi dəyərlərimizə töhfə. – 2023. - 4 s.

5. Sehranə Kasimi. Azərbaycan musiqi mədəniyyəti Şərq və Qərb kontekstində. Bakı – "Təknur" 2015. - 80 s.

6. Hüseynov, M. Tarixi irs və milli identiklik məsələləri. - 2020.

7. Qasımov, M. Azərbaycan mədəniyyəti tarixi. Bakı: Təhsil, 2013, 368 s.

8. Milli-mənəvi dəyərlərin təbliğində kitabxanaların rolu. (2011). Bakı, 85 s.

9. Hüseynov, İ. Azərbaycan milli adət və ənənələrinin bədii-estetik mahiyyəti (monoqrafiya). Bakı, Mars-Print. 2002, 305 s.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Məlahət Məmmədova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 51-56**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 51-56**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 51-56**

TƏLİM VƏ TƏRBİYƏNİN NƏZƏRİYYƏSİ VƏ METODİKASI (MUSİQİNİN TƏDRİSİ METODİKASI)

UOT 372.878:373.3/.5

A.H.Qəribova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi,68
e-mail:qaribova.arifa@gmail.com
ORCİD.ORQ / 0000-0001-8059-5566

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ ŞAGİRDLƏRİN KLASSİK MUSİQİYƏ MARAĞININ FORMALAŞDIRILMASI

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.51

Açar sözlər: *klassik musiqi, bədii zövq, yüksək mənəviyyat, harmonik şəxsiyyət*

Məqalə şagirdlərdə klassik musiqiyə marığın artırılması və formalaşdırılması probleminə həsr edirlmişdir. Burada qeyd edilir ki, müasir musiqi təhsilinin məqsədi təkcə müxtəlif bilik, bacarıq və vərdişlərə deyil, həm də zəngin daxili aləmə malik hərtərəfli insan yetişdirməkdir. Bunun üçün isə şagirdləri klassik musiqiyə cəlb etmək vacibdir, çünki simfonik, opera, kamera və vokal musiqi janrları yeniyetmələrin ümumi inkişafında böyük rol oynayır. Klassik musiqi nümunələrinin dinlənilməsi və təhlili həm şagirdlərin yüksək bədii zövqünü formalaşdırır, həm də onların bədii təfəkkürlərinin və musiqi qabiliyyətlərinin inkişafına təkan verir. Buna görə məqalənin mövzusu aktuallıq kəsb edir.

А.Г.Гарибова

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ К КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Ключевые слова: *классическая музыка, художественный вкус, высокая духовность, гармоничная личность*

Статья посвящена проблеме повышения и формирования интереса к классической музыке среди учащихся. Отмечается, что целью современного

музыкального образования является воспитание всесторонне развитой личности, обладающей не только разнообразными знаниями, навыками и привычками, но и богатым внутренним миром. Для этого важно привлекать учащихся к классической музыке, поскольку симфоническая, оперная, камерная и вокальная музыка играют важную роль в целостном развитии подростков. Слушание и анализ образцов классической музыки не только формируют высокий художественный вкус учащихся, но и дают импульс развитию их художественного мышления и музыкальных способностей. Поэтому тема статьи актуальна.

A.H.Garibova

FORMING STUDENTS' INTEREST IN CLASSICAL MUSIC IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Keywords: *classical music, artistic taste, high spirituality, harmonious personality*

The article is devoted to the problem of increasing and forming interest in classical music among students. It is noted here that the goal of modern music education is to educate a comprehensive person with not only various knowledge, skills and habits, but also a rich inner world. For this, it is important to attract students to classical music, because symphonic, opera, chamber and vocal music genres play a major role in the overall development of adolescents. Listening to and analyzing classical music samples both forms the high artistic taste of students and gives impetus to the development of their artistic thinking and musical abilities. Therefore, the topic of the article is relevant.

Müasir təlim-tərbiyə konsepsiyasında gənc nəslin incəsənət vasitələrilə tərbiyəsinə böyük əhəmiyyət verilir ki, bu da nəinki insanın estetik mədəniyyətini formalaşdırır, həm də bütövlükdə insan şəxsiyyətinə təsir göstərir. Buna görə də bu gün respublikamızda estetik tərbiyənin şəraitinin, forma və metodlarının optimal mütanasibliyinin axtarışları aparılır. J.Qədimovanın qeyd etdiyi kimi: "Məktəbdə təhsil illəri – şüurun öyrənmək üçün təfəkkürə, hisslərinsə – emosiyalara maksimum açıq olduğu vaxtlardır. Burada müasir təşkil olunmuş tədris və tərbiyə prinsipləri, əlbəttə ki, həlledici rol oynayır." (1; s. 5).

Musiqi təhsilinin məqsədi təkcə müxtəlif bilik, bacarıq və vərdişlərə deyil, həm də zəngin daxili aləmə malik hərtərəfli insan yetişdirməkdir. Bu məqsədin həyata keçirilməsi yalnız şəxsiyətin sabit əxlaqi və mənəvi ehtiyaclarının, o cümlədən musiqi ilə ünsiyyət ehtiyacının tərbiyəsi şərti ilə

mümkündür. Bunun üçün isə musiqiyə marağ mühüm rol oynayır. Ümumtəhsil məktəbinlərində icbari "Musiqi" fənni mövcuddur ki, onun proqramına musiqi klassiklərinin əsərlərinin öyrənilməsi daxildir. Məktəbdə musiqinin, o cümlədən klassik musiqinin tədrisi problemi müəllimlər üçün həmişə aktual olub. Ümumi meyllərə baxmayaraq, hər bir müəllim bunu əksər hallarda fərdi şəkildə həll edir.

Şagirdlərdə klassik musiqiyə marağın və sevqi hisslərinin tərbiyəsi, mənəviyyatlarının zənginləşməsi, bədii zövq və təfəkkürlərinin inkişafı, düşüncə və fikirlərinin düzgün istiqamətə yönəldilməsi, bəşəri klassik musiqinin forma və janrları barədə biliklərin toplanması və praktiki cəhətdən bu musiqini dinləyərkən sadə təhlili aparma bacarığının əldə edilməsi üçün klassik musiqisinin tədrisi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Klassik musiqi insana güclü təsir vasitəsidir. Klassiklər səslərin və intonasiyaların dilindən istifadə edərək insanların bütün hiss və duyğularını çatdıra bilirlər. Klassik musiqini dərk edən insan səs formasına bürünən dünyanın bütün gözəlliklərini, zənginliyini dərk edir. Müəyyən bir əsərə xas olan bədii həyacanların təsiri bir insanda bütün hissləri oyada bilər. Klassik bəstəkarlar öz ideyalarını əsrlərlərin süzgəcindən keçən və ölməz hala gətirən bədii formaya çatdıra bildilər. Zamanla təsdiq olunaraq, onlar yaşamağa, tərbiyə etməyə və heyrətləndirməyə davam edirlər. Məhz buna görə də klassik musiqidən istifadə, onun təbliği dolğun və harmonik şəxsiyyətin formalaşmasında zəruri və çox mühüm vasitədir.

Ümumbəşəri sərvət olan və ümumən insan ruhunun mövcudluğu qanunları ilə bağlı olan klassik musiqi eyni zamanda mədəniyyətdə milli prinsipi ifadə edir və bu mənada vətənpərvərlik, xalqına, dövlətinə sevgi və s. dəyərlərdən ayrılmazıdır. Bu zaman o, həm ümumi, həm də xüsusi olanı birləşdirərək, yarandığı mühitin sosial-mədəni xüsusiyyətlərini əks etdirir. Ayrı-ayrı klassik əsərlər müəyyən bir milli mədəniyyətin, tarixi dövrün simvolu ola bilər, ona görə də onlar hətta dövlət tədbirlərində, dövlət bayramlarında ifa oluna bilər. Klassik musiqi digər sənət növlərinin bəzəyi kimi istifadə olunur: teatr tamaşalarında, kino- və televiziya filmlərində ifa olunur, rəssamların sərgiləri üçün fon rolunu oynayır. Ədəbi əsərlər əsasında opera və baletlər yazılır.

Təcrübə göstərir ki, şagirdlər müasir musiqi janrlarına (pop, rok, rep) daha çox meyl göstərirlər. Musiqi müəllimləri dərslərdə tez-tez belə hal ilə qarşılaşır ki, yuxarı və hətta orta sinif şagirdləri onlardan müasir pop musiqisini onlarla birlikdə oxumağı xahiş edirlər. Müasir musiqi üslubları ilə bağlı yeniyetmənin istəklərinə müəllim həmişə cavab verə bilmir, bu da çox vaxt yeniyetmələrdə müəllimə qarşı "inamsızlıq" yaradır, müəllim sanki öz nüfuzunu itirmiş olur. Buna görə klassik musiqinin tədrisi prosesində şagirdlər tərəfindən klassik musiqini daha yaxşı, daha asan və dərindən mənimsəməsi və

klassik musiqi ənənələrinin onların şüurunda yer alması üçün müasir janrların klassik musiqi janrları ilə sintez şəkildə tədris etmək daha faydalı olar.

Məktəblilərin ümumi musiqi təhsilinin müasir təcrübəsində klassik musiqi irsinə marağın artırılması bəlkə də ən problemli məsələdir və yeniyetmələr kontingenti ənənəvi olaraq bu baxımdan ən çətin yaş kateqoriyası hesab olunur. Yeniyetmənin musiqi mədəniyyəti, onun zövqü mədəni irs təcrübəsinin öyrənilməsi prosesində formalaşır. Məktəbdə musiqi təhsili məsələləri koqnitiv maraq problemi ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır, çünki məlumdur ki, müasir məktəblilər, xüsusən də yeniyetmə məktəblilər ciddi klassik sənəti birmənalı şəkildə qəbul etmirlər. Məktəbəqədər və ibtidai məktəb yaşlarında hər hansı estetik fəaliyyətlə fəal maraqlanan məktəblilər sonralar tez-tez musiqi dərslərinə və ən ciddi klassik musiqiyə maraqlarını itirirlər.

Yeniyetmələrin klassik musiqiyə tələbatının olmaması ilə bağlı vəziyyət əsasən onların yaş xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. İlk növbədə - gənclər subkulturasına üstünlük təşkil edən diqqət, habelə referent qrupunun (xüsusi "yeniyetmə" icmasına mənsubiyyətin) əhəmiyyəti, həmyaşıdları arasında fərqlənmək istəyi, ənənəvi qurulmuş nüfuzlara qarşı nümayişkaranə şəkildə inkarı və s.; yeniyetmələrə xas olan klassik musiqi haqqında ifadələrin kəskinliyi onların artan həyəcanlılığının, impulsivliyinin, bir-birinə zidd olan əhval dəyişikliyinin nəticəsi ola bilər (2; s.14). Eyni zamanda, məhz klassik musiqi emosional vəziyyətin stabitləşməsinə kömək edir. Bunu biz müxtəlif pedaqoqların apardıqları tədqiqatardan görə bilərik. Klassik musiqini dinləyərkən "tədqiqatda iştirak edən yeniyetmələr xəyal etmək, xəyal qurmaq, gələcək haqqında düşünmək istədikləri zaman bir vəziyyət yaşadıqlarını təsdiqlədilər" (4, s. 41).

Bizim ölkədə belə elmi tədqiqatlar aparılmamışdır. Buna görə biz mövzumuza müvafiq, məcburi olaraq rus alimlərinin tədqiqatlarına üz tutmalı olmuşuq. Zənnimizcə, müasir qloballaşan dünyada, internetin imkanlarını nəzərə alaraq, demək olar ki, yeniyetmələrin musiqi maraqları bütün ölkələrdə təxminən eynidir (sözsüz ki, bəzi milli xüsusiyyətlər də mövcuddur, məsələn, azərbaycanlı gənclərinin meyxanaya meylləri).

Müasir və klassik musiqisi arasında kompromis tapmaq musiqi müəllimi üçün çox vacib bir məsələyə çevrilir. Yeniyetmələrə müasir musiqi əsərlərini diqqətlə və ciddi şəkildə seçməyə, onlara estetik-əxlaqi mövqedən qiymət verməyə, klassiklərlə müqayisə etməyə kömək etmək lazımdır. Şagirdlərə izah etmək lazımdır ki, populyar musiqinin istənilən növünün "klassik mənşəyi" vardır. Belə ki, T.A. Zatyamina hazırda müxtəlif musiqi istiqamətlərində – folklorda, cazda, kult musiqisində və s. izləri görünən "klassik musiqi adlandırıla bilən nümunələr"ə diqqəti çəkir (4; s. 44).

Bir çox uşaqlar üçün məktəbdəki musiqi dərsi klassik bəstəkarların əsərlərini dinləyə və onlar haqqında məlumat öyrənə biləcək yeganə yerdir.

Məktəblilərin yalnız kiçik bir hissəsi konsert salonlarına, filarmoniyalara və musiqili teatrlara gedir. Evdə uşaqlar ən çox televizor, kompüter oyunları və radio musiqisi ilə əhatə olunurlar. Bu cür musiqi monotonluğuna görə uşağın beynində möhkəm yerləşməyə meyllidir. Sinifdə klassiklərlə tanışlıq yaxşı bədii zövqün və ciddi musiqiyə marağın formalaşması yolunda bir addımdır. Uşaqların ibtidai siniflərdən başlayaraq tərbiyə aldığı musiqi dili ən asan, ən başa düşülən və gözəl olmalıdır. Onlar bu dildən sonralar yuxarı siniflərdə istifadə edəcək, daxili aləmlərini zənginləşdirəcək, yaddaşı, diqqətini, nitqini inkişaf etdirəcəklər.

Ümumtəhsil məktəblərinin musiqi dərslərində musiqinin dinlənilməsi dərsin əsasını təşkil edir. Bu mərhələ şagirdlərin musiqi zövqünü, hisslərini, emosiyalarını yüksək əhval-ruhiyədə tərbiyə edir. Klassik musiqi əsərləri nə qədər çox dinlənilirdə musiqi eşitmə və musiqi yaddaşı qabiliyyətləri bir o qədər çox inkişaf etmiş olur. Gözəlliyə, hər bir əsərin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə dəyər vermək bacarığına yiyələnmək olar. Musiqi dinləmə prosesində müxtəlif dövrlərdə yaşamış xalqların və müxtəlif cərəyanlara mənsub olan bəstəkarların müxtəlif üslubda və janrlarda əsərlərinin dinlənilməsi və təhlili böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Həftədə cəmi 1 saat ayrılan məktəb musiqi dərsi kontekstində real şəkildə əldə edilə bilən vəzifə məktəbliləri klassik musiqiyə cəlb etməkdir. Cəlb etmək – yəni bəstəkarlara, ifaçılara və klassik musiqinin pərəstişkarlarına qarşı müvafiq biliklərin və hörmətli münasibətin formalaşmasına yönəlmiş şagirdlər tərəfindən klassik musiqi əsərlərinin qavranmasının təşkilinin pedaqoji prosesi kimi – klassik musiqi irsinə marağın formalaşmasının ilk mərhələsi, habelə bu prosesin müsbət nəticəsi kimi hesab oluna bilər. Məktəblilərdə klassik musiqiyə marağı formalaşdırarkən nəzərə almaq lazımdır ki, dərs üçün düzgün seçilmiş və hazırlanmış material onun uğurlu keçirilməsinin əsas şərtidir.

Beləliklə, klassik musiqinin populyarlaşdırılması problemini ümumiləşdirərək, aşağıdakı tövsiyələri vermək istərdik:

- bəstəkarın həyatından danışarkən quru, formal şifahi klişelərdən qaçınmaq, hekayəni bir parlaq epizod və ya uşaqların başa düşdüyü detallarla şaxələndirmək;
- klassik musiqini uşaqlara dinlətdirərkən plastik intonasiya, dirijorluq, teatrlaşdırma, rəsm çəkmək üsullarından istifadə etmək faydalıdır;
- şagirdlərlə birgə klassik musiqi konsertlərində iştirak etmək;
- klassikaya marağın hər hansı bir təzahürünü təşviq etmək;
- klassik bəstəkarların əsərlərini müasir müəlliflərin əsərləri ilə müqayisə etmək, onlar arasında oxşar və fərqli cəhətləri tapmaq.

ƏDƏBİYYAT

1. J.Qədimova. Musiqinin tədrisi metodikası. / Dərslik. Bakı, 2007, 321 səh.

2. Абрамова Г. С. Возрастная психология. / учеб. пособие для студ. вузов. 4-е изд. М.: “Академия”, 1999, 672 с.

3. Герасимова А.Н. Приобщение подростков к классической музыке на основе её современных обработок. Екатеринбург, 2019, 57 с.

4. Затямина Т.А. Классическая музыка в формировании мотивационной направленности подростков на продуктивную музыкально-творческую деятельность // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2015. – № 7 (102). – С. 41-45.

5. Столярчук Л.И., Семенов В.Я. Процесс формирования интереса к классической музыке у подростков на основе гендерного подхода в общеобразовательной школе [Электронный ресурс] // Современные проблемы науки и образования. 2015.№ 2-2. Режим доступа: http://www scienceeducation.ru/

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mədinə Tuayeva
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 57-63**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 57-63**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 57-63**

UOT 372,8:78

F.İ.Rzayeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi,68
e-mail:firangiz-rzayeva@mail-ru

MƏKTƏBLİLƏRİN FƏNLƏRARASI SİNTEZ PROSESİNDƏ PSİXOLOJİ PROSESLƏRİN İNKİŞAFI

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.57

Açar sözlər: *musiqi təhsili, musiqi dərsi, fənlərarası sintez, qavrama, obrazlı təfəkkür, təxəyyül*

Məqalədə qeyd olunur ki, məktəblərdə psixoloji və pedaqoji elm və təcrübədə fənlərarası bilikləri cəlb edərək musiqi vasitəsilə qavrama, obrazlı təfəkkür və təxəyyülün inkişafı problemi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu, həm musiqi əsərlərinin fəal qavranılması, həm də müxtəlif yaş dövrlərində məktəblilərin əqli fəzliyyətləriunin xüsusi əhəmiyyəti ilə əlaqəlidir. Musiqi dərslərində müxtəlif elm sahələrinə aid elementar biliklərdən istifadə bu sənət növünün bədii, əxlaqi və estetik mahiyyətini dərk etməyə, həyatın mənəvi və maddi dəyərləri əsasında olan aşkar əlaqələrə əmin olmağa imkan yaradır.Yaradıcılıq fəaliyyətində məmnunluq, zövqalma, uğur, özünəgüvən və onlara əks olan emosiyalar böyük əhəmiyyətə malikdir. Bunlar əqli əməliyyatlar nəticəsində müvafiq obrazlı təsəvvürlərə çevrilirlər.

Ф.И.Рзаева

РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ХОДЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО СИНТЕЗА У ШКОЛЬНИКОВ

Ключевые слова: *музыкальное образование, урок музыки, междисциплинарный синтез, восприятие, образное мышление, воображение*

В статье отмечается, что в школах проблема развития восприятия, образного мышления и воображения учащихся посредством музыки, включающая междисциплинарные знания в области психологической и

педагогической науки и практики, имеет большое значение. Это связано как с активным восприятием музыкальных произведений, так и с их особой ролью в развитии их умственной деятельности в разные возрастные периоды. Использование элементарных знаний относящихся к различным областям науки на уроках музыки позволяет понять художественную, моральную и эстетическую сущность этого вида искусства, убедиться в очевидной связи между духовными и материальными ценностями жизни. В творческой деятельности большое значение имеют удовлетворение, удовольствие, успех, уверенность в себе и противоположные им эмоции. В результате умственных операций они трансформируются в соответствующие образные представления.

F.I.Rzayeva

DEVELOPMENT OF PSYEHOLOGICAL PROCESSES IN THE OF INTERDISCIPLINARY SYNTHESIS OF SCHOOLCHILDREN

The article notes that in schools, the problem of developing students perception, figurative thinking, and imagination through music, involving interdisciplinary knowledge in psychological and pedagogical science and practice, is of great importance. This is associated with both the active perception of musical works and their special role in the development of their mental activity at differentage periods. The use of elementary knowledge related to various fields of science in music lessons allows us to understand the artistic, moral and aesthetic essence of this art form, to be convinced of the obvious connectionsamong the spiritual and material values of life. In creative activity,satisfaction, enjoyment,success, self-importance.These are transformed into the corresponding figurative representatious as a result of mental operations.

Gənc nəslin estetik tərbiyəsinin innovativ yollarının axtarışı cəmiyyət həyatının bütün sahələrinin humaniləşdirilməsinə artan tələbat ilə əlaqədardır. Bu məqsədin reallaşmasının qeyri-şərtsiz mənbəyi gənc nəslin yüksək keyfiyyətli təhsil alması, onların daim mənəvi zənginləşməsidir. Məhz bu səbəbdən pedaqoji prosesdə son dərəcə əhəmiyyətli rol estetik yönümlü, bizim halda isə, musiqi fənninin tədrisi xüsusi yer tutur.

Psixoloji-pedaqoji elm və təcrübədə fənlərarası bilikləri cəlb edərək musiqi vasitəsilə məktəblilərdə qavrama, obrazlı təfəkkür və təxəyyülün inkişafı problemi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu, həm musiqi əsərlərinin fəal qavranılması, həm də müxtəlif yaş dövrlərində məktəblilərin əqli fəaliyyətlərinin xüsusi əhəmiyyəti ilə

əlaqəlidır.

Musiqi dərslərində müxtəlif elm sahələrinə aid elementar biliklərdən istifadə bu sənət növünün bədii, əxlaqi və estetik mahiyyətini dərk etməyə, həyatın mənəvi və maddi dəyərləri arasında olan aşkar əlaqələrə əmin olmağa imkan yaradır. İnteqrasiyanın digər aspekti təbiət elmləri və humanitar fənlər üzrə suallara musiqi ifadə vasitələrində cavab tapmaqla əlaqılidir. Musiqi dərslərində şagirdlərin qavrama, obrazlı təfəkkür və təxəyyülün inkişafının fənlərarası sintez prosesində aparılması məntiqi və məqsədəuyğundur.

Pedaqoji təcrübənin ümumiləşdirilməsi və musiqi təhsili vəziyyətinin təhlili aşağıda göstərilən ziddiyyətləri üzə çıxarmışdır:

- məktəblilərdə fənlərarası sintez prosesində qavrama, obrazlı təfəkkür və təxəyyülün inkişaf etdirilməsi zərurəti, problemin həlli üçün metodoloji əsasların qeyri-müəyyənliyi arasında;

- məktəbdə tədris olunan fənlər sırasında musiqi dərsi statusunun aşağı qiymətləndirilməsi ilə şagirdlərin mənəvi-estetik tərbiyəsində onun obyektiv əhəmiyyəti arasında;

- tədris proqramına uyğun olaraq dərs üçün nəzərdə tutulan musiqi repertuarın seçilməsi ilə şagirdlərin musiqi maraqlarının, üstünlüklərin nəzərə alınması zərurəti arasında;

- məktəblilərdə emosional həssaslığın tərbiyəsində musiqinin fundamental əhəmiyyəti ilə onun digər fənlər ilə əvəz etmək üçün sistemli cəhdlər arasında (xüsusilə ibtidai siniflərdə).

Təxəyyülün və obrazlı təfəkkürün insan şüurunda rolunun dərk edilməsi, onun mənəvi və maddi təcəssümü fəlsəfi biliyi əsaslarının meydana çıxması ilə başlamışdır. Alimlər obrazlı təfəkkürün genezisi və təbiət haqqında müxtəlif fərziyyələr irəli sürmüş, çox zaman onu ziddiyyətli (bir-birinin tam əksi) metodoloji mövqelərdən görmüşlər. Belə ki, qədim yunan filosofu Aristotel ideyaların formalaşmasında təfəkkür obrazlarının roluna diqqət vermişdir. "Ruh haqqında" (3), "Yaddaş və xatırlama haqqında" (4) məşhur traktatlarında təxəyyül və obrazlı təfəkkürü yaddaşın bir növü kimi təqdim edir.Burada onun hərəkət və zamanın psixoloji əksi ilə əlaqəsini izləmək mümkündür. Bu asılılığın müşahidəsi insan tərəfindən müxtəlif sənət növlərinin və xüsusən də musiqinin qavranılmasında təxəyyül xassəsinin əhəmiyyətini dərk etməyə yardım edir.

Alman klassik fəlsəfəsinin banisi İ.Kant təsəvvürləri insan təcrübıəsinin törəmə hədisəsi hesab edir. (7) Alman filosofu A.Şopenhauer bu xassəni tamamilə fərqli səciyyələndirmiş və onu biliyin əsasına aid etmişdir.Alim şüurumuzun yaratdığı obraz kimi dünyanı "təmsil"lə eyniləşdirən "özlüyündə seylər" nəzəriyyəsinin müəllifi İ.Kanta qarşı çıxış edirdi. Onun fikrinə görə "yalnız insan həqiqəti reflektiv-mücərrəd şüur səviyyəsinə qaldıra bilər... İnsan nə günəşi, nə də yeri tanıyır, lakin günəşi görən gözü, yerə toxunan əli ilə bilir... ətraf aləm ancaq

təsəvvür kimi mövcuddur, insanın özü də buna aiddir". Alimin elmi baxışlarına görə məkan, zaman bizim təsəvvürlərimizin formalarıdır.

Qavramanın əsasını təşkil edən obrazlı təsəvvürlərin estetik funksiyasının təcəssümü probleminin həlli ilə alman filosofu və psixoloqu G.T.Fexner məşqul olmuşdur. Onun nəzəriyyəsinin kvintessensiyası təhsil prosesinin estetik effekti və buna əlavə edilən təsəvvürlər - xatirələr kimi başa düşülməsindədər ki,bunlar dinləyicinin estetik emosionallığının zənginləşməsinə və savadlılığına yardım edir. Musiqişünas Huqo Riman bədii obrazlı təsəvvürləri tədqiq etmişdir. (8) Musiqi qavrayışı mürəkkəb təfəkkür prosesi ilə əlaqəlidir. Bunun nəticəsində şüurlu musiqi obrazı yaranır və tədricən müəyyən şəklə düşür. O, melodik intonasiyaların, ritmik strukturun, dinamik inkişafın, tembr xüsusiyyətlərinin və s. vəhdəti haqqında təsəvvürlərin əsasında formalaşır. Musiqi əsəri məzmununun dərk edilməsi, eyni zamanda, kompozisiya quruluşunu dərk etmədən və musiqi ifadə vasitələrini aşkarlamadan mümkün deyil. Bu halda əsəri qavramaq üçün emosional–bədii fon yaradan insanın istər musiqi təcrübəsi, istərsə də bütün həyat təcrübəsi böyük rol oynayır.

Musiqi qavrayışı yaradıcı fəaliyyətin, o cümlədən, musiqi pedaqoji fəaliyyətin formalarından biri kimi mürəkkəb prosesdir. Musiqi qavrayışı qiymətləndirməni, yenidən canlandırmanı birləşdirir və bir neçə mərhələyə bölünür. Tədqiqatçı A.N.Soxor sistemli şəkildə struktur yanaşmadan istifadə edərkən, şərti olaraq, musiqi əsərin qavrayışını "ilk və əsas" deeyə iki mərhələyə bölür. İlk mərhələ əsərə marağın yaranmasından və onun qavranılması üçün olan məqsəddən əmələ gəlir. Əsas mərhələ dinləməni, anlamanı və musiqini duymağı, onun şərhini, qiymətləndirilməsini özündə birləşdirir.Alim hesab edir ki,sadə musiqi formalarını qavrayarkən dinləyicilərdə oxşaq assosiativlik növü yaranır. Tədqiqatçı Huqo Riman musiqi-obrazlı təsəvvürlərin öyrənilməsini çox aktual məsələ hesab edirdi. Onların meydana gəlməsinin və fəaliyyətinin psixoloji əsaslarını bilmək musiqinin vahid qavranılması üçün şərait yaratmağa imkan verir. Qavramanın texniki tərəfi – ilkin, ikinci dərəcəli təsəvvürlərin qarşılıqlı əlaqəsindədir.

Beləliklə, obrazlı təsəvvürlər anlayışının fəlsəfi və psixoloji təriflərinin retrispektiv təhlili onu müxtəlif psixoloji proseslərin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilməsi tendesiyasının qərəzli olduğunu ifadə etməyə imkan yaradır. Bir tərəfdən yaddaşın, təfəkkürün fəaliyyəti kimi, digər tərəfdən isə appersepsiya əsasında musiqinin qavranılması kimi.

Obrazlı təfəkkür prosesi məktəblinin sehni fəaliyyətinin göstəricisi kimi çıxış edir. Xüsusilə musiqi yaradıcılığında obrazlı təfəkkür şagirdin emosional vəziyyəti ilə başlayır. Bu baxımdan onlarda müsbət emosional tonusun yaranması üçün müvafiq şəraririn yaradılması məntiqli görünür. Aydındır ki, bunun üçün musiqi müəllimi humanist münasibət, məktəblilərin estetik maraqlarına uyğun

musiqi repertuarının seçilməsi, bədii yaradıcılıqları nəticələrinin düzgün və həssas qiymətləndirilməsi prinsiplərini rəhbər tutmalıdır.

Dünya musiqi pedaqogikasının nəzəri və praktiki təcrübəsi musiqi qavrama mədəniyyətinin dinləyicinin bədii şüur səviyyəsindən asılılığına dəlalət edir. Musiqi təfəkküründün tipik əlaməti kimi onun obrazlılığı çıxış edir ki, o, bu sənət növünün intonasiya təbiəti ilə, ifadə vasitələrinin spesifikası, əsərin məzmununu dərk etmək üçün birgə yaradıcılıq xarakteri daşıması ilə şərtlənir. Bütövlükdə insanın musiqi şüurunun bu xüsusiyyəti elementar kompozisiyanın məntiqini dərk etmək, əsərlərin səslənməsində texniki və bədii oxşarlıq, fərqləri tapmaq, öz obrazlı təsəvvürlərini təhlil etmək, ümumiləşdirmək bacarığı ilə xarakterizə olunur.

Məğzinə görə obrazlı təsəvvürlər təfəkkürün səbəb-nəticə xarakterini əks etdirir. Obrazlı təsəvvürlərin forma və məzmunu onun məkan, zaman, əxlaqi-estetik, bədii, musiqi, mövzu mahiyyətindən xəbər verir. Öz növbəsində, qavrama, yaddaş, təxəyyül, təfəkkür və digər psixoloji proseslər ilə fərdi spesifik üslubla əlaqəli olan uşağın obrazlı təsəvvürləri ümumiləıdirilmiş bütövlüyü ilə xarakterizə olunur.

Onlar uşağın həyatı və təlim təcrübəsinə əsaslanır. Uşaqlarda fantaziyanın intensivinkişafına baxmayaraq, onların musiqinin obrazlı təfsiri məzmun mənalığı və konkretliyi ilə seçilir.

Bədii əsər bəstəkarın, ifaçının və dinləyicinin obrazlı təfəkküründün həm obyekti, həm də nəticəsidir. Ezoterik prosesin hər bir iştirakçısının yaradıcı təxəyyülü kompozisiyada xüsus i xarakterik nüansların müəyyən edilməsi ilə əlaqəlidir. Bəstəkarın təfəkkürü mənəvi ehtiyacın, peşəkar fəaliyyətin və ya ictimai sifarişin tələb etdiyi eksklüziv bədii məhsul yaratmaq problemini həll edir. İfaçının təfəkkürü not mətbnini "desifrə edilməsi" və orijinal ifası ilə məşğuldur. Dinləyici təfkkürünün birgə yaradaıcılıqda iştirakı isə təqdim olunmuş əsərin emosional-obrazlı dərk edilməsində cəmləşir. Burada əsas rolu musiqinin məzmunu təşkil edir. Onun məzmunu tükənməzdir. Dinləyici tərəfindən isə onun təfsiri gözlənilməz ola bilər. O, təkcə əsərin obyektiv səslənməsi ilə deyil, ilk növbədə, onun subyektiv qavranılmsı, dinləyicinin nə dərəcədə musiqi informasiyanı dərk edə bilməsi, onun emosional əhvalı ilə şərtləndirilir.

Beləliklə, musiqinin məzmunu duyğulu, obrazlı və rasional komponentlərdən ibarətdir və onun dərk edilməsi üçün musiqi müəllimi şagirdlərə qavrama mədəniyyətini, təxəyyülü, həssaslığı və eyni zamanda, məntiqi təhliletmə bacarığını aşılamalıdır.

Musiqi qavramanın nəticəsi kimi məmnunluqla yanaşı həm də fəal idrak, həyəcan, musiqi əsəri məzmununun estetik dəyərləndirilməsi çıxış edir. Bu prosesdə təxəyyülün xüsusi əhəmiyyəti var. Musiqi təxəyyülünün əsasını obrazlı təsəvvürlər təşkil edir. Həyati təcrübə müxtəlif fənlərə dair biliklərin sintezi, mənəvi-estetik ideallar təxəyyülün mənbəyidir. Təxəyyül insanın istənilən fəaliyyətinə xasdır. Lakin məhz musiqi qavrama və obrazlı təfəkkür prosesində o

xüsusi rol oynayır. Görkəmli alim B.M.Teplovun fikrinə görə, musiqi təxəyyülün fərqliliyi eşitmə yolu ilə yaranan assosiasiyalarla müəyyən edilir.

Təxəyyül ancaq qavramanın nəticəsi olaraq deyil, həm də fəal bədii yaradıcılıq üçün vadaredici impuls kimi çıxış edir. Bu yaradıcılığın nəticələri həm musiqi əsərlərində, ifaçılığında və dinləyicidə yaranan obrazlarda da öz əksini tapır.

Tədqiqatçı V.K.Beloborodova musiqinin qavranılmasına "bəstəkar və dinləyicinin birgə yaradıcılıq prosesi" kimi qəbul edirdi. Burada alim "birgə keçirilən həyəcanı və bəstəkarın əsərinin təxəyyül vasitəsilə dinləyicinin daxilində onun təcrübəsi hissləri, assosiasiyaları ilə zənginləşdirərək sanki yenidən yaradılmasını" nəzərdə tutur. (6) Bu zaman emosiyalar və estetik həyəcan şagirdin əqli fəallığı üçün başlanğıc şərti və fəaliyyətinin tənzimləyicisi kimi çıxış edir.

Yaradıcılıq fəaliyyətində məmnunluq, zövqalma, uğur, özünəgüvən və onlara tam əks olan emosiyalar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunlar əqli əməliyyatlar nəticəsində müvafiq obrazlı təsəvvürlərə çevrilirlər.

Musiqi əsərinin spesifikliyinə baxmayaraq, şagirdlərin təsəvvürləri daha çox bədii obrazda toplanmış həyat konteksti ilə sintez olunur. Bununla yanaşı, musiqini qavrama mədəniyyəti onların səs yüksəkliyi, tempo – ritmik, dinamik, tembr xüsusiyyətlərini və konkret əsərin kompozisiya quruluşunu aydınlaşdıra bilmək qabiliyyətləri ilə əlaqəlidir. Yalnız bu şərtlərdə məktəblilərin emosional reaksiyası və obrazlı təsəvvürləri ən azı müəyyən dərəcədə musiqinin obrazlı məzmunu ilə münasib olacaq.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizə əsaslanaraq aşağıda verilən qanunauyğunluqlar nəzərə alınmalıdır:

a) məktəblilərdə qeyri-müəyyən assosiativliyin yaranması və cəmləşməsi onların fəal bədii fəaliyyəti ilə müəyyən edilir;

b) məktəblilərdə obrazlı təsəvvürlərin inkişafının başlanğıc şərti onların estetik tezaurusunun, yəni estetik anlayışlar toplusunun mövcudluğudur;

c) məktəblilərin musiqini qavrama mədəniyyəti səviyyəsinin yüksəlməsi təhsil prosesində həyata keçirilir.

Belıliklə, biliklərin sintezi vasitəsilə yaranan inteqrasiya nəticəsində musiqini qavrama, təxəyyül və təfəkkür psixoloji prosesləri birgə fəaliyyət göstərərək məktəblinin musiqi qabiliyyətlərini və ümumilikdə mədəniyyətini formalaşdırır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlizadə Ə. – Ümumi psixologiya. – Bakı, XXSQ, 2014, 363 s.

2. Rzayeva F. – Musiqi müəllimi hazırlığı musiqi tədrisi və tərbiyəsinin əsas amili kimi. – Pedaqoji Universitetin Xəbərləri №2, 2004, səh. 22-24

3. Аристотель – «О душе» - М.:РИПОЛ классик, 2018, 260 стр.

4. Аристотель – «О памяти и припоминании». – Перевод С.В.Месяц, изд. Наука, 2004, стр.161-169

5. Аскольдов С.А. – Философия и религия Фехнера.//Вопросы философии и психологии. 1975, 180 стр.

6. Белобородова В.К. – Музыкальное восприятие (к теории вопроса).// В сб. Музыкальное воспитание школьников. – М., 1975,стр.22-24

7. Кант И. – Критика чистого разума. – М.,2014, 169 стр.

8. Риман Ф. – Музыкальный словарь. В 3-х томах.–Москва-Лейпциг, 1901, 605 с.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mədinə Tuayeva
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 64-71**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **c. 64-71**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 64-71**

UOT 78.087.681

M.Məmmədova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Humanitar Kolleci
AZ 1124, Bakı ş., C.Xəndan küç., 121
e-mail: m.mamedova51@gmail.com

XORLA OXUMA PROSESİNDƏ UŞAQLARIN TƏLİM VƏ TƏRBİYƏ MƏSƏLƏLƏRİNİN MƏZMUNU

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.64

Açar sözlər: *uşaq xor ifası, musiqi təlim və tərbiyəsinin aktiv formaları, müxtəlif üslub və janr*

Məqalədə pedaqoq-xormeysterin təlim və tərbiyə vəzifələrinin rolu nəzərdən keçirilmiş və onun uşaq xor kollektivi ilə işinin əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır. Müəllif qeyd edir ki, müəllim həmçinin uşaqlara xorla oxumağı öyrədərkən musiqi və tədris məsələlərini həll etməlidir.

Xor fəaliyyəti uşaqların musiqi qabiliyyətlərinin, estetik zövqünün və yaradıcı təfəkküründün formalaşmasında mühüm rol oynayır. Tədqiqatda xor məşğələlərinin şagirdlərin intizamlı, məsuliyyətli və kollektivdə işləmək bacarığına müsbət təsiri göstərilir. Eyni zamanda, düzgün nəfəsalma, ritm hissi, səsin inkişafı və musiqi eşitmə qabiliyyətinin formalaşdırılması kimi vacib pedaqoji məsələlər təhlil olunur. Məqalədə müəllimin peşəkarlığının və metodik hazırlığının uşaqların musiqi tərbiyəsində xüsusi əhəmiyyət daşıdığı vurğulanır. Müasir pedaqoji yanaşmalar əsasında xor dərslərinin uşaqların mənəvi inkişafına, milli-mədəni dəyərlərin mənimsənilməsinə və ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına xidmət etdiyi nəticəsinə gəlinir. Tədqiqat xor sənətinin təhsil prosesində əhəmiyyətini müəyyənləşdirir.

М.Мамедова

СОДЕРЖАНИЕ ВОПРОСОВ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ХОРОВОГО ПЕНИЯ

Ключевые слова: *детское хоровое пение, активные формы музыкального обучения, различные стили и жанры*

В статье рассмотрена роль задач обучения педагога-хормейстера и

обоснована важность его работы с детским хоровым коллективом. Автор отмечает, что преподаватель обучает детей хоровому пению, должен решать задачи музыки и обучения.

Хоровая деятельность играет важную роль в формировании музыкальных способностей, эстетического вкуса и творческого мышления детей. Рассматривается влияние хоровых занятий на развитие дисциплины, ответственности и навыков коллективной работы. Анализируются педагогические аспекты формирования правильного дыхания, чувства ритма, развития голоса и музыкального слуха. Подчёркивается значение профессионализма и методической подготовки педагога в музыкальном воспитании детей. На основе современных педагогических подходов делается вывод о том, что занятия хоровым пением способствуют духовному развитию учащихся, усвоению национально-культурных ценностей и развитию коммуникативных навыков. Исследование определяет значение хорового искусства в образовательном процессе.

M.Mammadova

THE CONTENT OF BRINGING UP AND EDUCATIONAL ISSUES OF CHILDREN IN THE PROCESS OF CHORAL READING

Keywords: *children chorall reading, active forms of musical training and education, different style and genre*

The role of bringing up and education functions of pedagogue-choirmaster is looked through in the article and its significance in work with children's chorus collective and grounded. The author notes that, master also must solve music-education issues while teaching children the choral reading.

Choral activity plays an important role in the formation of children’s musical abilities, aesthetic taste, and creative thinking. The study highlights the positive influence of choir lessons on discipline, responsibility, and teamwork skills. Important pedagogical issues such as correct breathing, sense of rhythm, voice development, and musical hearing are analyzed. The article emphasizes the importance of the teacher’s professionalism and methodological preparation in children’s musical education. Based on modern pedagogical approaches, it is concluded that choir classes contribute to students’ spiritual development, the assimilation of national and cultural values, and the improvement of communication skills. The research determines the significance of choral art in the educational process.

Musiqinin insanlara, xüsusi ilə də uşaqlara ən önəmli təsiredici formalarından biri də xor ifaçıhğıdır. Musiqi onlar üçün əhval-ruhiyyənin,

hissin və bədii tələbatın əks etdirilməsində təbii və əlverişli vasitədir. Hələ B.V.Asafyev xorla oxumanı musiqi-ifaçılıq qabiliyyətlərinin inkişafının ən təbii vasitələrindən biri kimi xarakterizə etmişdir: "Şəxsən mən hesab edirəm ki, xorun mövcud olması mütləqdir".

Təcrübəli musiqiçi pedaqoqlar, xor kollektivlərinin rəhbərləri qeyd edir ki, uşaqların xor kollektivində iştirakı yüksək emosional və intellektual aktivliyin aşkar olunmasıdır və bu, gələcəkdə uşağın şəxsi və mənəvi inkişafı üçün vacibdir. Xorla oxuma uşaqların yaradıcı ifadələrinin aktiv inkişafına, bədii-obrazlı düşüncələrinə, fantaziyalarına, təəssüratlarına müsbət təsiredici vasitədir.

Keçmiş nəslin musiqiçiləri, həmçinin görkəmli Azərbaycan musiqiçi-maarifçiləri: Ü.Hacıbəyli, M.Maqomayev, Bül-Bül, A.Bədəlbəyli və bir çox başqaları musiqi tərbiyəsinin ümumi və hərtərəfli əhəmiyyətini və vacibliyini dəfələrlə qeyd etmişlər. Dünya musiqi incəsənətinin parlaq təbliğatçıları olaraq, onlar xalqın daxili mənəvi mədəniyyətinin qurulmasında musiqinin əhəmiyyətini dərindən dərk edirdi. "Biz mədəni ölkələrin təkcə musiqidə yox, başqa sahələrdə də qazandıqlarını əldə etməliyik... Xalq Vaqner, Bethoven, Çaykovski kimi Avropa dahilərinin yaradıcılıqlarının gözəlliklərini dadmalıdır. Musiqi maarifçiliyi sahəsində bizim işimiz bu əsərləri anlamaq istiqamətinə yönəlməlidir. Lakin ən əvvəl milli musiqimizi qoruyub saxlamalıyıq" [2, s. 34].

Mənəvi mədəniyyətin bu mühüm amilinin formalaşmasına XX əsrin görkəmli bəstəkarı Q.Qarayev diqqət yetirmişdi: "Mən hesab edirəm ki, uşaq, əlifba ilə yanaşı spektrin əsas rəngləri kimi, qammanın əsas rəngləri ilə də tanış olmalıdır. Bu. onu daha güclü, daha zəngin və hərtərəfli edəcək. Sonralar o. başa düşəcək ki. rənglərin ahəngliyi ona koloritin, səslərin ahəngliyi isə harmoniyanı, melodiyanı hiss etməsini verir. Qoy sabah o, nə musiqiçi, nə də rəssam olsun: siz uşaq üçün şer oxuduqda onun gələcək sənətini müəyyən etmirsiniz ki! Qoy uşaqlar sadəcə olaraq musiqini dinləsinlər. İnanın, bu, onlar üçün çox böyük, tanımadıqları bir aləmi açacaq və onların çoxu bu aləmə təkcə özləri üçün yox, bütün insanlar üçün səadət və sevinc axtarmağa yollanacaqlar. Ümumiyyətlə, musiqi uşaqların tərbiyəsində əvəzedilməz köməkçidir, o, təkcə istedadlı insanların həyatında mühüm yer tutmalı deyil. Musiqiyə bütün insanların ehtiyacı var".

Müəllim-xormeysterin musiqi-tərbiyəvi, bədii-maarif işi vacibdir, çünki şəxsiyyətin hərtərəfli və harmonik inkişafının formalaşmasını həyata keçirir. Xor fəaliyyəti prosesində musiqi tərbiyəsinin əsas məqsədi – musiqi-estetik şüurun, bədii zövqün, idealların formalaşmasıdır; başqa sözlə desək, gözəllik qanunu ilə dünyanı quruluş cəhətdən zərif və mürəkkəb qavrama və qiymətləndirmə bacarığının formalaşmasıdır. Musiqi tərbiyəsi, məktəblilərin ümumi estetik tərbiyəsinin bir hissəsi kimi, əsərlərin və musiqi incəsənətinin

növlərini başa düşmək, hiss etmək və qiymətləndirmək qabiliyyətində özünü göstərir.

"Nəğmə - müəyyən dərəcədə üslublaşdırılmış nitqdir". Buna görə də uşaq üçün, o, musiqidə özünü ifadə etmək üçün ən təbii və sadə vasitədir" [4]. Uşaq xor kollektivi ilə daimi iş təcrübəli və istedadlı müəllim-xormeyster üçün müxtəlif mahnı və xor əsərlərini öyrətmə prosesi ilə kifayətlənmir. Bu iş uşaqların musiqi təliminin mükəmməl prosesini təmsil edir və müəllim onları öyrədərək, tərbiyələndirir və inkişaf etdirir.

Xor oxuma uşaqların dünya musiqi mədəniyyəti nailiyyətlərinə yiyələnməsi üçün böyük imkanlar yaradır və bu imkanlar nəinki mahnı repertuarının öyrənilməsi, həmçinin uşağın ümumi musiqi tərbiyəsinin, təhsilin və inkişafın qarşılıqlı əlaqəsində həyata keçirilir. Bununla yanaşı bu məsələlərin vəhdətinin əhəmiyyətinə baxmayaraq, bu gün uşaq xor kollektivlərinin iş metodikasında məktəblilərin aldığı biliklər tərbiyə və inkişaf səviyyəsi ilə tən gəlmir. Müxtəlif xor kollektivi rəhbərlərinin çoxillik iş təcrübəsinə əsaslanaraq və başqalarının fəaliyyətini müşahidə etdikdə, ümumi çatışmazlıqlar aşkar olunur və bu da müəyyən dərəcədə onların ifaçılıq səviyyəsinə və keyfiyyətinə təsir edir. Beləliklə, başqa ifaçı-musiqiçilər kimi, pedaqoq-xormeyster də öz xor kollektivini tərbiyə və inkişaf edərək, onun təhsilini artırır, bununla da dinləyicinin estetik tərbiyənin yüksək və sosial əhəmiyyəti olan funksiyasını yerinə yetirir.

Pedaqoq-xormeysterin üsulunu və zövqünü xarakterizə edən mahnılar, xor əsərləri, vokal çalışmaları, xor kollektivinin ən əsas məsələlərindən biri olan ifaçılıq repertuarını təşkil edir. Məhz nəğmə repertuarı uşaq xor kollektivinin yaradıcı, ifaçılıq, bədii görüşünü və potensial imkanlarını müəyyən edir. Buna görə repertuarın axtarışı, seçimi və tərtibi pedaqoq-xormeyster üçün işin ən mürəkkəb və məsuliyyətli mərhələsidir.

Ən əvvəl repertuar seçimi uşaqları ətraflarında səslənən primitiv mahnılardan yayındıran, mürəkkəb olmayan, lakin maraqh. bədii məzmunlu mahnılara əsaslanır. Sonralar ifaçılıq repertuara xor ədəbiyyatından ən yaxşı nümunələri, klassik əsərləri geniş daxil etmək olar.

Uşaq xor repertuarına müxtəlif üslublu janr və istiqamətdə olan musiqi daxil olmalıdır: xalq, klassik, estrada, hərbi-vətənpərvər, əsasən, gündəlik həyatı işıqlandıran, cəmiyyətin estetik zövqünü və yüksək bədii tələbatını formalaşdıran musiqi. Xorun məşğələlərinin bütün prosesinin təşkili və quruluşu didaktik cəhətdən vacibdir. Mahnı ya da xor əsəri üzərində iş bütün pedaqoji prosesin əsas məqamıdır. Xor kollektivinin ifaçılıq uğuru əsasən müəllim-xormeysterin mahnı üzərində işindən asılıdır. Təcrübə göstərir ki, xorun rəhbəri metodiki cəhətdən mahnı repertuarının düzgün və məqsədəuyğun öyrədilməsinə böyük əhəmiyyət verməlidir. Tədricən, vokal-xor çalışmalarını mənimsəyərək, mahnı repertuarını öyrənərək, xorun iştirakçıları özlərini vahid

musiqi- yaradıcı kollektiv kimi hiss etməyə başlayır, bu da müəllim-xormeysterin vacib təşkiletmə məsələsidir.

Xorun rəhbəri, hər hansı mahnını öyrədərkən uşaqların diqqətini mahnının musiqisinə və mətninə yönəldir və bununla yanaşı, bilavasitə onları musiqi savadının əsasları ilə tanış edir. Musiqi savadı məşğələləri canlı və-anlaşıqlı formada keçirilirsə, uşaqların musiqiyə marağı artır və onlar mahnını eşitmə vasitəsi ilə yox, notla oxuyur. Bu proses ehtiyatla həyata keçirilməlidir ki, musiqi nəzəri biliklərin həcmi xor ifasının yaradıcı, cəlbedici, məqsədəuyğun istiqamətini və məzmununu sıxmasın və ona üstünlük verməsin. Didaktik cəhətdən vacibdir ki, ifa prosesində konkret musiqi biliklərinin konkret praktiki nümunələrlə sıx əlaqəsi olsun, yayındırıcı xarakter daşımasın, biliklər uşaqlar üçün "musiqini kəşf etmək" kimi qəbul olunsun və bunlar hamısı bir əsas məqsədə – xorda oxumaq arzu və bacarığına xidmət etməlidir.

Yaxşı olar ki, mahnının öyrənmə prosesi musiqini və mətni bölməmək şərti ilə başlasın. Ən əvvəl mahnını melodik ibarələrə bölərək öyrənmək lazımdır, musiqi və sözlər ayrılmaz olmalıdır. Melodik quruluşun həcmi mətnin mürəkkəbliyi ilə müəyyən olunur, buna görə də xormeyster hər bir konkret halda öyrənilən musiqi parçasını planlaşdırmalıdır.

Adətən, o, mətnin perioduna, musiqi frazasına, cümləyə uyğun gəlir, buna görə də xormeyster, uşaqlara müəyyən musiqi parçasını öyrədəndə, mütləq onları mahnının və ya xor əsərinin musiqi formasının quruluşu ilə tanış edir. "Musiqini mənimsəmə müddətini dilin təlimi ilə müqayisə etmək olar, uşaqlar musiqi dilində danışmağı öyrənir, yəni öz şəxsi təcrübəsində musiqi dilinin ritmik və intonasiya xüsusiyyətlərini mənimsəyərək, oxuyurlar" [4].

Musiqi-nəzəri və ifaçılıq biliklərdə, bacarıqlarda və vərdişlərdə ümumiləşdirilmiş xorla oxumanın bütün təlim məsələləri bütövlüklə müəllim-xormeysterin fəaliyyətində əsas olan musiqini sevmək və başa düşmək məsələsinə yönəlməlidir. Uşaqlar üçün mahnı oxuma prosesi, musiqi məzmununu ifadə vasitəsi kimi musiqidə olan ideya və duyğu aləminə daxil olmaq və öz dinləyicilərini ona cəlb etmək üçün bir imkandır. Bütövlüklə təhsil məsələsi bilavasitə vokal-xor repertuarının öyrətmə-ifa prosesində həyata keçirilir və nəzəri, praktiki biliklərin, bacarıqların və vərdişlərin optimal qarşılıqlı əlaqəsi onun müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin edir.

Musiqi tərbiyəsi bilavasitə şəxsiyyətin mənəvi cəhətdən yaranmasına və inkişafına təsir edir. Mənəviyyat kateqoriyası müxtəlif mütəfəkkirlərlə cürbəcür izah olunur. Onun quruluşu müxtəlif məktəblərdə və istiqamətlərdə eyni şərh edilmir. Mənəviyyat şəxsiyyətin daxilində psixi, intellektual və emosionallığın birləşməsi kimi çıxış edir və özündə əsl yüksək mədəniyyəti və əxlaqi-etik, mənəvi keyfiyyətləri birləşdirir. Məhz musiqinin mənəviyyatın inkişafı üçün daha münasib, əlverişli şərait yaratmasını təsdiq etmək üçün bütün əsaslar var. İncəsənətin o biri növlərindən fərqlənərək, musiqi konkret

reallığı çox az dərəcədə təmsil edir; onun əsas mətləbi sözlə deyilməsi mümkün olmayan qəlbin vəziyyətindən ibarətdir.

Musiqinin məzmunu insan həyəcanının dərinliyinə daxil olmaqla müəyyən edilir; bunun sayəsində musiqi incəsənətin başqa növlərində olmayan, insanın mənəvi həyatını dərk etmə imkanlarına malikdir. Bu keyfiyyətlərə görə musiqi insana təmizləyici təsir edir, mənəvi gücünü yüksəldir və formalaşdırır.

Xorun iştirakçılarının musiqi tərbiyə prosesinin ardıcıl, sistematik və məqsədəuyğun həyata keçirilməsi xorun rəhbəri üçün vacibdir.

Musiqi tərbiyə prosesinin məqsədi – musiqi incəsənətinin köməyi ilə şəxsiyyətin mənəvi və əxlaq mədəniyyətinin formalaşmasıdır. "Musiqi tərbiyəsi – musiqi incəsənətinin vasitəsi ilə məktəblilərin tərbiyəsidir, yəni, şəxsiyyətin empasiya (başqaların dərdinə şərik olmaq) təsəvvür, zəhmətkeşlik, gözəlliyə olan ehtiyac kimi müsbət keyfiyyətlərin yaranmasına köməkdir" [4].

Xor kollektivində musiqi tərbiyəsi - qarşılıqlı təsir, bilik və qarşılıqlı tərbiyə yaradan dərin yaradıcı prosesdir. Təcrübə göstərir ki. eyni tərbiyə vasitəsi bir şəraitdə şagirdə güclü, başqa şəraitdə isə – cüzi təsir edir. Çox vaxt musiqi-estetik meyarlar arasında, xorda və ailədə, xor iştirakçıların özlərinin zövqü və marağı arasında uyğunsuzluqlar yaranır. Bu ziddiyyətin həll edilməsində xormeysterin rolu əvəzedilməzdir: təlimin ən müasir texniki vasitələri belə, onun mənəvi və əxlaqi təsirini əvəz edə bilməz, çünki müəllim-xormeyster şəxsən xorun iştirakçıları ilə canlı ünsiyyətdədir. Demokratizm, humanizm və yaradıcı azadlıq prinsiplərinə əsaslanan xor rəhbərinin şəxsiyyəti, onun peşəkar ustalığı, təşkiledici və aparıcı rolu – musiqi tərbiyə prosesinin effektivliyinin həlledici və vacib şərtidir. Kollektivdə xorun rəhbəri iştirakçılara müsbət təsir etməli və elə bir mövqe tutmalıdır ki. onlar bir-biri ilə dost və həmfikir olsun. "Musiqi tərbiyə prosesi əsasən o vaxt mükəmməl olur ki, nə vaxt ki o, tərbiyəçinin və tərbiyə edənlərin mənəvi dünyalarının həmrəyliyinə gətirib çıxarır... Mənəvi birlik müasir musiqi tərbiyəsinin müvəffəqiyyətinə olan açardır" [4].

Musiqi tərbiyəsinin effekti şagirdə qarşı təsirin gücündən və məktəblilərin öz aralarında olan münasibətdən asılıdır. Xor kollektivi yaradıcı birlik kimi baş tutubsa. onun təzə gələn iştirakçının şəxsiyyətinə təsiri daha güclü və xeyli tez əmələ gəlir. Yoldaşlar, həmyaşıdlar bir-birini tərbiyə etdikdə, musiqi tərbiyəsinin məzmunu və məqsədi nəinki tez. hətta çətinlik çəkmədən qavranır və qarşılıqlı musiqi tərbiyə prosesi xüsusilə effektiv olur.

Uşaq xoru ilə işdə uzunmüddətli təcrübə göstərir ki, müəllim-xormeyster öz tərbiyə məqsəd və məsələləri haqda açıq elan etməməli, diktə ya da zorla qəbul etdirməməlidir. Müəllim-xormeyster təkcə bir sahədə mütəxəssis olmamalıdır. O, həm dirijor, həm nəzəriyyəçi, həm də hər hansı bir alətdə çalmağı bacaran ifaçı olmalıdır, elə ki, lazım olan vaxt uşaqların diqqətini müxtəlif istiqamətə yönəltsin. Bu çox çətin iş olsa da, lakin hədsiz dərəcədə maraqlıdır.

Müəllim-xormeyster məşqlərdə elə şərait yaratmalıdır ki, xorun iştirakçısı dərsin hər hansı bir elementinə aktiv və fərdi yanaşsın, bu da əsl musiqi tərbiyəsinin rəhnidir və bununla yanaşı, şəxsiyyətin yaradıcı formalaşmasıdır.

Beləliklə, musiqi tərbiyəsinin xorla oxuma prosesində rolu və əhəmiyyəti böyükdür. Xorla oxuma məktəblilərin təhsil və tərbiyəsinin bütün sahələrinə daxil olur və onların mənəvi dünyasının formalaşması üçün əvəzedilməz vasitədir. Həmçinin, o, müxtəlif şəxsiyyətləri birləşdirərək, öz təbiəti ilə musiqi-estetik qarşılıqlı təsirin, qarşılıqlı tərbiyənin, qarşılıqlı maarifin unikal formasıdır.

Çoxillik pedaqoji təcrübə göstərir ki, müəllim-xormeysterin işi çox vaxt birtərəfli xarakter daşıyır. Diqqət əsasən ifa olunan repertuarın texniki öyrənilməsinə yönəldilir, musiqi materialın intellektual və emosional düşüncələr ilə bağlı bütün məsələlər dərk olunmamış qalır. Təcrübədə çox vaxt müşahidə edirik ki, xormeyster texniki cəhətdən az, çox hazırlıqlı olan xor kollektivi ilə işlədikdə, kifayət qədər inkişaf etməmiş musiqi düşüncəsi, intonasiya qavrama vərdişlərinin olmaması, musiqi materialını təhlil və sintez etməyi bacarmamaqları ilə rastlaşır.

Təcrübəli pedaqoq və metodistlər xor kollektivləri ilə işlədikdə, onun intellektual inkişafının əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirmişdilər.

Pedaqoq-xormeyster üçün çox vacib məsələdir ki, uşaqlar hərtərəfli savad alsınlar, çoxlu kitab oxusunlar, musiqi dinləsinlər, vaxtaşırı teatr və muzeylərə getsinlər, maraqlı insanlarla ünsiyyətdə olsunlar. Əsas məsələ – təkcə "yaxşı oxumaq" deyil, xor ifaçılığının fərdi üsulu təkmilləşdirilməlidir. Xor şəxsən özünü ilhamlı, səmimi, bədii şərhçi kimi göstərməlidir, elə ki, onun artistik təsirinin gücü və zənginliyi hiss olunmalıdır. Musiqi düşüncəsinin və intellektin effektiv inkişafı üçün vacibdir ki, mahnı repertuarın öyrənmə prosesində, xor kollektivinin işi mexaniki yox, şüurlu surətdə, mənəvi cəhətdən yaradıcı, musiqi şüurun və diqqətin, təşəbbüsün və fantaziyanın aktivliyi şəraitində keçirilsin.

Musiqi düşüncəsini inkişaf edən musiqi əsəri üzərində məhz şüurlu iş, ifaçıya incəsənət səviyyəsinə yüksəlməyə kömək edir. Oxuyanların musiqi düşüncəsini tədricən inkişaf edərək, xorun rəhbəri uşaqları, metronom, dinamika, forma, lad, melodiya, harmoniya, polifoniya kimi musiqi ifadəsinin müxtəlif vasitələri ilə tanış edir. Müəllim- xormeyster onları musiqi materialının məntiqi təşkilini, ən sadədən mürəkkəbə qədər dərk etməyi, burada oxşarlığı və fərqi tapmağı, təhlil və sintez etməyi öyrədir, başqa sözlərlə desək, onların musiqi intellektini təkmilləşdirir, daha yüksək inkişaf səviyyəsinə qaldırır.

Üç əsas didaktik funksiyanın – tərbiyə, təhsil və inkişafın vəhdəti və qarşılıqlı əlaqəsinə nail olunması problemi – uşaqların musiqi təliminin əsas məqsədi və xor kollektivinin rəhbərinin bütün pedaqoji işinin əsasıdır. Xor kollektivində, müəllim-xormeysterin həyata keçirdiyi musiqi təlimi əzəldən

xorun iştirakçılarının musiqi inkişafının və tərbiyəsinin aparıcı amilidir. Bu prosesin effektivliyi və keyfiyyəti üç funksiyanın – tərbiyə, təhsil və inkişafın vəhdəti və qarşılıqlı əlaqəsi ilə müəyyən edilir.

Öz aralarında aktiv qarşılıqlı əlaqədə olaraq, təlim aparıcı rol oynayır, tərbiyə və inkişafı öz arxasınca aparır, musiqi inkişafı və musiqi tərbiyəsi isə musiqi təliminin imkanlarını genişləndirir.

Xorla oxuma prosesində müəyyən edilmiş vacib didaktik əsasların məzmununu və mahiyyətini həyata keçirərək, pedaqoq-xormeyster bütövlüklə məktəblilərin hərtərəfli musiqi mədəniyyətinin formalaşmasının əsas məsələsini həll edir.

Məqalənin aktuallığı. Təhsil və tərbiyə məsələlərin qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanmış didaktik yanaşma xor kollektivinin ifaçılıq mədəniyyətinə, səhnə artistliyinə və peşəkar ustalığının yüksəlişinə effektiv təsir edir və yüksək xor ifaçılıq incəsənətinin yüksək səviyyəsinə yaxınlaşmağa kömək edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva F.Ş. Azərbaycan musiqisində üslub axtarışları. B.: Elm və həyat, 1996
2. İsmayılova Q.A. Müslüm Maqomayev. Bakı: Yazıçı, 1985
3. Mirzəyeva N. "Xorşünaslıq" dərslik. B., 2007
4. Əliyev Y. "Musiqi dərslərində nəğmə" M.: Владос-Пресс, 2005
5. Məmmədova L. Azərbaycan xor mədəniyyəti. B., 2010

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afət Həsənova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 72-77**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с.72-77**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 72-77**

UOT 37

F.R.Zahidova
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi,68
e-mail: zflora67@gmail.com
ORCİD İD: 0009-0002-1945-294X

PEDAQOJİ İNNOVATİKA VƏ İNNOVASİYALI TƏLİM ANLAYIŞLARININ MAHİYYƏTİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.72

Açar sözlər: *təhsil sistemi, pedaqoji innovatika, innovasiyalı təlim, təlim texnologiyaları*

Məqalə müasir təhsil sistemində pedaqoji innovatika və innovasiyalı təlim anlaşışlarının araşdırılmasına həsr edirlmişdir. Burada qeyd edilir ki, dünyanın ən mühüm sahəsi olan təhsil sistemi müasir dövrə uyğun olaraq inkişaf etməlidir. Buna görə innovasiyalı təlim milli təhsil sistemimizin, dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunmasına zəmin yaradır. Məqalədə "yenilik", "innovatika", "innovasiya prosesi" və s. kimi anlayışların mahiyyəti açıqlanır. Sonda belə nəticə çıxarılır ki, müasir dövrdə innovativ dəyişikliklər təhsilin yeni məzmununun formalaşması; yeni təlim texnologiyalarının işlənib hazırlanması və tətbiqi; yeni proqramların hazırlanması, müəllimlərin və tələbələrin fəaliyyət tərzinin və düşüncə tərzinin dəyişməsi, onlar arasında münasibətlərin dəyişməsi kimi istiqmətlərdə baş verməlidir. Bu baxımdan məqalənin mövzusu aktuallıq kəsb edir.

Ф.Р.Захидова

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЙ «ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИННОВАТИКА» И «ИННОВАЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ»

Ключевые слова: *система образования, педагогические новшества, инновационное обучение, технологии обучения*

Статья посвящена изучению педагогических инноваций и инновационных концепций обучения в современной системе образования.

Отмечается, что система образования, являющаяся важнейшей сферой в мире, должна развиваться в соответствии с современностью. Поэтому инновационное обучение создает основу для интеграции нашей национальной системы образования в мировую систему образования. В статье разъясняется сущность таких понятий, как «новшество», «инноватика», «инновационный процесс» и др. В заключение делается вывод о том, что инновационные изменения в современную эпоху должны происходить в таких направлениях, как формирование нового содержания образования; разработка и применение новых учебных технологий; разработка новых программ, изменения в способах работы и мышления учителей и учащихся, а также изменения во взаимоотношениях между ними. С этой точки зрения тема статьи актуальна.

F.R.Zahidova

THE ESSENCE OF THE CONCEPTS OF "PEDAGOGICAL INNOVATICS" AND "INNOVATIVE TRAINING"

Keywords: *education system, pedagogical innovations, innovative learning, teaching technologies*

The article is devoted to the study of pedagogical innovations and innovative training concepts in the modern education system. It is noted here that the education system, which is the most important field in the world, must develop in accordance with the modern era. Therefore, innovative training creates the basis for the integration of our national education system into the world education system. The article explains the essence of concepts such as “innovation”, “innovation process”, etc. In the end, it is concluded that innovative changes in the modern era should occur in such directions as the formation of a new content of education; the development and application of new learning technologies; the development of new programs, changes in the way of working and thinking of teachers and students, and changes in relations between them. From this point of view, the topic of the article is relevant.

Azərbaycan Respublikası Bolonya prosesinə qatıldıqdan sonra təhsil sistemində dəyişikliklər baş verdi. Bu dəyişikliklər həm də təlim üsullarının, yəni təlim prosesini dəyişməsini tələb etdi. Ölkəmizdə təhsil sisteminin yenidən qurulması, modernləşdirilməsi, innovasiyalı təlim prosesində istifadə olunmaqla yerinə yetirilməsi prioritet problem hesab edilir. qurulmasında demokratikləşmə, humanistləşmə, inteqrasiya, differensiallaşma, fərdiləşmə, humanitarlaşma mühüm

pedaqoji prinsiplər kimi nəzərə alınır.” (7; səh.12). Bunun həlli üçün yeni pedaqoji araşdırmalara ehtiyyac duyulur. Milli dəyərlərimizi, elmi naliyyətlərimizi böyüməkdə olan yeni nəsilə çatdırmaqda pedaqogikanın böyük rolu var.

Təhsil sisteminin əsas hissəsi təhsilalanların subyekt kimi yanaşmaqla şagirdləri formalaşdırması cəmiyyətin əsas məqsədir olmalıdır. Professor J.Qədimovanın qeyd etdiyi kimi: “Məktəbdə ... təhsil illəri – şüurun öyrənmək üçün təfəkkürə, hisslərinsə – emosiyalara maksimum açıq olduğu vaxtlardır. Burada müasir təşkil olunmuş tədris və tərbiyə prinsipləri, əlbəttə ki, həlledici rol oynayır” (5; səh.5). Dünyanın ən mühüm sahəsi olan təhsil sistemi, müasir dövrə uyğun olaraq inkişaf etməlidir. İndiki dövürdə diqqəti cəlb edən problemlərdən biri də təhsildi. Bu baxımdan innovasiyalı təlim milli təhsil sistemimizin, dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunmasına zəmin yaradır.

“İnnovasiya” sözü latın mənşəlidir. Azərbaycan dilində innovasiya yenilik, keyfiyyətin yaxşılaşdırılması mənasını verir. Bu anlayış həm yenilik, həm də bu yeniliyin praktikada tətbiqi prosesi kimi müəyyən edilir. İlk dəfə bu anlayış kulturologiyada meydana çıxdı və bir mədəniyyətin müəyyən elementlərinin digərinə daxil edilməsi kimi müəyyən edildi. XX-ci əsrin əvvəllərində yeni bilik sahəsi – yeniliklər haqqında elm formalaşdı ki, onun daxilində maddi istehsal sahəsində texniki yeniliklərin qanunauyğunluqları öyrənilməyə başlandı.

Yeniliklər haqqında elm – innovatika – şirkətlərin yeni xidmət və ideyaların işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsinə olan ehtiyaclarına cavab olaraq yaranmışdır. 1930-cu illərdə ABŞ-da “şirkətin innovasiya siyasəti”, “innovasiya prosesi” terminləri özünə yer almışdır. 1960-1970-ci illərdə Qərbdə şirkətlər və digər təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən innovasiyaların empirik tədqiqatları geniş vüsət alır.

İlkin mərhələdə innovatikanın predmeti elmi-texniki yeniliklərin yaradılması və yayılmasının iqtisadi və sosial qanunauyğunluqları idi. Lakin tez bir zamanda yeni sənayenin maraqları genişləndi və sosial yenilikləri və, hər şeydən əvvəl, təşkilat və müəssisələrdəki yenilikləri əhatə etməyə başladı. İnnovatika fəlsəfə, psixologiya, sosiologiya, idarəetmə nəzəriyyəsi, iqtisadiyyat və kulturologiyanın kəsişməsində fənlərarası tədqiqat sahəsi kimi inkişaf etmişdir. XX əsrin 70-ci illərinə doğru innovasiya elmi mürəkkəb, şaxələnmiş bilik sahəsinə çevrildi.

Pedaqoji innovasiya prosesləri ötən əsrin 50-ci illərindən Qərbdə, son onilliklərdə isə ölkəmizdə xüsusi tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bəzi alimlərin fikirinə görə innovasiya cəmiyyətdə, texnologiyada, elmdə, iqtisadiyyatda və s. baş verən yenilikləri özündə cəmləşdirən prosesdir. İnnovasiya məzmuna görə (texniki, elmi, ictimai, təşkilati, idarəçilik), miqyasına görə (local, qlobal, texnoloji proses), yenilk səviyyəsinə görə (təşkiletmə, planlaşdırma, proqramlaşdırma və s.) fərqlənir.

Təhsil sistemində innovativ hadisələrin iki fenomeni fərqləndirilir: *pedaqoji innovasiya* və *innovasiyalı təlim*.

Ölkəmizdə pedaqoji innovatikanın inkişafı – kütləvi sosial-pedaqoji hərəkatla, məktəbin sürətli inkişafına mövcud ehtiyacla müəllimlərin onu həyata keçirə bilməməsi arasında ziddiyyətin yaranması ilə bağlıdır. Bununla bağlı "yenilik", "innovatika", "innovasiya", "innovasiya prosesi" və s. kimi anlayışları dərk etmək zərurəti yaranmışdır.

Təhsildə innovatika – elmi-pedaqoji biliklərin yeni qolu, təhsil sahəsində innovasiya prosesinin üç əsas alt prosesinin ayrılmaz birliyi və qarşılıqlı əlaqəsi haqqında konsepsiyasıdır: yenisinin (yeniliklərin) yaradılması; onun mənimsənilməsi (qavranilmaşı, "özünküləşdirilməsi"); yeniliklərin tətbiqi. Təhsildə innovatikanın predmetini innovasiyaların yaradılması, inkişafı və tətbiqinin vəhdətinin öyrənilməsi təşkil edir. Təhsildə innovatikanın mərkəzi anlayışları aşağıdakılardır: təhsil və təlim sistemində *innovasiya prosesi*, *innovasiya fəaliyyəti*, yenilik, *innovasiya mühiti*, harada ki innovasiyalı proseslər baş verir.

İnnovasiya prosesi – üç əsas aspektdə nəzərdən keçirilir: sosial-iqtisadi, psixoloji və təşkilati-idarəetmə. Bu aspektlər innovasiya prosesinin gedişatının şərtlərini (onlara mane olan və ya asanlaşdıran) və ümumi iqlimi müəyyən edir. Özüdə innovasiya prosesi (onun bütün üç alt-prosesi) kortəbii deyil, şüurlu şəkildə idarə olunur.

İnnovasiyalı fəaliyyət – təhsilin bu və ya digər səviyyəsində innovasiya prosesini təmin edən tədbirlər kompleksi və prosesin özüdür. Təhsildə innovasiyalar yeni ideya və prinsiplərin yaradıcı şəkildə emalını nəzərdə tutur.

Pedaqoji innovatika təhsil sisteminin və ya onun ayrı-ayrı tərəflərinin, xassələrinin və aspektlərinin yenidən qurulması, modifikasiyası, təkmilləşdirilməsi, dəyişdirilməsi (yeni qanunvericilik aktlarının, yeni strukturların, təhsilin model və konsepsiyalarının, inteqrasiya əlaqələrinin formalarının və s. yaradılması) ilə bağlıdır.

Ənənəvi təlimin alternativi kimi "innovasiyalı təlim" termini 1978-ci ildə bir qrup elm adamının Roma Klubuna verdiyi hesabatda ortaya çıxdı. Məruzədə dünyada müasir təhsilin artıq müəyyən edilmiş yeni istiqamətləri və müəyyən dərəcədə yeni elmi psixoloji biliklər sisteminin yaranması faktı qeyd edilmişdir.

İnnovasiyalı təlim dedikdə, təlim-tərbiyə prosesinin bütün mərhələlərində, ilk növbədə birgə, sonra isə fərdi özünüidarəedilən mütəşəkkil işdə ictimai qiymətli məhsulun əldə edilməsi ilə əlaqəli, həm müəllimin, həm də tələbələrin (şagirdlərin) məhsuldar yaradıcı fəaliyyəti kimi qurmağa imkan verən üsullar başa düşülür.

İnnovasiyalı təlim dəstəkləyici, ənənəvi öyrənməyə qarşı qoyulur. O, təhsil sisteminin cəmiyyətin öz inkişafının daha yüksək mərhələsinə keçidinə, təhsilin dəyişdirilmiş məqsədlərinə reaksiyası kimi qəbul edilir. İnnovasiyalı təlim həm fərddə, həm də cəmiyyətdə görünən problemli vəziyyətlərə aktiv reaksiya kimi çıxış edərək, mövcud mədəniyyət və sosial mühitdə innovativ dəyişiklikləri stimullaşdıran təlimdir. O, təkcə "dərk edən insanı" deyil, həm də "fəal hərəkət edən insanı" hazırlamağa qulluq edir. Üstəlik, ənənəvi təlimin bütün elementləri

innovasiyalı təlimdə mövcuddur, məsələ yalnız reproduktiv və məhsuldar, fəal və yaradıcı başlanğıcların nisbətinin müəyyən edilməsindədir. İnnovasiyalı təlim biliklərin tədrisi prosesində, dərslərin mənimsənilməsində, texniki və insan resuslarında və bunların qarşılıqlı əlaqəsində, təhsil formalaşdırılması optimallaşdırılması qarşıya qoyulan metotdur.

İnnovasiyalı təlim anlayışı 3 hissədən ibarətdir:

1. Elmi-pedaqoji – innovasiyalı təlim pedaqogika elminin məqsədləri məzmunu və təlim metodlarını öyrənib işləyən və pedaqoji prosesi layihələşdirən bir hissəsidir.

2. Prosessual – təsviri: təlimin planlaşdırılmış nəticələrinə nail olmaq üçün alqoritim prosesi,məqsəd,məzmun və vastələrin cəmi kimi.

3. Prosessual-təsirli – texnoloji proses kimi bütün şəxsi, instrumental və metodoloji pedaqoji vasitələrin fəaliyyəti.

Pedaqoji prosesdə yeniliklər müxtəlif olur. Ekstensiv yol pedaqoji prosesə əlavə qüvvə, vaxt və vəsait cəlb olunmasını nəzərdə tutur. Dərslərə hazırlanarkən müəllim həm müasir mədəni şəraiti, şagirdlərin bugünkü həyatın qavramasını, həm də özünün dünyagörüşünü nəzərə almalıdır. Müəllimin özünə maraqsız görsənən şeylər, çox güman ki şagirdləri də maraqlandıra bilməz. Əğər dərsin mənası, niyyəti müəllimin özünə maraqlıdırsa, onda artıq çoxdan məlum olan, hətta usandıran belə təlim materialı yeni formada açıqlana bilər. Və bu təravətli baxış dərsin məğzini və quruluşunu müəyyən edə bilər. Respublikamızda təhsil sahəsində yeniliklər aparılır, təhsil və tərbiyə işinin məzmununda, müəllim-şagird münasibətində, metodikasında, idarəetmədə dəyişikliklər aparılır.

Pedaqoji sistemdə yeniliklər aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparılır:

– məktəbin demokratikləşdirilməsi;

– pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsi;

– əməkdaşlıq pedaqogikasının tətbiqi;

– təlim-tərbiyə prosesinin fərdiləşdirilməsi;

– təhsil və tərbiyə işinin məzmununun genişlənməsi;

– təlim-tərbiyə prosesinin optimallaşdırılması;

– tədrisdə müxtəlif yeni texnologiyaların tətbiqi.

Beləliklə, müasir dövrdə innovativ dəyişikliklər təhsilin yeni məzmununun formalaşması; yeni təlim texnologiyalarının işlənib hazırlanması və tətbiqi; yeni proqramların hazırlanması və eləcə də onların mənimsənilməsi üçün metodlarının, üsullarının, vasitələrinin tətbiqi; təlim prosesində fərdin özünütəyin etməsinə şərait yaradılması; həm müəllimlərin, həm də tələbələrin fəaliyyət tərzinin və düşüncə tərzinin dəyişməsi, onlar arasında münasibətlərin dəyişməsi kimi istiqmətlərdə baş verməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. B., 2013

2. Badiyev S.R. Şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində yeni təlim texnologiyalardan istifadə. Bakı, 2008, 153 səh.

3. Əlizadə Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür: ideyalar, prinsiplər, problemlər, Bakı, 2001,162 səh.

4. Xəlilov V., Zeynalov Z., Mehdiyeva R. Təlim prosesində yeni pedaqoji və İKT texnologiyalardan istifadənin elmi əsasları və təlimin keyfiyyətinə onların təsiri. TPİ, Bakı, 2012, 62 səh.

5. J.Qədimova. Musiqinin tədrisi metodikası. / Dərslik. Bakı, 2007, 323 səh.

6. Mehrabov A., Abbasov Ə., Zeynalov Z., Həsənov R. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı, "Mütərcim", 2006, 372 səh.

7. Mehrabov A. Müasir təhsilin konseptual problemləri. Bakı, 2010, 516 s.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 78-84**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 78-84**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 78-84**

UOT 78.071.5:37.015.3

Z.F.Əliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: zulfiyyeliyeva@gmail.com

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ UŞAQLAR ÜÇÜN YAZILMIŞ ƏSƏRLƏRİNDƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİK İDEYASININ PEDAQOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.78

Açar sözlər: *vətənpərvərlik, uşaq musiqisi, Azərbaycan bəstəkarları, musiqi tərbiyəsi, milli-mənəvi dəyərlər, pedaqoji xüsusiyyətlər, milli musiqi irsi*

Azərbaycan bəstəkarlarının uşaqlar üçün yazdıqları musiqi əsərlərində vətənpərvərlik ideyası həm bədii ifadə vasitələri, həm də pedaqoji məzmun baxımından mühüm yer tutur. Bu mahnılarda melodik sadəlik, ritmik aydınlıq, milli intonasiya xüsusiyyətləri və poetik mətnlə musiqinin vəhdəti uşaqların yaş səviyyəsinə uyğun şəkildə vətən, torpaq, bayraq, birlik və qəhrəmanlıq kimi anlayışları aydın ifadə edir. Belə bədii quruluş uşaqların estetik zövqünün formalaşmasına, emosional yaddaşının zənginləşməsinə və milli kimlik şüurunun möhkəmlənməsinə kömək edir. Musiqi dərslərində bu mahnılardan istifadə edilməsi şagirdlərin marağını artırır, onların musiqi qabiliyyətlərinin inkişafına və biliklərinin dərinləşməsinə şərait yaradır. Beləliklə, Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq musiqisi milli irsin qorunmasında və gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsində mühüm rol oynayır və cəmiyyət üçün dəyərli mənəvi əsas yaradır, bu prosesdə xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

З.Ф.Алиева

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИДЕИ ПАТРИОТИЗМА В ДЕТСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ

Ключевые слова: *патриотизм, детская музыка, азербайджанские композиторы, музыкальное воспитание, национально-культурные ценности, педагогические особенности, национальное музыкальное наследие*

В музыкальных произведениях, написанных азербайджанскими композиторами для детей, идея патриотизма занимает важное место как с точки зрения художественных средств выражения, так и педагогического содержания. В этих песнях мелодическая простота, ритмическая ясность, национальные интонационные особенности и единство поэтического текста и музыки в соответствии с возрастным уровнем детей ярко выражают такие понятия, как Родина, земля, флаг, единство и героизм. Такая художественная структура способствует формированию у детей эстетического вкуса, обогащению их эмоциональной памяти и укреплению чувства национальной идентичности. Использование этих песен на уроках музыки повышает интерес учащихся, создаёт условия для развития их музыкальных способностей и углубления знаний. Таким образом, детская музыка азербайджанских композиторов играет важную роль в сохранении национального наследия и воспитании молодого поколения в духе патриотизма, создавая ценную нравственную основу общества и имея в этом процессе особое значение.

Z.F.Aliyeva

PEDAGOGICAL FEATURES OF THE IDEA OF PATRIOTISM IN CHILDREN'S WORKS BY AZERBAIJANI COMPOSERS

Keywords: *patriotism, children's music, Azerbaijani composers, music education, national-cultural values, pedagogical features, national musical heritage*

In musical works written by Azerbaijani composers for children, the idea of patriotism occupies an important place both in terms of artistic expression and pedagogical content. In these songs, melodic simplicity, rhythmic clarity, features of national intonation, and the unity of poetic text with music clearly express the concepts of homeland, land, flag, unity, and heroism in accordance with the age level of children. Such an artistic structure contributes to the formation of children's aesthetic taste, enriches their emotional memory, and strengthens their sense of national identity. The use of these songs in music lessons increases students' interest, creates conditions for the development of their musical abilities, and deepens their knowledge. Thus, children's music by Azerbaijani composers plays an important role in preserving national heritage and educating the younger generation in the spirit of patriotism, creating a valuable moral foundation for society, and having special significance in this process.

Vətənpərvərlik insan həyatında ən vacib dəyərlərdən biridir. O, hər bir fərdin doğulduğu torpağa, milli kimliyinə, mədəniyyətinə və tarixi irsinə bağlılığını ifadə edir. Vətən sevgisi yalnız böyüklər üçün deyil, uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasında da mühüm rol oynayır. Uşaqlıq dövrü insanın emosional və mənəvi təməlini qoyduğu bir mərhələdir; bu mərhələdə aşılanan vətənpərvərlik hissi gələcəkdə onların cəmiyyətə faydalı, məsuliyyətli və milli dəyərlərə bağlı vətəndaş kimi yetişməsinə xidmət edir. Azərbaycan bəstəkarlarının uşaqlar üçün yazdığı vətənpərvərlik mahnıları milli musiqi irsinin daşıyıcısı olmaqla yanaşı, gələcək nəsillərin mənəvi-estetik tərbiyəsində mühüm rol oynayır. Məktəblilərdə bu əsərlərə meyl və marağın yaradılması, musiqi dərslərinin sinifdənkənar fəaliyyətlərlə əlaqələndirilməsi, onların bacarıq, bilik və estetik tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsi müasir təhsil və tərbiyə prosesində əsas vəzifələrdən biridir. Bu baxımdan uşaqlar üçün vətənpərvərlik musiqisinin tədrisi həm təlimin, həm də tərbiyənin effektivliyinin artırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır və mövzunu aktuallaşdırır.

Alimlər bildirirlər ki, müasir məktəb şagirdində vətənpərvər dəyərlərin formalaşması məqsədyönlü və hədəfə istiqamətlənmiş proses olmalıdır. Bu prosesin əsas məqsədi uşaqları Vətəni qorumağa və ona xidmət etməyə mənəvi və psixoloji cəhətdən hazırlamaqdır. Çünki məhz vətənpərvər dəyərlər əsasında məsuliyyətli, cəsur və mənəvi cəhətdən inkişaf etmiş şəxsiyyət yetişdirmək mümkündür. Uşaqları tərbiyə edərkən onların yaradıcılıq nailiyyətləri və musiqi uğurları üzərində dayanmaq, onları yaradıcı fəaliyyətə yönəltmək lazımdır. Məktəblərdə kiçik siniflərdən başlayaraq "Musiqi" fənninin tədrisi uşaqların estetik zövqünün formalaşmasına, emosional dünyasının zənginləşməsinə, daxili hiss və duyğularını ifadə etmə bacarığının inkişafına mühüm təsir göstərir. Ümumiyyətlə Azərbaycan məktəbinin vəzifələrindən biri də böyüməkdə olan gənc nəslə bilik, bacarıq və vərdişlərlə bərabər onlarda Vətən uğrunda mübarizə hissi, milli qürur hissi, Vətəni qorumaq hissi və s. tərbiyə etməkdir. Musiqi təhsili eyni zamanda uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığının gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Xalq musiqisi, folklor nümunələri və milli musiqi irsi ilə tanışlıq uşaqlarda Vətənə sevgi, tarixə və mədəni irsə hörmət hissinin yaranmasına zəmin yaradır. Məhz buna görə də müasir dövrdə musiqi məktəblərinin təhsil-tərbiyə fəaliyyətində əsas vurğular vətənpərvərlik və mənəvi tərbiyənin gücləndirilməsinə yönəlmişdir. Musiqi təhsili vasitəsilə uşaqların yaradıcı fəaliyyətə cəlb edilməsi, onların fərdi qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi və sosial cəhətdən fəal vətəndaş kimi formalaşdırılması aktual pedaqoji vəzifə kimi qarşıda durur.

Pedaqoji təcrübə göstərir ki, müasir uşaqlar əvvəlki dövrdə yaranan uşaq mahnılarına bir o qədər də maraq göstərmirlər. Müasir uşağları fikirləri, duyğuları, düşüncələri, həyata baxışları, zövqləri fərqlidir. Təbii ki, müasir uşağın zövqünü, düşüncəsini, maraqlarını cəlb etmək üçün onların ruhuna uyğun mahnılar

öyrədilməlidir. Belə olduğu halda musiqi müəllimi Venn diaqramı, İnsert, BİBÖ kimi müasir təlim metodlardan, qruplarla və cütlərlə iş formalarından, noutbukdan, proyektordan və s. istifadə edərək məktəblilərin marağını həmin mahnılara cəlb etməlidir. Bundan başqa müasir dövrdə uşaq mahnılarının radio və televiziyada, internetdə, sosial şəbəkədə geniş təqdim olunmasına böyük ehtiyac var. Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq mahnılarının təbliği və təşviqinə təlim-tərbiyə prosesində daha geniş yer verilməlidir.

Üzeyir Hacıbəyli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, R.Hacıyev, R.Şəfəq, Ağabacı Rzayeva, Soltan Hacıbəyov, Səid Rüstəmov, Tofiq Quliyev, O.Rəcəbov, O.Zülfüqarov, Vasif Adıgözəlov və digər görkəmli Azərbaycan bəstəkarlarının müxtəlif yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulan mahnıları bütün dövrlər üçün aktualdır. Azərbaycan bəstəkarlarının keçmiş sovet məkanında yaranmış, gözəl melodiya və zəngin ritmlərə malik uşaq mahnılarının bəzi hallarda sözlərinin dəyişdirilərək, müasir dövrə uyğun poetik mətnlə tədris prosesində istifadə edilməsi məqsədəuyğundur. Məsələn, Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən bəstələnmiş "Bayram günü" mahnısı uşaqların gündəlik həyatında sevinc və birlik hisslərini oyadır, melodik sadəliyi ilə onların səs imkanlarına uyğunlaşdırılıb. S.Rüstəmovun "Xəzər" mahnısı isə milli təbiət obrazları vasitəsilə Vətən sevgisini aşılayır, ritmik ifadələri uşaqların musiqi fəaliyyətinə aktiv cəlb olunmasını təmin edir. Fikrət Əmirovun "Bahar gəlir" mahnısı melodik ritmlərin təbii axışı və xalq musiqisi intonasiyalarının istifadəsi ilə uşaqlarda vətənə sevgi və təbiətə bağlılıq hisslərini inkişaf etdirir. Mahnı sözləri Vətən anlayışını ana, torpaq, yurd, bayraq, birlik və qəhrəmanlıq obrazları vasitəsilə uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə təqdim edir. Məsələn, O.Zülfüqarovun musiqisi və T.Elçinin sözləri ilə yazılmış "Gözəl Vətən" mahnısı şagirdlərdə milli mənsubiyyət və doğma torpağa bağlılıq hisslərini oyadır. T.Quliyevin musiqisi və R.Hüseynovun sözləri ilə "Vətən marşı" isə daha ciddi və qəhrəmanlıq obrazlı ifadə vasitəsilə uşaqlarda vətənpərvərlik və kollektiv məsuliyyət duyğusunu formalaşdırır. Bu mahnılarda söz və musiqinin vəhdəti uşaqların yalnız ifa bacarıqlarını deyil, həm də emosional qavrayışını inkişaf etdirir.

Məktəblilərdə Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarına meyl və marağın yaradılmasında hər şeydən əvvəl bir sıra pedaqoji və psixoloji məsələlərin dərsdə nəzərə alınması zəruridir. Müasir dövrdə məktəbdə pedaqoji prosesin təşkilində pedaqoji prosesin tamlığı (təlimin öyrədici, inkişafetdirici, tərbiyəedici xarakterinin təmin olunması); təlimdə bərabər imkanların yaradılması (bütün şagirdlərə eyni təlim şəraitinin yaradılması); şagirdyönümlülük (tədris prosesinin şagirdin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, potensial imkanlarının inkişafına yönəldilməsi); inkişafyönümlülük (şagirdlərin idraki fəallığının izlənilib təhlil olunması, inkişaf səviyyəsinin tənzimlənməsi); fəaliyyətin stimullaşdırılması (şagirdlərin daha uğurlu təlim nəticələrinə istiqamətləndirilməsi və həvəsləndirilməsi); dəstəkləyici mühitin yaradılması kimi prinsiplər nəzərə

alınmalıdır. Ümumtəhsil məktəbləri üçün eksperimental musiqi proqramlarının, dərsliklərin müəllifi, məktəblilərin musiqi tərbiyəsi və musiqi inkişafının səmərəli təşkilində xüsusi xidmətləri olan professor O.Rəcəbov "Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi və tərbiyəsi metodikası" adlı kitabında düzgün olaraq göstərir ki, repertuarı ele secmək lazımdır ki, hər bir yeni əsər sinfin xor kollektivinə bu və ya digər oxumaq, musiqi qavrama vərdişləri aşılamaq imkanı versin, xor ifaçılığının cətinliklərini aradan qaldırmağa kömək etsin.

"Uşaq repertuarının düzgün seçilməsi və musiqi materialının şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması musiqi təliminin əsas şərtlərindən hesab olunur" [4, s. 120].

Azərbaycan bəstəkarlarının bir çox uşaq mahnıları ümumtəhsil məktəbləri üçün musiqi dərsliklərinə daxil edilmişdir: musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri T.Elçinin "Gözəl Vətən", musiqisi S.Rüstəmovun, sözləri M.Seyidzadənin "Xəzər", musiqisi F.Əmirovun, sözləri Z.Cabbarzadənin "Bahar gəlir", musiqisi T.Quliyevin, sözləri R.Hüseynovun "Vətən marşı", musiqisi S.Rüstəmovun, sözləri S.Vurğunun "Yaşa, Azərbaycan", musiqisi R.Hacıyevin, sözləri Ə.Əlibəylinin "Azərbaycanım", musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri H.Ziyanın "Əzizsən, Vətən" mahnılar mövzu və janr baxımından rəngarəng əsərlərdir. Şagirdlərin davamlı tərbiyəsi vətənpərvər işin təhsil müəssisəsində effektivliyinin əsas şərtlərini müəyyən edir: müəllimlərin peşəkarlığı və yüksək ideoloji inam səviyyəsi. Effektiv nəticə əldə etmək üçün məktəb pedaqoji kollektivi şagirdlərdə vətənpərvər yönümlərin formalaşdırılması üçün tam sistem yaratmalıdır.

Bu mövzuda F.Hidayətova "Musiqi və Vətəndaşlıq tərbiyəsi" adlı monoqrafiyasının "İbtidai siniflərdə musiqi vasitəsilə hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinin məzmunu və imkanları" adlı bölmədə müəllif belə yazır: "Hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi sisteminin inkişafı müstəqillik əldə etmiş ölkəmizin, onun dövlətinin qorunmasının tarixi zərurətindən irəli gəlir. Bu sistem, əvvəla kompleks xarakter daşıyır, yəni insanların vətənpərvərlik hislərinin formalaşdırılması ölkəmizdə olan bütün təhsil müəssisələrinin əsas vəzifəsidir. İkincisi, bu tərbiyə sistemi daima hərəkətdə və inkişafda olmalıdır, belə ki, ölkəmizin hətta bir qarış torpağı da xalqımızın mənəvi sərvətidir. Üçüncüsü, bu sistem insan şəxsiyyətinin tam şəkildə formalaşmasına istiqamətləndiyi üçün, xalqın və ordunun vahidliyinin ən yaxşı ənənələrinə əsaslanıb" [7, s. 32].

Ümumtəhsil məktəblərinin pedaqoji kollektivi üçün əsas vəzifə şagirdlərə Vətənə sevgi aşılanması, onları dərsdənkənar fəaliyyətlərin hazırlanması və keçirilməsinə cəlb etməkdir. Bu, onların vətənpərvərlik, vətəndaşlıq, tarixi yaddaş və sosial məsuliyyət hisslərinin inkişafına, həmçinin milli şüurun əsaslarının formalaşmasına xidmət edəcək. Vətənpərvər tərbiyə məqsədinə çatmaq üçün məktəblərdə tədris edilən "Musiqi" dərsləri aşağıdakı əsas vəzifələri yerinə yetirir:

- Ölkəsinin musiqi tarixi və milli folklorunu öyrənmək;
- Vətənə sevgi və qürur hissini formalaşdırmaq, onu qorumağa hazır

olmaq;

- Uşaqlar və yeniyetmələrdə müharibə və əmək veteranlarına, Vətənini qoruyan şəhidlərin ailələrinə, yaşlı insanlara hörmət, mərhəmət və həmrəylik hisslərinin inkişafı;

Təlim-tərbiyə, tədris zamanı müasir musiqi təlim prinsiplərinin gözlənilməsi, öyrədiləcək materialın əvvəlcədən planlaşdırılmış sistem üzrə tədrisi olduqca vacibdir. Hər bir dərsin planı əvvəlcədən tərtib edilməli, müəllimin seçdikləri musiqi nümunələri yüksək bədii səviyyəyə, təlim-tərbiyə məsələlərinə, uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə və qavrama qabiliyyətlərinə uyğun olmalıdır. Musiqi dərsinin sinifdənkənar işlərlə əlaqələndirilməsi məktəblilərin dərsdə mənimsədikləri bacarıq və vərdişlərin möhkəmlənməsinə, qabiliyyətlərinin inkişafına və biliklərinin genişlənməsinə, dərinləşməsinə şərait yaradır, onların estetik tərbiyəsini daha da zənginləşdirir və inkişaf etdirir. Azərbaycan bəstəkarların mahnıları məktəblilərin mənəvi aləminin zənginləşməsinə, dünyagörüşünün formalaşmasına böyük təsir göstərir, uşaqların musiqi zövqünün formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Beləliklə, Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında uşaqlar üçün yazılmış mahnılar geniş yer tutur. Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq mahnılarının mövzusu çox rəngarəngdir. Azərbaycan xalq musiqisinin intonasiya xüsusiyyətlərindən istifadə bəstəkarlara milli musiqi obrazının yaradılmasına imkan verir və bu cəhət mahnıların məktəblilərə emosional təsir gücünü daha da artırır. Azərbaycan bəstəkarlarının Vətən və doğma yurdun gözəllikləri haqqında, tarixi günlər, sülh haqqında, dostluq, qəhrəmanlıq, əmək, idman mövzusunda mahnılarından uşaqların musiqi tərbiyəsi və musiqi inkişafında musiqi təliminin əsas prinsiplərinə (tərbiyəedici təlim, müvafiqlik, ardıcıllıq və s.) uyğun istifadə edilməsi məktəblilərin nəinki musiqi-estetik, həmçinin, əxlaqi-mənəvi, əmək, fiziki, ekoloji tərbiyəsinə, əqli inkişafına xidmət edir.

Mövzunun aktuallığı: Uşaqlar üçün yazılmış vətənpərvərlik mövzusunda musiqi müasir pedaqoji nəzəriyyədə həm tərbiyəedici, həm də estetik təlim vasitəsi kimi qəbul olunur. Musiqi uşaqların psixoloji, emosional və estetik inkişafına təsir edir, milli kimlik və Vətənə bağlılıq hisslərini gücləndirir. Psixoloji araşdırmalar göstərir ki, uşaqlıqda qazanılan emosional təəssüratlar uzunmüddətli olur və davranış və dünyagörüşünə təsir göstərir. Müasir dövrdə uşaqların maraqları və zövqləri sürətlə dəyişdiyi üçün vətənpərvərlik mövzulu musiqinin məqsədyönlü tədrisi xüsusilə aktualdır. Musiqi təhsili onları yaradıcı fəaliyyətə cəlb edir, fərdi qabiliyyətlərini inkişaf etdirir və məsuliyyətli, milli-mənəvi dəyərlərə bağlı vətəndaş kimi formalaşdırır.

Nəticə. Beləliklə, Azərbaycan bəstəkarlarının uşaqlar üçün yazılmış vətənpərvərlik mövzulu musiqi əsərləri uşaqların estetik zövqünün formalaşmasında, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığının güclənməsində və Vətənə sevgi hissinin inkişafında mühüm rol oynayır. Bu mahnılar musiqi dərslərində

düzgün seçildikdə və müasir təlim metodları ilə tədris olunduqda şagirdlərin musiqiyə marağını artırır, onların emosional və yaradıcı inkişafına müsbət təsir göstərir. Buna görə də bu əsərlərin musiqi tədrisində sistemli şəkildə istifadə olunması uşaqların vətənpərvərlik tərbiyəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Dadaşova M. Musiqi müəlliminin hazırlığının metodikası (dərs vəsaiti). Bakı, Zaman-3, 2010, 255 s.
2. Məmmədova İ. Musiqi pedaqogikası. Bakı, Beynalxalq universitet nəşriyyatı və poliqrafiya mərkəzi, 2009, 214 s.
3. Qurbanəliyeva S. Şəxsiyyət və musiqi. Bakı, Adiloğlu, 2010, 160 s.
4. Rəcəbov O. Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi və tərbiyəsi metodikası. Bakı, Mütərcim, 2010, 131 s.
5. Qədimova J. Musiqinin fənninin tədrisi metodikası. Bakı, 2021, 323 s.
6. Kamilova N. Ümumtəhsil məktəb şagirdlərinin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsində musiqinin rolu. Bakı, Zərdabi Nəşr, 2022, 208 s.
7. Hidayətova F.Ş. "Musiqi və vətəndaşlıq tərbiyəsi" Bakı, Şirvan nəşr, 2009, 89 s.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afət Həsənova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 85-92**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **c. 85-92**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 85-92**

UOT 37.018.54:78:159.923

F.A.İbrahimova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: faridaibrv@gmail.com

MƏKTƏBDƏNKƏNAR MUSİQİ MƏŞĞƏLƏLƏRİNİN ŞƏXSİYYƏTİN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.85

Açar sözlər: *məktəbdənkənar təhsil, musiqi məşğələləri, şəxsiyyətin inkişafı, musiqi təhsili, estetik tərbiyə, yaradıcılıq qabiliyyəti, emosional inkişaf, sosial inkişaf, musiqi mədəniyyəti, milli musiqi irsi, uşaqların inkişafı, musiqi pedaqogikası, asudə vaxtın təşkili*

Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri uşaqların və yeniyetmələrin hərtərəfli inkişafında mühüm rol oynayır. Bu məşğələlər şagirdlərin asudə vaxtının səmərəli təşkilinə, onların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin üzə çıxmasına və estetik zövqünün formalaşmasına kömək edir. Musiqi incəsənətin ən təsirli sahələrindən biri kimi insanın emosional dünyasına güclü təsir göstərir və şəxsiyyətin formalaşmasında mühüm tərbiyə vasitəsi kimi çıxış edir.

Musiqi ilə məşğul olmaq uşaqların intellektual inkişafına müsbət təsir edir. Musiqi təlimi diqqət, yaddaş, ritm hissi və məntiqi düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir. Eyni zamanda, musiqi fəaliyyətləri uşaqlarda yaradıcılıq təfəkküründün formalaşmasına, yeni ideyalar yaratmaq və özünü ifadə etmək bacarığının inkişafına şərait yaradır.

Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri uşaqların sosial və emosional inkişafında da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Xor, ansambl və digər kollektiv musiqi fəaliyyətlərində iştirak edən uşaqlar əməkdaşlıq etməyi, bir-birini dinləməyi və komanda şəklində işləməyi öyrənirlər.

Ф.А.Ибрагимова

ВЛИЯНИЕ ВНЕКЛАССНЫХ МУЗЫКАЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Ключевые слова: *внеклассное образование, музыкальные занятия, развитие личности, музыкальное образование, эстетическое воспитание, творческие способности, эмоциональное развитие, социальное развитие,*

музыкальная культура, национальное музыкальное наследие, развитие ребенка, музыкальная педагогика, организация досуга

Внеклассные музыкальные занятия играют важную роль во всестороннем развитии детей и подростков. Эти занятия помогают эффективно организовывать досуг учащихся, раскрывать их творческие способности и формировать эстетический вкус. Музыка, как одна из наиболее эффективных областей искусства, оказывает сильное влияние на эмоциональный мир человека и выступает важным воспитательным инструментом в формировании личности.

Занятия музыкой положительно влияют на интеллектуальное развитие детей. Музыкальное обучение развивает внимание, память, чувство ритма и логическое мышление. В то же время музыкальная деятельность создает условия для формирования творческого мышления у детей, развития способности к созданию новых идей и самовыражению.

Внеклассные музыкальные занятия также важны для социально-эмоционального развития детей. Участие детей в хорах, ансамблях и других коллективных музыкальных занятиях учит их сотрудничать, слушать друг друга и работать в команде.

F.A.Ibrahimova

THE IMPACT OF EXTRACURRICULAR MUSIC CLASSES ON PERSONALITY DEVELOPMENT

Keywords: *extracurricular education, music classes, personality development, music education, aesthetic education, creative ability, emotional development, social development, musical culture, national musical heritage, child development, music pedagogy, organization of leisure time*

Extracurricular music classes play an important role in the comprehensive development of children and adolescents. These classes help to effectively organize students' leisure time, reveal their creative abilities and form aesthetic taste. Music, as one of the most effective areas of art, has a strong impact on the emotional world of a person and acts as an important educational tool in the formation of personality.

Engaging in music has a positive effect on the intellectual development of children. Musical training develops attention, memory, a sense of rhythm and logical thinking. At the same time, musical activities create conditions for the formation of creative thinking in children, the development of the ability to create new ideas and self-expression.

Extracurricular music activities are also important for the social and emotional development of children. Children participating in choirs, ensembles

and other collective musical activities learn to cooperate, listen to each other and work as a team.

Müasir təhsil sistemində şagirdlərin hərtərəfli inkişafı əsas məqsədlərdən biri hesab olunur. Bu inkişaf yalnız məktəb proqramı çərçivəsində keçirilən dərslərlə məhdudlaşmır. Şagirdlərin intellektual, estetik və mənəvi inkişafında məktəbdənkənar fəaliyyətlər, xüsusilə musiqi məşğələləri mühüm rol oynayır. Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri uşaqların yaradıcılıq potensialının üzə çıxarılmasına, onların estetik zövqünün formalaşmasına və sosial bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir. Musiqi insanın emosional dünyasına birbaşa təsir edən sənət növüdür. Bu səbəbdən də uşaqların və yeniyetmələrin şəxsiyyət kimi formalaşmasında musiqinin rolu olduqca böyükdür. Məktəbdənkənar musiqi fəaliyyətləri şagirdlərin asudə vaxtının səmərəli təşkilinə kömək edir, onların istedad və bacarıqlarını inkişaf etdirir, həmçinin kollektiv fəaliyyətə alışmalarını təmin edir.

Bu mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə gənc nəslin tərbiyəsində estetik və mənəvi dəyərlərin formalaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri bu prosesdə mühüm vasitə kimi çıxış edir. Məktəbdənkənar təhsil uşaqların və yeniyetmələrin maraq və meyllərinə uyğun olaraq təşkil olunan təlim və tərbiyə prosesidir. Bu fəaliyyət məktəbdə verilən biliklərin genişləndirilməsinə və şagirdlərin müxtəlif sahələr üzrə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə xidmət edir. Məktəbdənkənar təhsil şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına, onların asudə vaxtlarının səmərəli təşkilinə və sosial bacarıqlarının formalaşmasına kömək edir.

Məktəbdənkənar fəaliyyət müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər. Bunlara dərnəklər,studiyalar,ansambllar,yaradıcı kollektivlər, festivallar və müsabiqələr daxildir. Bu fəaliyyətlər şagirdlərin fərdi maraqlarını nəzərə alaraq təşkil edilir və onların potensial imkanlarının üzə çıxarılmasına şərait yaradır.

Musiqi fəaliyyətləri məktəbdənkənar təhsilin ən geniş yayılmış istiqamətlərindən biridir. Musiqi dərnəkləri, xor kollektivləri, instrumental ansambllar və vokal qrupları şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafına kömək edir. Bu məşğələlər zamanı uşaqlar yalnız musiqi bilikləri əldə etmirlər, həm də kollektivdə işləmək, məsuliyyət daşımaq və yaradıcı düşünmək kimi bacarıqlar qazanırlar. Musiqi pedaqogikasında qeyd olunur ki, musiqi insanın emosional və psixoloji inkişafına güclü təsir göstərir. Musiqi vasitəsilə uşaqlar öz hisslərini ifadə etməyi öyrənir, estetik zövqləri formalaşır və incəsənətə maraqları artır.

Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri müxtəlif forma və metodlarla təşkil olunur. Bu məşğələlərdə əsas məqsəd şagirdlərin musiqi bacarıqlarını inkişaf etdirmək, onların yaradıcılıq potensialını üzə çıxarmaq və musiqiyə olan

maraqlarını artırmaqdır. Musiqi məşğələləri fərdi və kollektiv formada keçirilə bilər. Fərdi məşğələlər əsasən vokal və ya instrumental ifa bacarıqlarının inkişafına yönəldilir. Kollektiv məşğələlər isə xor, ansambl və orkestr fəaliyyətlərini əhatə edir. Kollektiv fəaliyyət şagirdlərdə əməkdaşlıq, qarşılıqlı hörmət və məsuliyyət hissinin formalaşmasına kömək edir.Məktəbdənkənar musiqi fəaliyyəti uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirir. [2, s 33]

Məktəbdənkənar musiqi məşğələlərində müxtəlif pedaqoji metodlardan istifadə olunur. Bunlara dinləmə, ifa etmə, improvizasiya, musiqi oyunları və yaradıcılıq tapşırıqları daxildir. Bu metodlar şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafına və onların musiqini daha dərindən qavramalarına şərait yaradır.

Bu prosesdə müəllimin rolu olduqca vacibdir. Müəllim şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almalı, onların maraq və qabiliyyətlərini düzgün istiqamətləndirməlidir. Müəllim həm də yaradıcı mühit yaratmalı, şagirdləri yeni ideyalar irəli sürməyə və musiqi fəaliyyətində fəal iştirak etməyə həvəsləndirməlidir.

Musiqi fəaliyyətləri şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına da müsbət təsir göstərir. Musiqi ilə məşğul olan uşaqlar daha yaradıcı düşünür, yeni ideyalar irəli sürür və öz fikirlərini daha sərbəst ifadə edə bilirlər. Bu isə onların intellektual inkişafına da müsbət təsir göstərir.

Bundan əlavə, musiqi məşğələləri şagirdlərin sosial bacarıqlarının inkişafına kömək edir. Xor və ansambl kimi kollektiv fəaliyyətlər zamanı uşaqlar bir-biri ilə əməkdaşlıq etməyi, birgə işləməyi və kollektiv məsuliyyət daşımağı öyrənirlər. Bu bacarıqlar onların gələcək sosial həyatında mühüm rol oynayır.

Musiqi həmçinin uşaqların emosional inkişafına da təsir edir. Musiqi dinləmək və ifa etmək uşaqlarda müsbət emosiyalar yaradır, onların stress və gərginliyini azaldır. Bu isə psixoloji sağlamlığın qorunmasına və emosional sabitliyin formalaşmasına kömək edir. Musiqi məşğələləri uşaqlarda milli və mədəni dəyərlərə hörmət hissinin formalaşmasına da kömək edir. Xalq musiqisi və milli musiqi nümunələri ilə tanışlıq şagirdlərin milli kimliklərini daha yaxşı dərk etmələrinə şərait yaradır. Aparılan təhlillər göstərir ki, məktəbdənkənar musiqi məşğələləri şagirdlərin hərtərəfli inkişafında mühüm rol oynayır. Bu məşğələlər uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına, estetik zövqlərinin formalaşmasına və sosial bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir.

Müasir dövrdə təhsil sistemi yalnız məktəb proqramı ilə məhdudlaşmır. Şagirdlərin hərtərəfli inkişafı üçün məktəbdənkənar fəaliyyətlərin, xüsusilə də musiqi məşğələlərinin rolu böyük əhəmiyyət daşıyır. Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri uşaqların və yeniyetmələrin estetik zövqünün formalaşmasında, yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafında, sosial və emosional bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu məşğələlər şagirdlərin asudə vaxtının səmərəli təşkilinə imkan yaradır, onların mənəvi dünyasını zənginləşdirir və şəxsiyyət kimi formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Məktəbdənkənar təhsil müasir pedaqogikada mühüm tərbiyə vasitələrindən biri hesab olunur. Bu fəaliyyət növü uşaqların fərdi maraq və meyllərinin aşkara çıxarılmasına, onların yaradıcı potensialının inkişafına geniş imkan yaradır. Musiqi isə incəsənətin ən emosional və təsirli sahələrindən biri kimi insanın daxili aləminə güclü təsir göstərir. Musiqi vasitəsilə insanın hissləri, düşüncələri və estetik dünyagörüşü formalaşır. Bu baxımdan məktəbdənkənar musiqi məşğələləri yalnız musiqi bacarıqlarının inkişafına deyil, həm də uşağın ümumi şəxsiyyət inkişafına xidmət edir. Uşağın şəxsiyyət kimi formalaşması mürəkkəb və çoxşaxəli prosesdir. Bu prosesdə ailə, məktəb, sosial mühit və müxtəlif fəaliyyət növləri mühüm rol oynayır. Musiqi məşğələləri uşağın emosional aləminə təsir göstərərək onun hisslərini zənginləşdirir, empatiya qabiliyyətini artırır və estetik zövqünü inkişaf etdirir. Musiqi ilə məşğul olan uşaqların düşünmə qabiliyyəti, diqqəti və yaddaşı da daha sürətli inkişaf edir. Araşdırmalar göstərir ki, musiqi təhsili ilə məşğul olan uşaqların intellektual səviyyəsi və yaradıcılıq bacarıqları daha yüksək olur. Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri uşaqlara özlərini ifadə etmək üçün geniş imkan yaradır. Musiqi ifası, mahnı oxumaq, müxtəlif musiqi alətlərində ifa etmək və ya musiqi kollektivlərində iştirak etmək uşaqlarda özünə inam hissini gücləndirir. Onlar səhnəyə çıxaraq öz bacarıqlarını nümayiş etdirdikdə cəmiyyət qarşısında çıxış etmə bacarığı əldə edirlər. Bu isə onların sosial bacarıqlarının inkişafına və cəmiyyətə daha asan inteqrasiya olunmasına kömək edir.

Musiqi məşğələlərinin digər mühüm təsiri isə uşaqlarda milli-mədəni dəyərlərə marağın formalaşmasıdır. Musiqi xalqın tarixini, mədəniyyətini və mənəvi dəyərlərini əks etdirən mühüm vasitələrdən biridir. Uşaqlar milli musiqi nümunələri ilə tanış olduqda öz xalqının mədəni irsini daha yaxşı dərk edir və ona hörmətlə yanaşmağı öyrənirlər. Bu isə onların milli kimlik hissinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Məktəbdənkənar musiqi məşğələlərinin şəxsiyyətin inkişafına təsiri kompleks xarakter daşıyır. Bu fəaliyyət növü uşaqların intellektual, emosional, sosial və estetik inkişafına eyni zamanda təsir göstərir. Musiqi ilə məşğul olan uşaqların dünyagörüşü daha geniş olur, onlar həyat hadisələrinə daha həssas və yaradıcı yanaşırlar.

Məktəbdənkənar musiqi məşğələlərinin şəxsiyyətin inkişafına təsiri müasir pedaqogikanın və psixologiyanın mühüm tədqiqat mövzularından biridir. Müasir təhsil sistemində uşaqların və yeniyetmələrin yalnız akademik biliklərlə deyil, həm də mənəvi, estetik və yaradıcı cəhətdən inkişaf etməsi vacib hesab olunur. Bu baxımdan məktəbdənkənar fəaliyyətlər, xüsusilə musiqi məşğələləri uşaqların hərtərəfli inkişafında mühüm rol oynayır. Musiqi insanın daxili dünyasına birbaşa təsir edən incəsənət növü olduğu üçün onun tərbiyəvi və inkişafetdirici imkanları çox genişdir. Məktəbdənkənar musiqi fəaliyyəti uşaqlara öz istedad və bacarıqlarını üzə çıxarmağa, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə və

sosial bacarıqlar qazanmağa imkan yaradır.

Məktəbdənkənar təhsil sistemi uşaqların asudə vaxtının səmərəli təşkilini təmin edən mühüm sahələrdən biridir. Bu fəaliyyət növü şagirdlərin maraq və meyllərinə uyğun olaraq müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etməsinə şərait yaradır. Musiqi sahəsində təşkil olunan dərnəklər, ansambllar, xor kollektivləri və instrumental qruplar uşaqların yaradıcılıq fəaliyyətinə cəlb olunmasında mühüm rol oynayır. Belə məşğələlər uşaqlara musiqi alətləri ilə tanış olmaq, vokal bacarıqlarını inkişaf etdirmək və səhnə mədəniyyəti qazanmaq imkanı verir. Bu proses təkcə musiqi biliklərinin artırılması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasına da mühüm təsir göstərir.

Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri uşaqlarda yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Yaradıcılıq insanın yeni ideyalar yaratmaq və problemlərə qeyri-standart yanaşma qabiliyyətidir. Musiqi fəaliyyəti bu qabiliyyətin inkişafında mühüm rol oynayır. Uşaqlar musiqi ifa edərkən və ya improvizasiya edərkən öz daxili hisslərini və düşüncələrini ifadə edirlər. Bu isə onların yaradıcı təfəkkürünün inkişafına kömək edir. Musiqi ilə məşğul olan uşaqların fantaziyası daha zəngin olur və onlar yeni ideyalar yaratmaqda daha fəal olurlar. Musiqi məşğələlərinin sosial inkişaf baxımından da böyük əhəmiyyəti vardır. Məktəbdənkənar musiqi kollektivlərində iştirak edən uşaqlar birgə fəaliyyət zamanı əməkdaşlıq etməyi və komanda şəklində işləməyi öyrənirlər. Xor kollektivlərində və ansambllarda iştirak edən şagirdlər bir-birini dinləməyi, uyğunlaşmağı və ümumi məqsədə nail olmaq üçün birlikdə çalışmanı mənimsəyirlər. Bu proses uşaqların sosial münasibətlər qurmaq bacarığını inkişaf etdirir və onların ünsiyyət bacarıqlarını gücləndirir.

Musiqi fəaliyyəti uşaqlarda özünə inam hissinin formalaşmasına da kömək edir. Səhnədə çıxış etmək, tamaşaçılar qarşısında ifa etmək uşaqlarda məsuliyyət hissi yaradır və onların öz bacarıqlarına inamını artırır. Bu təcrübə uşaqların gələcək həyatında da mühüm rol oynayır. Özünə inamlı və yaradıcı düşünən insanlar cəmiyyətdə daha fəal və uğurlu olurlar. Məktəbdənkənar musiqi məşğələlərinin emosional inkişaf baxımından da böyük əhəmiyyəti vardır. Musiqi insanın hiss və duyğularını ifadə etməyin ən təsirli vasitələrindən biridir. Uşaqlar musiqi vasitəsilə sevinc, kədər, həyəcan və digər emosiyaları daha dərindən hiss edir və ifadə etməyi öyrənirlər. Bu proses onların emosional intellektinin inkişafına kömək edir. Emosional intellekt isə insanın öz hisslərini və başqalarının hisslərini anlamaq qabiliyyətini ifadə edir.

Musiqi məşğələləri uşaqların psixoloji sağlamlığına da müsbət təsir göstərir. Musiqi insanın ruh halını yaxşılaşdırmaq və emosional gərginliyi azaltmaq xüsusiyyətinə malikdir. Musiqi ilə məşğul olan uşaqlar stressi daha asan aradan qaldırır və emosional baxımdan daha sabit olurlar. Bu isə onların psixoloji yrifahının qorunmasına kömək edir.

Məktəbdənkənar musiqi məşğələlərinin digər mühüm xüsusiyyəti uşaqlarda

intizam və məsuliyyət hissinin formalaşmasıdır. Musiqi alətində ifa etmək və ya vokal bacarıqlarını inkişaf etdirmək davamlı məşq və səbr tələb edir. Uşaqlar müntəzəm məşğələlər vasitəsilə öz üzərlərində işləməyi və məqsədlərinə çatmaq üçün səy göstərməyi öyrənirlər. Bu keyfiyyətlər isə onların həyat fəaliyyətində mühüm rol oynayır.

Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı musiqi təhsilinin imkanlarını daha da genişləndirmişdir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi musiqi təlimini daha maraqlı və effektiv edir. Müxtəlif musiqi proqramları, elektron alətlər və rəqəmsal resurslar vasitəsilə uşaqlar musiqini daha dərindən öyrənmək imkanı əldə edirlər. Bu isə onların musiqiyə marağını artırır və yaradıcılıq fəaliyyətini stimullaşdırır.

Məktəbdənkənar musiqi fəaliyyətinin təşkilində müəllimin rolu da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müəllim uşaqların maraq və bacarıqlarını nəzərə alaraq onların yaradıcılıq potensialını inkişaf etdirməyə çalışmalıdır. Pedaqoji yanaşma uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun təşkil olunduqda musiqi məşğələləri daha səmərəli nəticə verir. Demək olar ki, məktəbdənkənar musiqi məşğələləri uşaqların və yeniyetmələrin şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu məşğələlər onların intellektual, emosional, sosial və estetik inkişafına müsbət təsir göstərir.

Mövzunun aktuallığı. Məktəbdənkənar musiqi məşğələləri onların yaradıcılıq qabiliyyətinin, estetik zövqünün, emosional dünyasının və sosial bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Musiqi fəaliyyəti uşaqların özünüifadə imkanlarını genişləndirir, ünsiyyət bacarıqlarını və kollektivdə işləmək vərdişlərini inkişaf etdirir. Eyni zamanda asudə vaxtın səmərəli təşkili, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin formalaşması və şəxsiyyətin harmonik inkişafı baxımından da böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə. Musiqi fəaliyyəti uşaqlara özlərini ifadə etmək, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək və sosial münasibətlər qurmaq imkanı verir. Buna görə də müasir təhsil sistemində məktəbdənkənar musiqi fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirilməli və onun inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev A. Musiqi pedaqogikası. Bakı: Təhsil nəşriyyatı, 2012.
2. Hüseynova V. Məktəbdənqədər müəssisələrdə uşaqların musiqi tərbiyəsinin məzmunu. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun "Elmi əsərlər jurnalı", 2020, s. 28-33.
3. Qəribova A. Məktəbəqədər müəssisələrdə musiqi məşğələsi zamanı musiqili ritmik hərəkətlərə yiyələnmə metodları // "Təsviri və dekorativ tətbiqi sənət məsələləri" jurnalı № 1 (11), Bakı, 2013.

4. Həsənova S. Musiqi təliminin metodikası. Bakı: Elm və Təhsil, 2015.
5. Rüstəmov R. Musiqi mədəniyyətinin əsasları. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 2010.
6. Quliyev F. Uşaqların estetik tərbiyəsində musiqinin rolu. Bakı: Elm, 2014.
7. Hacıyev Z. Məktəbdənkənar təhsil və tərbiyə işi. Bakı: Maarif, 2011.
8. Vəzirov, F. Uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı. Bakı: Təhsil, 2013.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqaləni çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mədinə Tuayeva
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 93-99**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 93-99**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 93-99**

UOT 372.878

Ş.S.Ağayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: aghayevashams993@gmail.com

MUSİQİ TƏLİMİNİN YARADICI TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.93

Açar sözlər: *musiqi təlimi, yaradıcı təfəkkür, yaradıcılıq, musiqi təhsili, idrak prosesləri, təxəyyül*

Təqdim olunan "Musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürün inkişafına təsiri" adlı məqalədə musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürün inkişafına təsiri elmi-pedaqoji və psixoloji aspektlərdən təhlil olunur. Yaradıcı təfəkkürün mahiyyəti, onun əsas xüsusiyyətləri və şəxsiyyətin intellektual inkişafındakı rolu izah edilir. Musiqi təliminin idrak proseslərinə, emosional sferaya və təxəyyülün formalaşmasına kompleks təsir mexanizmləri araşdırılır. Musiqi fəaliyyəti zamanı analitik və obrazlı düşüncənin paralel inkişafı, improvizasiya imkanlarının yaradıcı sərbəstliyə təsiri və estetik təcrübənin formalaşdırdığı yaradıcı yanaşma əsaslandırılır. Məqalədə həmçinin musiqi təliminin reflektiv düşünmə, idrak elastikliyi, emosional zəka, motivasiya və özünüifadə bacarıqlarının inkişafına verdiyi töhfələr şərh olunur. Kollektiv musiqi fəaliyyəti və incəsənət növləri arasında inteqrasiya imkanlarının sosial və fərdi yaradıcılığın formalaşmasında rolu göstərilir. Tədqiqat musiqi təhsilinin yaradıcı şəxsiyyətin formalaşmasında mühüm pedaqoji vasitə olduğunu elmi əsaslarla təqdim edir.

Ш.С.Агаева

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Ключевые слова: *музыкальное обучение, творческое мышление, креативность, музыкальное образование, когнитивные процессы, воображение*

В статье анализируется влияние музыкального образования на развитие творческого мышления с научно-педагогической и сихологической точекзрения. Объясняется сущность творческого мышления, его основные

характеристики и роль в интеллектуальном развитии личности. Исследуются механизмы комплексного влияния музыкального образования на познавательные процессы, эмоциональную сферу и формирование воображения. Обосновывается параллельное развитие аналитического и образного мышления в ходе музыкальной деятельности, влияние возможностей импровизации на творческую свободу и творческий подход, формирующийся под влиянием эстетического опыта. В статье также рассматривается вклад музыкального образования в развитие рефлексивного мышления, познавательной гибкости, эмоционального интеллекта, мотивации и навыков самовыражения. Показана роль возможностей интеграции коллективной музыкальной деятельности и форм искусства в формировании социального и индивидуального творчества. Исследование научно доказывает, что музыкальное образование является важным педагогическим инструментом в формировании творческой личности.

Sh.S.Aghayeva

THE IMPACT OF MUSIC EDUCATION ON THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING

Keywords: *music training, creative thinking, creativity, music education, cognitive processes, imagination*

The article entitled “The Impact of Music Education on the Development of Creative Thinking” analyzes the impact of music education on the development of creative thinking from scientific, pedagogical and psychological aspects. The essence of creative thinking, its main characteristics and its role in the intellectual development of the personality are explained. The mechanisms of complex influence of music education on cognitive processes, the emotional sphere and the formation of imagination are investigated. The parallel development of analytical and figurative thinking during musical activity, the impact of improvisational opportunities on creative freedom and the creative approach formed by aesthetic experience are substantiated. The article also comments on the contributions of music education to the development of reflective thinking, cognitive flexibility, emotional intelligence, motivation and self-expression skills. The role of integration opportunities between collective musical activity and art forms in the formation of social and individual creativity is shown. The study presents on scientific grounds that music education is an important pedagogical tool in the formation of a creative personality.

Müasir dövrdə təhsil sisteminin əsas məqsədlərindən biri yalnız biliklərin ötürülməsi deyil, eyni zamanda yaradıcı düşünən, təşəbbüskar və müstəqil qərar verə bilən şəxsiyyətlərin formalaşdırılmasıdır. Bu baxımdan yaradıcı təfəkkürün inkişafı təhsilin prioritet istiqamətlərindən biri hesab olunur. İncəsənət sahələri içərisində isə musiqi təlimi yaradıcı təfəkkürün formalaşdırılması üçün xüsusi imkanlara malikdir. Musiqi emosional və intellektual fəaliyyətin vəhdətini təmin etməklə insanın təxəyyülünü, hisslərini və düşünmə qabiliyyətini aktivləşdirir. Buna görə də musiqi təhsili yalnız ifaçılıq bacarıqlarının öyrədilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də fərdin yaradıcı potensialının üzə çıxmasına və inkişafına şərait yaradır. Qloballaşma və informasiya cəmiyyətinin sürətli inkişafı şəraitində insanın yaradıcı qabiliyyətləri onun sosial və peşəkar fəaliyyətində mühüm rol oynayır. Bu səbəbdən pedaqoji elmlərdə yaradıcı düşüncənin formalaşdırılması yollarının araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Musiqi təlimi bu prosesdə mühüm vasitə kimi çıxış edir, çünki musiqi fəaliyyəti dinləmə, ifa etmə, improvizasiya və yaradıcılıq kimi müxtəlif fəaliyyət növlərini birləşdirir. Bu fəaliyyətlər şagird və tələbələrin analitik düşünmə, assosiativ təfəkkür, estetik qavrayış və fantaziya qabiliyyətlərinin inkişafına təsir göstərir. Musiqi həm də estetik tərbiyənin mühüm vasitələrindən biri hesab olunur. Musiqinin təsiri altında insanın emosional dünyası zənginləşir, estetik zövqü formalaşır və müsbət mənəvi keyfiyyətlər inkişaf edir. Bu xüsusiyyətlər yaradıcı təfəkkürün formalaşmasında mühüm rol oynayır, çünki yaradıcı fəaliyyət emosional və estetik qavrayışla sıx bağlıdır. Musiqi insanın daxili aləminə təsir göstərərək onun hisslərini, düşüncələrini və yaradıcılıq potensialını stimullaşdırır. Digər tərəfdən, müasir pedaqogikada musiqi təliminin yeni metod və yanaşmalarla zənginləşdirilməsi məsələsi də aktuallıq kəsb edir. Texnologiyaların və innovativ tədris metodlarının tətbiqi musiqi dərslərini daha interaktiv və yaradıcı edir, şagirdlərin dərs prosesinə fəal cəlb olunmasına və onların yaradıcı bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır. Belə yanaşmalar musiqi təhsilinin yalnız nəzəri biliklərin mənimsədilməsi deyil, həm də yaradıcılıq yönümlü fəaliyyət kimi təşkil edilməsinin vacibliyini göstərir. Bu baxımdan musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürün inkişafına təsirinin öyrənilməsi pedaqogika və musiqi təhsili sahəsində aktual elmi problemlərdən biri hesab olunur. Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, musiqi təlimi vasitəsilə yaradıcı düşünən, estetik zövqə malik və mədəni dəyərlərə hörmətlə yanaşan şəxsiyyətlərin formalaşdırılması mümkündür. Buna görə də musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürün inkişafında oynadığı rolun tədqiqi həm nəzəri, həm də praktik baxımdan böyük əhəmiyyət daşıyır.

Müasir təhsil sistemində yaradıcı təfəkkürün inkişafı cəmiyyətin intellektual potensialının formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşma və texnoloji yeniliklərin sürətlə artdığı şəraitdə insanlardan yalnız hazır bilikləri mənimsəmək deyil, eyni zamanda yeni ideyalar irəli sürmək,

problemlərə fərqli baxış bucağından yanaşmaq və yaradıcı qərarlar vermək tələb olunur. Bu düşüncə forması məntiqi təfəkkürlə yanaşı təxəyyül, emosional zəka və assosiativ əlaqələr qurmaq bacarığı ilə sıx bağlıdır. Psixoloji baxımdan yaradıcı təfəkkür problemlərə qeyri-standart yanaşma, müxtəlif variantlar arasında seçim etmə və yeni həll yolları tapma bacarığını əhatə edir. Elmi tədqiqatlarda yaradıcı təfəkkürün əsas göstəriciləri kimi orijinallıq, elastiklik, ideya axıcılığı və təxəyyülün aktivliyi qeyd olunur. Bu keyfiyyətlərin formalaşması isə xüsusi təlim mühiti və yaradıcı fəaliyyət tələb edir.

Musiqi təlimi yaradıcı təfəkkürün inkişafına təsir edən ən təsirli fəaliyyət sahələrindən biridir. Musiqi ilə məşğul olan şəxslər ritm, melodiya və harmoniya arasında əlaqələri dərk etməklə mürəkkəb idrak proseslərini aktivləşdirirlər. Musiqi ifası və dinlənilməsi zamanı beynin hər iki yarımkürəsi eyni vaxtda fəaliyyət göstərir ki, bu da analitik və yaradıcı düşüncənin paralel inkişafına şərait yaradır. Musiqi fəaliyyəti zamanı insan həm məntiqi struktur qurur, həm də emosional ifadə vasitələri axtarır. Bu isə yaradıcı təfəkkürün əsas mexanizmlərindən biri hesab olunur. Musiqi təliminin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri improvizasiya imkanlarıdır.

İmprovizasiya prosesində şagird və tələbələr əvvəlcədən müəyyən olunmuş sxemlərdən kənara çıxaraq spontan qərarlar verir, yeni melodik və ritmik quruluşlar yaradırlar. Bu proses yaradıcı təfəkkürün sərbəstliyini təmin edir və fərdin özünəməxsus ifadə tərzini formalaşdırır. Musiqidə improvizasiya həm də situativ düşünmə bacarığını gücləndirir və sürətli qərarvermə qabiliyyətini inkişaf etdirir.

“Musiqi təhsili uşağın yalnız estetik baxışlarını deyil, həm də intellektual və sosial inkişafını şərtləndirən mühüm vasitədir” [1, s.24].

Musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürə təsiri yalnız fərdi idrak prosesləri ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda şəxsiyyətin ümumi inkişaf dinamikasında da özünü göstərir. Musiqi fəaliyyəti insanın daxili potensialını üzə çıxaran, onun özünüifadə imkanlarını genişləndirən və fərdi yaradıcılıq təşəbbüslərini stimullaşdıran mühüm vasitədir. Şagird musiqi ilə məşğul olduqca yalnız hazır nümunələri təkrarlamır, eyni zamanda mövcud materialı yenidən qurur, dəyişdirir və fərdi interpretasiya etməyə çalışır. Bu proses isə yaradıcı fəaliyyətin əsas mexanizmlərindən biri hesab olunur.

Musiqi materialının qavranılması və mənimsənilməsi mürəkkəb idrak əməliyyatlarını tələb edir. Ritmik strukturların dərk edilməsi, melodik xəttin izlənilməsi, harmoniya keçidlərinin hiss olunması diqqətin cəmlənməsi və analitik düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Eyni zamanda musiqinin emosional məzmunu fərdin daxili aləmi ilə qarşılıqlı əlaqə yaradır və bu qarşılıqlı təsir nəticəsində emosional-idraki vəhdət formalaşır. Belə inteqrativ proseslər yaradıcı təfəkkürün daha məhsuldar inkişafına zəmin yaradır. Musiqi təlimi zamanı yaranan estetik təcrübə də yaradıcı düşüncənin formalaşmasında mühüm rol

oynayır. Estetik qavrayış insanın gözəlliyi dərk etmə qabiliyyətini gücləndirir, hisslərin incə çalarlarını ayırd etməyə imkan verir və emosional reaksiyaların zənginləşməsinə səbəb olur.

Divergent düşünmə isə yaradıcı təfəkkürün əsas göstəricilərindən biri hesab olunur. Musiqi təlimi həmçinin reflektiv düşünmənin inkişafına təkan verir. Şagird ifa etdiyi musiqini dinləyərək öz fəaliyyətini qiymətləndirir, səhvləri müəyyənləşdirir və daha mükəmməl nəticə əldə etmək üçün yollar axtarır.

Özünütəhlil prosesi tənqidi və yaradıcı təfəkkürün qarşılıqlı vəhdətini təmin edir Musiqi təlimi zamanı interpretasiya fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Eyni musiqi əsərinin müxtəlif ifaçılar tərəfindən fərqli təqdim olunması şagirdlərə yaradıcı seçim azadlığı verir. Onlar müəllif mətninə sadiq qalmaqla yanaşı, şəxsi hiss və düşüncələrini də ifadə etməyə çalışırlar. Bu isə fərdi yaradıcılığın inkişafını stimullaşdırır və müstəqil estetik mövqenin formalaşmasına səbəb olur. Musiqi ilə məşğul olan şəxslərdə zaman və məkan duyumunun inkişafı da müşahidə olunur. Ritmik ardıcıllığın qorunması, temp dəyişmələrinin izlənilməsi və musiqi frazalarının quruluşu idrak proseslərinin sistemliliyini artırır.

Strukturlaşdırılmış düşünmə bacarığı isə yaradıcı ideyaların məqsədyönlü şəkildə formalaşdırılmasına kömək edir. Musiqi təliminin motivasiyaedici rolu yaradıcı fəaliyyətin davamlılığını təmin edən əsas amillərdəndir. Musiqi estetik zövq oyatdığı üçün şagirdlər bu fəaliyyətə daha həvəslə qoşulurlar. Daxili motivasiya yaradıcı təşəbbüslərin artmasına, müstəqil məşqlərin intensivləşməsinə və yeni yaradıcılıq axtarışlarının meydana çıxmasına səbəb olur. Marağa əsaslanan fəaliyyət isə yaradıcı təfəkkürün daha səmərəli inkişafına şərait yaradır. Musiqi təlimi fərdin özünüifadə imkanlarını genişləndirir. Musiqi vasitəsilə insan sözlə ifadə edə bilmədiyi emosional vəziyyətləri və daxili təcrübələri səslər vasitəsilə çatdırır. Bu proses emosional sərbəstlik yaradır və daxili psixoloji maneələrin aradan qalxmasına kömək edir. Emosional azadlıq isə yaradıcı ideyaların sərbəst formalaşması üçün əlverişli zəmin yaradır.Musiqi insanın emosional, intellektual və estetik inkişafına birbaşa təsir göstərən sənət növlərindən biridir. Musiqi ilə məşğul olmaq insanın hisslərini zənginləşdirir, təxəyyülünü genişləndirir və onun daxili dünyasının inkişafına kömək edir. Musiqi dinləmə, ifa etmə, improvizasiya və yaradıcılıq kimi müxtəlif fəaliyyət formalarını özündə birləşdirir. Bu fəaliyyətlər insanın düşünmə proseslərini aktivləşdirir, analitik və assosiativ düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Musiqi təlimi zamanı şagird və tələbələr yalnız melodiyaları öyrənmir, eyni zamanda onları hiss edir, müqayisə edir, təhlil edir və bəzən də yeni musiqi ideyaları yaratmağa çalışırlar. Bu proses isə yaradıcı təfəkkürün inkişafına təkan verir. Yaradıcı təfəkkür insanın mövcud məlumatları yeni şəkildə əlaqələndirə bilməsi, yeni ideyalar irəli sürməsi və problemlərə qeyri-ənənəvi yanaşmalar tapması ilə xarakterizə olunur. Musiqi təlimi bu xüsusiyyətlərin formalaşmasına geniş

imkanlar yaradır. Musiqi əsərlərinin ifası zamanı ritm, melodiya, harmoniya və dinamika kimi elementlərin düzgün qavranılması və ifadə edilməsi tələb olunur. Bu isə diqqətin, yaddaşın, məntiqi və obrazlı düşünmənin inkişafına səbəb olur. Bundan əlavə, musiqi fəaliyyəti zamanı yaranan emosional vəziyyət insanın yaradıcılıq potensialını daha da gücləndirir. Musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürə təsiri xüsusilə improvizasiya və musiqi yaradıcılığı prosesində daha aydın şəkildə özünü göstərir. İmprovizasiya zamanı ifaçı əvvəlcədən hazırlanmış plan olmadan yeni melodiyalar və ritmlər yaradır. Bu proses insanın fantaziyasını, sərbəst düşünmə qabiliyyətini və estetik zövqünü inkişaf etdirir. Şagirdlərin musiqi əsərlərinin ifasında öz fərdi yanaşmalarını ortaya qoymaları, melodiyaları müxtəlif emosional çalarlarla təqdim etmələri onların yaradıcı düşünmə bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir. Bundan əlavə, musiqi təlimi insanın ümumi intellektual inkişafına da mühüm təsir göstərir. Elmi tədqiqatlar göstərir ki, musiqi ilə müntəzəm məşğul olan şəxslərdə diqqət, yaddaş, məntiqi düşünmə və problemlərin həlli bacarıqları daha yaxşı inkişaf edir. Musiqi ilə məşğul olmaq beynin müxtəlif sahələrinin eyni vaxtda fəaliyyət göstərməsinə səbəb olur ki, bu da düşünmə proseslərinin daha fəal və çevik olmasına şərait yaradır. Musiqi təlimi həm də estetik tərbiyənin mühüm vasitələrindən biri hesab olunur. Musiqi vasitəsilə insanın estetik zövqü formalaşır, gözəlliyi dərk etmək qabiliyyəti inkişaf edir və incəsənətə marağı artır. Estetik zövq və emosional həssaslıq isə yaradıcı təfəkkürün formalaşması üçün vacib amillərdəndir. Musiqi insanın emosional dünyasını zənginləşdirərək onun yaradıcılıq potensialının üzə çıxmasına kömək edir. Müasir təhsil sistemində musiqi dərslərinin yaradıcı yönümlü təşkil edilməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əgər musiqi təlimi yalnız nəzəri məlumatların verilməsi və hazır əsərlərin mexaniki şəkildə öyrədilməsi ilə məhdudlaşarsa, bu zaman onun yaradıcı təfəkkürə təsiri zəif ola bilər. Lakin dərslərdə improvizasiya, musiqi oyunları, kollektiv ifa, musiqi dinləmə və müzakirə kimi metodlardan istifadə edildikdə şagirdlərin fəallığı artır və onların yaradıcılıq qabiliyyətləri daha effektiv şəkildə inkişaf edir. Bütün bunlar göstərir ki, musiqi təlimi yalnız musiqi biliklərinin mənimsədilməsi deyil, həm də şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına xidmət edən mühüm pedaqoji vasitədir. Musiqi insanın emosional və intellektual potensialını inkişaf etdirərək onun yaradıcı təfəkkürünün formalaşmasına mühüm təsir göstərir. Bu səbəbdən musiqi təliminin yaradıcı təfəkkürün inkişafındakı rolunun öyrənilməsi pedaqogika və musiqi təhsili sahəsində aktual və perspektivli tədqiqat istiqamətlərindən biri hesab olunur.

"Musiqi təlimi sadəcə nəzəri biliklərlə məhdudlaşmamalı, şagirdlərdə yaradıcı fəaliyyətə maraq oyadaraq onların estetik tərbiyəsini gücləndirməlidir" [3, s.55].

Musiqi fəaliyyətində əldə olunan uğur hissi də yaradıcı təfəkkürün inkişafına müsbət təsir göstərir. İfa bacarıqlarının təkmilləşməsi və estetik

nəticənin əldə olunması şagirdlərdə özünəinam hissini gücləndirir. Özünəinam yaradıcılıq prosesində risk etmə və yeni ideyalar sınamaq cəsarətini artırır. Bu xüsusiyyətlər yaradıcı şəxsiyyətin əsas psixoloji göstəriciləri hesab olunur. Bundan əlavə, musiqi təlimi digər incəsənət növləri ilə inteqrasiya imkanları yaradır. Musiqinin rəqs, teatr və təsviri sənətlə əlaqəli şəkildə öyrədilməsi sintez olunmuş yaradıcı fəaliyyət mühiti formalaşdırır. İncəsənət növlərinin qarşılıqlı təsiri obrazlı təfəkkürü gücləndirir və çoxşaxəli yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafına təkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlizadə R. Musiqi təhsilinin pedaqogikası. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı. 2005, 24 s.

2. Əliyeva S. Şəxsiyyətin formalaşmasında incəsənətin rolu. Bakı: Elm və Təhsil. (2012) , 158 s.

3. Qədimova J. Musiqi fənninin tədris metodikası. Bakı: "Müəllim". 2021, 200 s.

4. İsmixanov M.A Vəliyeva S.V Sosial pedaqogika. Bakı: ADPU nəşriyyatı, (2013, 304 s.

5. Rəcəbov O. Musiqi təhsili və estetik tərbiyə məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 176 s.

6. Ağayev M.H. Pedaqoji fikir tarixində tərbiyə və təhsil (Dərs vəsaiti). Bakı: 2011, 132 s.

7. Bədəlova Ə. Azərbaycan xalq pedaqogikası. Bakı: 2009, 188 s.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afət Həsənova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problmləri* №1, 2026, **s. 100-106**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 100-106**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 100-106**

UOT 37.013.2:78.07

Ə.M.Cabbarov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail:aladdin.cabbarov.2000@gmail.com

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ İNKİŞAFEDİCİ TEXNOLOGİYALARIN MUSİQİ DƏRSLƏRİNDƏ İSTİFADƏSİ YOLLARI

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.100

Açar sözlər: *texnologiya, musiqi tədrisi, ibtidai sinif, evristik, interaktiv, süni intellekt*

Müasir təhsil mühitində yaradıcı düşüncənin, motivasiyanın və şagirdyönümlü dərs modellərinin ön plana çıxması ibtidai siniflərdə musiqi tədrisi prosesində inkişafetdirici pedaqoji texnologiyaların tətbiqini xüsusilə aktuallaşdırır. Məqalədə musiqinin ibtidai siniflərdə tədrisi və bu prosesdə istifadə olunan inkişafetdirici pedaqoji texnologiyalar araşdırılır. Tədqiqatda ibtidai sinif şagirdlərinin yaş xüsusiyyətləri və psixoloji inkişaf səviyyələri nəzərə alınmaqla onlara ən uyğun olan tədris metodları müəyyən edilmişdir. Məqalədə bu texnologiyaların tətbiqinə dair praktiki nümunələr təqdim olunur və onların dərs prosesinə təsiri izah edilir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, məqsədyönlü şəkildə seçilmiş inkişafetdirici texnologiyalar şagirdlərin musiqi materiallarını daha dərindən mənimsəməsinə, yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafına, musiqiyə olan maraq və motivasiyasının artmasına şərait yaradır. Bu texnologiyaların tətbiqi həmçinin dərslərin daha dinamik, əyləncəli və şagird yönümlü qurulmasına imkan verir və ibtidai təhsildə musiqi fənninin pedaqoji effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldir.

А.М.Джаббаров

ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАЗВИВАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ МУЗЫКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Ключевые слова: *технология, обучение музыке, начальные классы, эвристический, интерактивный, искусственный интеллект*

В современных условиях образования, где на первый план выходят

креативное мышление, мотивация и ученико-ориентированные модели обучения, применение развивающих педагогических технологий в процессе преподавания музыки в начальных классах приобретает особую актуальность. В статье исследуется преподавание музыки в начальной школе и использование в этом процессе развивающих педагогических технологий. В ходе исследования, с учетом возрастных особенностей и психологического уровня развития младших школьников, определены наиболее подходящие методы обучения. В статье представлены практические примеры применения данных технологий и раскрыто их влияние на учебный процесс. Проведённые исследования показывают, что целенаправленный выбор развивающих технологий способствует более глубокому усвоению музыкального материала, развитию творческих способностей, повышению интереса и мотивации к музыке. Применение этих технологий также делает уроки более динамичными, увлекательными и ориентированными на ученика, что значительно повышает педагогическую эффективность предмета «Музыка» в начальном образовании.

A.M.Jabbarov

WAYS OF USING DEVELOPMENTAL TECHNOLOGIES IN MUSIC LESSONS IN PRIMARY CLASSES

Keywords: *technology, music education, primary class, heuristic, interactive, artificial intelligence*

In the modern educational environment, where creative thinking, motivation, and learner-centered teaching models are increasingly prioritized, the use of developmental pedagogical technologies in teaching music in primary school has become particularly relevant. This article examines the teaching of music in primary grades and the application of developmental pedagogical technologies within this process. Taking into account the age characteristics and psychological development of young learners, the study identifies the most suitable teaching methods for them. The article presents practical examples of applying these technologies and explains their impact on the teaching–learning process. The findings demonstrate that the purposeful selection of developmental technologies enhances students' deeper understanding of musical material, fosters creativity, and increases interest and motivation in music. The use of such technologies also makes lessons more dynamic, engaging, and learner-oriented, significantly improving the pedagogical effectiveness of the music subject in primary education.

Pedaqoji texnologiyalar təhsil prosesində biliklərin sistemli şəkildə ötürülməsi və şagirdlərin fərdi inkişafını təmin edən metod və vasitələr toplusudur. Bu texnologiyalar dərsin planlaşdırılması, təşkil edilməsi və qiymətləndirilməsi mərhələlərində müəllimə yol göstərir və təlimin səmərəliliyini artırır. Müasir, inkişafetdirici pedaqoji texnologiyalar interaktiv, vizual və rəqəmsal resursların istifadəsi ilə şagirdlərin dərsə marağını və motivasiyasını yüksəldir.

İbtidai siniflər təhsil sisteminin ən vacib mərhələlərindən biri hesab olunur, çünki bu dövrdə şagirdlərin psixoloji, emosional və idrak inkişafı xüsusilə həssasdır. Onların diqqət və yaddaş imkanları hələ tam formalaşmadığından, təlim prosesində xüsusi yanaşma tələb olunur. Bu kontekstdə musiqi dərsləri müəllimdən həm yüksək məsuliyyət, həm də pedaqoji çevikliyi tələb edir. Müəllim yalnız bilikləri ötürməklə kifayətlənməməli, həm də bu biliklərin hansı metod və vasitələrlə şagirdlərə çatdırılacağını nəzərə almalıdır.

Ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində tədris edilən musiqi dərsinin mərhələlərinin hər birinin öz səciyyəvi xüsusiyyəti vardır. Burada musiqi estetik tərbiyəsi ilə yanaşı həm də təhsilin prinsip və metodlarının vahidliyi diqqəti cəlb edir. İbtidai siniflərin musiqi dərslərində musiqi savadı mərhələsinin tədrisi vacibdir. Notla oxuma və musiqi eşitmə sahəsində aparılan təmrinlər şagirdlərin musiqi qabiliyyətini inkişaf etdirir. [2. s.29]

İbtidai siniflərdə musiqi dərslərində video, proyektor, multimedia vasitələri, şəkilli və rəngli dərs vəsaitləri, həmçinin süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi dərsi daha interaktiv və şagird yönümlü edir. Hərəkət və rəqs elementlərinin I–V siniflərdə fəal tətbiqi uşaqlarda təsəvvür, yaradıcı düşüncə və yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirir. Məsələn, ritmə uyğun olaraq yerinə yetirilən əl və ayaq hərəkətləri musiqi təcrübəsini daha təsirli edir. Eyni zamanda, müəllim və şagirdlərin təbəssümü dərsdə xoş və müsbət atmosfer yaradır; uşaqlar gülümsədikdə onların səsləri daha təbii, sərbəst və ifadəli olur. Bu isə yalnız musiqi ifasında deyil, ümumilikdə danışıq və ifadə qabiliyyətində də müsbət təsir göstərir.

İbtidai sinif musiqi dərslərində tətbiq edilə biləcək bir sıra metodlara nəzər salaq:

2-ci sinif 13-cü dərsdə musiqi və ritm haqqında məlumat verilir. Burada əsas məqsəd şagirdlərdə ritm anlayışını formalaşdırmaq, onu gündəlik həyatda rast gəlinən ritmik hadisələrlə əlaqələndirmək və sadə musiqi nümunələrində tətbiqini təmin etməkdir. Dərsin motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərə belə bir sual ünvanlayır: "Ətrafımızda hansı səslər və hərəkətlər müntəzəm olaraq təkrarlanır?"

Şagirdlərin cavabları dinlənilir və gündəlik həyat nümunələri (saat, ürək döyüntüsü, addım səsləri, ilin fəsilləri və s.) ilə ritmin əhəmiyyəti göstərilir.

Ritmin saatın əqrəbi, təbiət hadisəsi və ya gündəlik əşyaların hərəkəti ilə

modelləşdirilməsi şagirdin ritmi daha yaxşı dərk etməsinə kömək edir. Məsələn, saatın saniyə əqrəbinin hərəkəti sabit və bərabər tempin nümunəsi kimi təqdim olunur - hər "tik" sabit vaxt vahidi kimi izah edilir. Müəllim modelləşdirilmiş ritmi sadə not dəyərləri ilə birləşdirir; məsələn, saatın hər "tik" səsi çərək nota uyğunlaşdırılır. Şagirdlər bu ritmə uyğun olaraq əl çırpır, ayaqla vurur və ya sadə ritmik hərəkətlər icra edirlər.

Təbiət hadisələri də ritmin aydın modellərini təqdim edir: yağış damcıları, ürək döyüntüsü, dalğaların sahilə vurması, addım səsləri, gecə və gündüzün növbələşməsi, fəsillərin ardıcıl dəyişməsi kimi nümunələr vasitəsilə şagirdlər ritmi gündəlik həyatla əlaqələndirir.

Modelləşdirmə metodu ritmi daha konkret və anlaşılan edir, gündəlik həyatla əlaqələndirilməsi isə şagirdlərin musiqini şüurlu şəkildə qavramasına və dinləmə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır.

14-cü mövzuda tempin növləri haqqında məlumat verilir. Bu dərsdə əsas məqsəd şagirdlərdə musiqidə temp anlayışını formalaşdırmaq və onu ritmik hiss, hərəkət-musiqi əlaqəsi və ümumi musiqi qavrayışı ilə əlaqələndirməkdir. Tempin öyrədilməsində oyuna əsaslanan, vizual-assosiativ və hərəkət yönümlü metodların tətbiqi şagirdlərin mövzunu daha asan, əyləncəli və yadda qalan şəkildə mənimsəməsinə imkan verir.

Asta, orta və sürətli templərin tədrisində heyvanların hərəkət sürətindən istifadə edən yanaşma həm yaş xüsusiyyətlərinə, həm də psixoloji qavrayış prinsiplərinə uyğundur. Belə ki, şagirdlər abstrakt temp anlayışını konkret obrazlarla – məsələn, tısbağanın yavaş, ayının orta və dovşanın sürətli hərəkəti ilə əlaqələndirərək daha tez mənimsəyirlər. Bu metod dərsdə aktivliyi artırır, diqqəti gücləndirir və musiqi ilə fiziki hərəkətin inteqrasiyasını təmin edir.

Metod praktiki olaraq kiçik oyun şəklində tətbiq olunur: müəllim pianoda və ya ritm alətində üç fərqli tempdə musiqi səsləndirir. Qaydalar belədir:

Asta tempdə şagirdlər tısbağa kimi yavaş addımlayır, orta tempdə at kimi adi tempdə qaçış hərəkətini imitasiyalayır. Sürətli tempdə isə bəbir kimi sürətlə qaçırmış kimi hərəkət edir.

Musiqi dəyişdikcə şagirdlər dərhal tempə uyğun heyvan obrazını seçir və hərəkətə keçir. Bu fəaliyyət həm diqqəti, həm dinləmə bacarığını, həm də reaksiya sürətini inkişaf etdirir, eyni zamanda dərsi daha interaktiv və əyləncəli edir.

3-cü sinif dərsliyində 12-ci mövzu bayramlarda səslənən musiqi və onun yaratdığı ovqatdan, abu-havadan bəhs edir.

Dərsdə təfəkkürü oyadan bəzi suallar verilə bilər:

"Musiqi olmasa bayram necə keçərdi?" Və ya "Şaxta baba gələndə səslənən musiqi ilə Novruz tonqalı başında səslənən musiqi eynidirmi? Niyə fərqlidir?". Şagirdlər öz fərziyyələrini irəli sürür və bu suallar onlarda diskussiya, həm də tədqiqat yönümlü düşünmə yaradır.

Dərs prosesi zamanı müxtəlif oyunlar da oynamaq olar. Müəllim müxtəlif musiqi parçaları (Novruz, Yeni il, Qurtuluş günü, Uşaq bayramı və s.) səsləndirir. Daha sonra müəllim şagirdlərdən bu mahnıların hansı bayramlara aid olduğunu təxmin etməsini istəyir. Qaliblərə kiçik hədiyyələr də (stiker və ya ulduz) verilə bilər.

4-cü sinif ilk bölmə Xalq musiqisi və professional musiqidən bəhs edir. 1-ci mövzunun öyrənilməsi zamanı şagirdlər Azərbaycan xalq musiqisi və professional musiqinin nümunələrini tanıyır, onları fərqləndirir və öz xarakterinə uyğun ifa etməyi bacarır. İş üsulu olaraq müzakirə, dinləmə, mahnıoxuma, rəqsetmə kimi fəaliyyətlərdən istifadə olunur. İbtidai siniflərdə şagirdlərin xalq musiqisini daha yaxşı qavraması üçün dərsin modullara ayrılması tədris prosesini daha səmərəli və sistemli edə bilər. Bu modulyar yanaşma şagirdlərin mövzunu mərhələlərlə dərk etməsinə, həm dinləmə, həm də ifa bacarıqlarının ardıcıl şəkildə inkişafına şərait yaradır.

Dərs zamanı tətbiq olunan modullar müxtəlif fəaliyyət növləri üzrə qurula bilər. Məsələn, dinləmə modulu çərçivəsində şagirdlər xalq və professional musiqi nümunələrini müqayisə edir, səslənən çalğı alətlərini müəyyənləşdirir və musiqinin xarakterini dərk edirlər. "Hansı çalğı alətlərini eşitdin?", "Hansı orkestr ifası kimi səsləndi?" kimi suallar vermək olar.

İfa və mahnı oxuma modulunda isə şagirdlər sadə xalq mahnılarını ritmik müşayiətlə birlikdə ifa edir, musiqinin emosional xüsusiyyətlərinə uyğun bədən hərəkətləri edirlər. Rəqs modulu xalq rəqslərinin elementlərini tanımağa və musiqi ilə hərəkət arasındakı əlaqəni hiss etməyə imkan yaradır. Müzakirə modulu isə şagirdlərin dinlədikləri musiqi haqqında fikir bildirmə, musiqi növlərini fərqləndirmə və öz müşahidələrini ifadə etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Hər modulun sonunda uyğun olaraq sual-cavab, müzakirə keçirilir. Modul yanaşması şagirdlərin mövzunu müxtəlif aspektlərdən araşdıraraq onu daha dərin və hərtərəfli mənimsəməsinə şərait yaradır. Həmçinin, bu fəaliyyətlərin bir çoxu şagirdlər tərəfindən fərdi şəkildə, sinifdən kənarda da yerinə yetirilə bilər və bu da onların musiqi ilə daha yaxından tanış olmasına şərait yaradır.

4-cü sinif 8-ci dərs musiqidə intervallar haqqında anlayışın dərk olunmasına yönəlir. Bu dərsi müxtəlif metodlarla, həmçinin müxtəlif hekayələr, nağıllar vasitəsilə maraqlı şəkildə təşkil etmək olar. Belə bir nümunəyə nəzər yetirək. Müəllim əvvəlcə sinfə deyir:

- Uşaqlar, bu gün meşədəki heyvanlar bizə musiqidə səs məsafələrini, yəni intervalları öyrədəcəklər!

Hekayə danışıldıqca şagirdlər səhnələşdirmə yolu ilə onu icra edirlər. Şagirdlər qruplara bölünür və hər qrupa bir heyvan, yəni not adı verilir (məsələn, Bülbül – do, Dələ – sol və s.). Hər qrup öz notunu səsləndirir.

Hekayədə Bülbül tək oxumaqdan bezir və dost tapmaq üçün meşədə

dolaşır. Qurbağa ilə oxuyanda səs fərqi böyük olduğu üçün aralarındakı məsafə "oktava" kimi izah olunur. Daha sonra Dələ ilə oxuyanda məsafə bir qədər yaxın olur və bu "kvinta" kimi təqdim edilir. Nəhayət, Qarışqa ilə oxuyanda səslər demək olar ki, eynidir və bu "unison" və ya "prima" intervalı adlanır.

Dərsin sonunda müəllim şagirdlərə suallar ünvanlayır:

- "Hansı heyvanın (notun) səsi daha uzaq idi?"
- "Hansı səs Bülbülün səsinə daha çox oxşayırdı?"

Bu fəaliyyət nəticəsində şagirdlər intervalları hekayə, musiqi və oyun vasitəsilə praktik olaraq qavrayır, səslər arasındakı məsafəni anlayır və bu anlayışı konkret şəkildə mənimsəyirlər.

Son illərdə süni intellekt texnologiyalarının inkişafı müəllim və şagirdlər üçün musiqi təliminde yeni imkanlar yaradır. Bu texnologiyalar, xüsusilə AIVA, Google Magenta, OpenAI MuseNet və Boomy kimi tətbiqlər, şeir mətnləri və ya emosional təsvirlər əsasında avtomatik musiqi yaratmağa imkan verir, beləliklə, mahnının yaranma prosesini praktik və vizual şəkildə nümayiş etdirmək mümkün olur. Süni intellektin istifadəsi şagirdlər üçün əlverişli hesab olunur, çünki mürəkkəb musiqi quruluşlarını sadələşdirilmiş və interaktiv formada təqdim edir, onların mətn–melodiya əlaqəsini daha yaxşı qavramasına şərait yaradır.

Müəllimlər süni intellektdən istifadə edərək şagirdlərə mahnının yaranma mərhələlərini – mətn seçimi, emosional yükün müəyyənləşdirilməsi, melodik inkişaf, ritmik quruluş və harmoniya axtarışını – praktiki şəkildə nümayiş etdirə bilirlər. Məsələn, dərsdə şagirdlərə qısa bir şeir təqdim olunur və bu şeir Google Magenta və ya AIVA tətbiqlərinə daxil edilərək avtomatik melodiya yaradılır. Yaranmış musiqi sinifdə dinlənilir və melodiyanın emosional quruluşu, ritmik cizgiləri və mətnlə uyğunluğu şagirdlərlə birlikdə təhlil edilir. Ardınca şagirdlərə alternativ üsulla – öz melodiyalarını yaratmaq və Sİ nəticəsi ilə müqayisə etmək tapşırığı verilir.

Həmçinin, şagirdlərin adlarına uyğun şeirlərin hazırlanması və süni intellekt vasitəsilə həmin mətnlərə melodiya yaradılması musiqi dərsini daha maraqlı, interaktiv və əyləncəli edir. Bu yanaşma təkcə nəzəri biliklərin mənimsənilməsini təmin etmir, eyni zamanda şagirdlərin yaradıcılıq və təhlil bacarıqlarının inkişafına da böyük töhfə verə bilər.

Beləliklə, ibtidai siniflərdə musiqi dərslərində inkişafedici pedaqoji texnologiyaların tətbiqi tədris prosesini daha səmərəli, interaktiv və şagirdlərin qavrayacağı şəkildə təşkil etməyə imkan verir. Bu texnologiyalar vasitəsilə musiqi materialı sadəcə təqdim olunmur; o, şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğun, vizual, auditoriya ilə qarşılıqlı əlaqəli və oyun elementləri ilə zənginləşdirilmiş formada təqdim edilir. Nəticədə, şagirdlər dərsdə passiv dinləyici olmur, əksinə, hərəkət, səsləndirmə, ritmik oyunlar və hətta süni intellekt vasitəsilə yaradılmış musiqi nümunələri ilə dərsin aktiv iştirakçısına çevrilirlər.

Elmi yenilik perspektivləri ondan ibarətdir ki, bu məqalədə təqdim edilən inkişafedici pedaqoji texnologiyaların və onların tətbiq nümunələrinin ibtidai siniflərdə musiqi dərslərində istifadəsi konkret olaraq təqdim olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. G.Axundova, Musiqi dərslərində evristik texnologiyanın tətbiqi. / Məqalə.”Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri” j-lı . Bakı, ADPU, 2018, № 1, səh.23-27

2. J.Qədimova. Musiqinin tədrisi metodikası. Dərslik, Bakı-ADPU-2007, 323 səh.

3. M.T.Əliyeva. Yaradıcı qabiliyyətlərin inkişafı problemləri. /Monoqrafiya. Bakı-ADPU-2022, 189 səh.

4. A.M.Nəzərov, Müasir təlim texnologiyaları. Dərs vəsaiti. ADPU-nəşriyyatı. Bakı, 2012, 103 s.

5. N. Rəcəbova, Ş.Quliyeva,Z.Əliyeva. “Musiqi” 2 sinif /Dərslik. 36 səh. və Müəllimlər üçün dərs vəsiti.36 səh., Bakı-2021

6. N. Rəcəbova, Ş.Quliyeva, Z.Əliyeva. “Musiqi” 3 sinif / Dərslik. 50 səh. və Müəllimlər üçün dərs vəsiti.50 səh. Bakı-2022

7. N. Rəcəbova, Quliyeva Ş., Əliyeva Z. “Musiqi” 4 sinif / Dərslik və Müəllimlər üçün dərs vəsaiti. Bakı, 2023, 79 səh.

8. А.В.Хуторской.“Дидактическая эвристика”, Москва, 2003, 416 səh.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 107-114**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 107-114**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 107-114**

MUSİQİ SƏNƏTİ

UOT 78(4/9)
78 (479.24)+ 78 (560)

R.A.Məmmədova
AMEA-nın müxbir üzvü, sənətşünaslıq doktoru, professor
AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun
"İncəsənətin qarşılıqlı əlaqələri" şöbəsinin müdiri
AZ1073, Bakı ş., H.Cavid pr., 115
e-mail: renasarabskaya@mail.ru

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK MUSİQİSİNDƏ MƏQAM FORMULLARININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ BARƏDƏ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.107

Açar sözlər: *musiqi, məqam, etnomədəniyyət, formula, təhlil*

Məqalədə Azərbaycan və türk musiqisində məqam sistemlərinin nəzəri əsasları müqayisəli şəkildə araşdırılır. Tədqiqat zamanı hər iki xalqın ənənəvi musiqi mədəniyyətində istifadə olunan məqam formulllarının quruluş xüsusiyyətləri, melodik inkişaf prinsipləri və intonasiya oxşarlıqları təhlil edilir. Azərbaycan muğamları ilə türk makam sistemi arasında mövcud olan tarixi və estetik bağlılıq göstərilir, eyni zamanda onların fərqli cəhətləri müəyyənləşdirilir. Məqamların lad quruluşu, dayaq səsləri, keçid imkanları və emosional ifadə xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə şərh olunur. Araşdırma nəticəsində Azərbaycan və türk musiqisinin ortaq Şərq musiqi ənənələrindən qaynaqlandığı, lakin hər birinin milli üslub xüsusiyyətləri ilə seçildiyi qənaətinə gəlinir.

Р.А.Мамедова

О СРАВНИТЕЛЬНОМ АНАЛИЗЕ ЛАДОВЫХ ФОРМУЛ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ И ТУРЕЦКОЙ МУЗЫКЕ

Ключевые слова: *музыка, лад, этнокультура, формула, анализ*

В статье в сравнительном аспекте исследуются теоретические основы систем ладообразования в азербайджанской и турецкой музыке. В ходе исследования анализируются структурные особенности ладовых формул,

принципы мелодического развития и интонационные сходства, используемые в традиционной музыкальной культуре обоих народов. Демонстрируется историческая и эстетическая взаимосвязь между азербайджанскими мугамами и турецкой ладовой системой, а также выявляются их отличительные особенности. В сравнительном ключе интерпретируются ладовая структура, опорные звуки (устои), возможности модуляции и особенности эмоциональной экспрессии. В результате исследования делается вывод о том, что азербайджанская и турецкая музыка берут свое начало из общих восточных музыкальных традиций, однако каждая из них отличается своими уникальными национально-стилистическими особенностями.

R.A.Mammadova

ABOUT COMPARATIVE ANALYSIS OF FRET FORMULAS IN AZERBAIJANI AND TURKISH MUSIC

Keywords: *music, fret, ethoculture, formula, analysis*

The article presents a comparative analysis of fret formulas in Azerbaijani and Turkish music. The study examines the theoretical foundations of fret systems, their modal structures, principles of melodic development, and intonational similarities. Historical and aesthetic connections between Azerbaijani mugham and the Turkish fret system are explored, while their distinctive features are also identified. The modal organization, central tones, modulation possibilities, and emotional-expressive characteristics of mughams are analyzed comparatively. The research concludes that Azerbaijani and Turkish music originate from common Eastern musical traditions, while each preserves its own national and stylistic characteristics.

Azərbaycan və türk musiqisində məqam formullarının müqayisəli təhlilinin bəzi cəhətlərini etnomorfoloji təhlil metodikası əsasında açmaq məqsədəuyğundur.

Etnomorfoloji təhlil mədəniyyətdə müəyyən tipologiyaların yaradılması kimi, şübhəsiz ki, etnosun genetik kodu ilə bağlıdır.

Mədəni eyniləşdirmənin işlənməsində etnotipologiyaların rolunun tədqiqi cəmiyyətin tarixi inkişaf prosesində universal məfhumlardan istifadə edən mədəniyyətin regional cəhətdən şərtləşdirilmiş xüsusiyyətlərinin əhəmiyyət kəsb etdiyi tarixi və etnomədəni təsnifata əsaslanır.

Mədəniyyətin etnologizasıyası hər şeydən əvvəl, tədqiqində mədəni kontekstin üstünlük təşkil etdiyi möhtəşəm regional "qatlardır". Ona görə də bu gün ilk növbədə öyrənilməsinə ehtiyac olan cəhətlərə diqqət yetirmək vacibdir.

Etnomorfoloji təhlilin ən münasib terminoloji variantı genoformuldur. Bu

termin ilkin formul səviyyəsində genetik universal məfhumları əks etdirir.

Xalq musiqisinin etnogenetik intonasiya fondunun gözdən keçirilməsini nəzərdə tutan tədqiqatların müəyyən aspekti təklif olunur. Azərbaycan millətinin musiqi genofondunu səciyyələndirən formul variantlarının semantikasına əsas diqqət yetirilir.

Xalq mədəniyyəti "mənşəyinin izlərini" özündə ehtiva edir. Bu, ondan irəli gəlir ki, bəşəriyyət tarixinin bu, və ya digər mərhələlərinin xüsusiyyətləri etnosa özünəməxsus bir "qalxan" kimi xidmət edirdi. Onların dayanıqlığı müdafiə və eyni zamanda sabitləşdirici elementlər yaradırdı.

Əgər genoformulu bir modifikasiya sisteminin elementi kimi gözdən keçirsək, məlum olar ki, genoformul təfəkkürün çox qədim substratıdır. Onu təşkil edən modellərin genetik silsiləsi müxtəlif növ rəmzlər, klişe və stereotiplər, ilkin həqiqətlər, ilkin səbəblər və ilkin nümunələrdir.

Genoformul bir tərəfdən, çoxsaylı variantlara, digər tərəfdən isə öz fəaliyyətinin əsas parametrləri barədə ümumiləşdirici bir təsəvvürə malikdir. Bu təzahür nə ilə bağlıdır?

Tədqiqi son dərəcə çətin olan təkamül prosesləri ilə. Yalnız variantların müqayisəsi əsas özəyi, modeli, invariantı, tipoloji əlamətləri, məcburi vacib elementlər toplusunu aşkara çıxartmağa qadirdir.

Genoformulun məhsuldar bir mənbə kimi qavranılması İ.İ.Zemtsovskinin Dünya Şəcərəsi anlayışından istifadə etməsini xatırladır. Bir sitat gətirək: "Dünya Şəcərəsi metodu çox çətin həyata keçirilən bir məsələyə - real həyatdakı "nizamsızhqla" nəzəriyyədəki "nizam" idealı arasında bizə münasib olan müvazinəti qoruyub saxlamağa imkan verir. ...Şəcərə obyektin üzərinə qoyulmur, o, yalnız bizim tədqiqatlarımızı təşkil etməyə imkan yaradır. Beləliklə, Şəcərə obyektin hüdudlarını zorla məhdudlaşdırmır, sanki canlı obyekti modelləşdirir. O, bu modeldə özünə xas olan cizgiləri əldə edir, ancaq bu zaman o, nəhayət ki, görünür və beləliklə, elmi qavrama və təhlil üçün əlverişli olur".

Formul modelləri seçmə üsulu ilə yaranır. Genoformul sırasının fəaliyyətinə təsirin məhz seçmə üsulları son nəticədə bədii sistemi formalaşdırmışdır.

Genoformul mədəni əlaqələrin ilkin forması, mədəniyyətin gələcək inkişafına təkan verən özək, əsas, model, klişe, stereotipdir. Burada mədəniyyətin təkamülü prosesində ilkin kristallaşma, məqam münasibətlərinin tədricən uyğunlaşdırılması öz əksini tapmışdır.

Genoformul sırası vahid türk musiqi ideyasının müxtəlif variantlarıdır. Biz bu, və ya digər genoformul elementlərinin dəyişilməsi barədə danışa bilərik, ancaq mədəniyyətin türk musiqi məkanında genoformul yaxınlığım təmin edən parametrlər qorunub saxlanılır.

Genoformulların tipoloji sırasınınn yaxınlığı şübhəsizdir. Funksional cəhətdən bərabərhüquqlu modellərin çoxluğu müəyyən ümumi intonasiya mühiti yaradır. Məlum olduğu kimi, bərabərlik, eyni əhəmiyyətə malik olma bütövlüyün

qorunub saxlanmasına şərait yaradır. Dediklərimiz folklor təfəkkürünün ən mühüm qanunauyğunluğuna – variantlığa aiddir. Bu halda müəyyən olunmuş və dayanıqlı funksional əlaqələri olan əsas məqam-intonasiya özəyi daimi amildir. Milli-özünəməxsus parametrlər sürətlə hərəkət edən elementlər kimi mövcuddur. Çox vaxt bu, genoformulun mövcud olduğu ümumi kontekstdir. Kontekstdən asılı olaraq, onda bu, və ya digər dəyişikliklər baş verir.

Genoformul etnomədəniyyətin şərti kodu kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu, şüurun əsaslarını modelləşdirən mikroaləmdir. Eyni zamanda bu, həm də metabədii təfəkkürün səviyyəsidir.

Verilmiş kontekstdə kifayət qədər geniş regional miqyasda tipologiyanı meydana çıxaran müəyyən semantik varlıq təklif etmək mümkündür. Axı konkret mətn hədsiz dərəcədə çeşidlidir və istənilən genoformul bu mətndə yerləşdirilə bilər. Buna görə də bizim üçün sabitlik, təkrarlıq, standartlıq bu qədər vacibdir. Sonuncu keyfiyyət bir qayda olaraq, invariantı, tipoloji modeli, genoformulu yaradır. Genoformulun müəyyən edilməsi üsulu, metodoloji "açar" xalq musiqisində sabitləşmiş və formul səciyyəsi daşıyan modelin tipoloji xüsusiyyətləridir. Bundan əlavə, onlar uzun əsrlər boyu təkrarlanmışlar.

Genoformulun "hüdudsuz" variantlığını zaman və məkanca tənzimləyən, məhdudlaşdıran müəyyən maneələr vardır. Bu struktur çərçivələri tipologiya əhəmiyyəti kəsb edir. O isə genoformulun əsas xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamaq "mexanizminə" çevrilir.

Azərbaycan xalq musiqisində türk irsiyyəti ilə sıx bağlı olan müəyyən bir intonasiya qatı mövcuddur. Belə ki, əgər genoformulu bir modifikasiya sisteminin elementi kimi gözdən keçirsək, məlum olar ki, genoformul təfəkkürün çox qədim substratıdır. Onu təşkil edən modellərin genetik silsiləsi müxtəlif növ rəmzlər, klişe və stereotiplər, ilkin həqiqətlər, ilkin səbəblər və ilkin nümunələrdir.

Genoformul etnobədii təmərküzləşmə kontekstində, informasiyanı bir növ "yığcamlaşdıraraq" milli-özünəməxsus modelə çevrilir. Deyərdim ki, məqam formulları qiymətli bədii və etnogenetik informasiyanı toplayıb saxlayan bir qabdır; genoformul isə tarixi yaddaş kontekstində fəaliyyət göstərən müəyyən yığımdır. Bu sadə intonasiya frazaları ümumiləşdirilmiş formullar, erkən mərhələ arxetipləri, tarixi təcrübənin cəmləşdiyi koddur. Məhz bu melodik tiplərdə tarixi seçim, Azərbaycan musiqisinin əsas intonasiya "lüğətinin" cilalanması prosesi gedirdi. Genoformul tərkib hissələri üzvi sürətdə bir-birilə bağlı olan bütöv bir fenomendir. Minimuma qədər ixtisar edilmiş oxumalar inkişaf prosesində öz hərəkətində son dərəcə aralanmış spiral kimi açılır.

Türk musiqi mədəniyyətinin əsaslarının öyrənilməsində başlıca, müəyyənedici konstanta müqayisəli intonasiya - tipoloji tədqiqatdır. Müxtəlif növ materiala, onun «ilkin elementlərində», yəni tipoloji oxşar proseslər səviyyəsində müqayisəli baxılması qarşıda durur ki, bu da həm özünəməxsus «dil» qrupu, həm də bütöv janr qolların geniş müqayisəsi spektrində təzahür edir.

Türk musiqi sisteminin əsas cəhəti bu mədəni birlik daxilində müxtəlif, uzun sürən və sabit əlaqələrdir. Bu sistem daxilində hər hansı milli mədəniyyət digər çoxlu «valentliliklə» - etnik coğrafi, dil və s. bağlıdır. Tarixən daha sıx təmasda olan bu qohum qruplar böyük tarixi-mədəni regionun hüdudlarında sanki xüsusi zonalar təşkil edirlər ki, bunlarda da musiqi inkişafının öz tipi, regional musiqi prosesinin öz variantı təşəkkül tapır.

Müqayisəli təhsil Azərbaycan lad sisteminin təkamülünü idarə edən, lad formulların təşəkkülünü, sabitliyini, mühafizəsini və inkişafını nizamlayan qanunlar haqqında ən başlıca suallara cavab verməyə imkan yaradır. Həqiqətən, Azərbaycan xalq musiqisinin parlaq semantikasını və gözəlliyini özündə daşıyan, formalaşmış lad modelləri həm də özünün yaranma xüsusiyyətləri haqqında sübutlar verir.

Lad sistemin müqayisəli təhlili hansı əsaslar üzərində qurulur? Lad modellərin tipologiyası əsasında. Azərbaycan musiqisində lad modelləri unikaldır. Onlar semantik cəhətdən ifadəli, tematik cəhətdən əhəmiyyətli, funksional cəhətdən tutarlıdırlar.

Birinci halda Azərbaycan ladlarının tonika kondensiyalarının melodik parlaqlığından söhbət gedir. Onların istənilən mətnə instruksiyası müəyyən dolğunluğa məna istiqamətini verir. İkinci halda bu, səs strukturlardır, üçüncüdə - professionalizm və lad təşkilinin maksimal cilalanmasıdır.
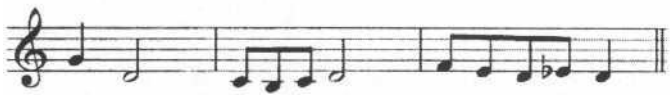
Dərhal deyək ki, həm Azərbaycan, həm də türk musiqisində ladintonasiyalı melodik əlaqələr formayaradıcı prosesi nizamlayır, onun struktur parametrlərini müəyyənləşdirir. Beləliklə, iki musiqili ənənələrin ümumi xüsusiyyəti kimi melodik, lakonik və çox ifadəli komplekslərin təşkiledici rolu çıxış edir.

Sözsüz ki, burada söhbət formulluqdan getməlidir. Sonuncu özündə hansısa semantik məna daşıyır və Azərbaycan musiqisinin genetik mənbələrilə bağlıdır. Lakin Azərbaycan musiqisinin ladyaratma sistemində formul xarakteri daşıyan hansı strukturlar semantik işarələr rolunda çıxış edir? Şübhəsiz, belə strukturlar kimi tonika kadensiyaları özünü göstərir. Məhz tonikalı formul-kadensiyalar istənilən şəraitdə özündə uyğun bədii məna daşıyırlar, belə ki, Azərbaycan musiqisinin ladointonasiya sisteminin xüsusi «rəmzinə» çevrilirlər. Təsadüfi deyil ki, onlar muğamda vacib funksiyaları yerinə yetirirlər. Rast, şur, segahın kadensiyaları kimi parlaq nümunələrə müraciət edək:
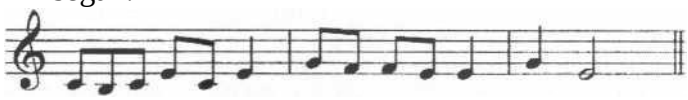
Do-rast:

Re-şur:

Mi-segah:
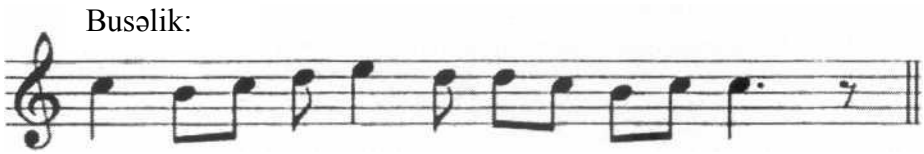

(Musiqi nümunələrində üç Azərbaycan muğamının «Rast», «Şur», «Segah» - «ekspozisiya» bölmələrində identik melodik frazaları göstərilir).

Tonika kadensiyaları fokusda olduğu kimi, lad sisteminin xüsusi əlamətlərini əks etdirirlər. Məhz tonika kadensiyası bizim üçün Azərbaycan və Türkiyə musiqisinin müqayisəli öyrənilməsinin əsas vahidi olmuşdur. Həqiqətən, istənilən tədqiqat metodu (hər şeydən öncə, müqayisəli) elmi tədqiqatın bütün parametrlərində tətbiq edilən möhkəm dayaqlara malik olmalıdır. Bu mənada, musiqi türkologiyasının problemlərinin işlənilməsində vacib istiqamətlərdən biri tonika kadensiyanın struktur kateqoriyasına pozitiv vurğu olmuşdur.

Məsələn, türk musiqiçinin (Azərbaycan və türk musiqisi nəzərdə tutulur) intonasiya sistemində tematik cəhətdən mənalı, müəyyən kompozisiya vahidi kimi tonika kadensiyaların motivləri çıxış edir. Bu kadensiyalar elə ilkin makrostrukturdur ki, ondan müqayisəli tədqiqatı başlamaq lazımdır ki, həm Azərbaycan, həm də türk xalq musiqisində onlar identik mərkəzi rolu yerinə yetirirlər. Hər şeydən öncə, tematik məzmunlu səviyyənin tamlığı, musiqili mənanın çətinliyi diqqəti cəlb edir. Sonuncu düşünülmüş funksional əlaqələrə və melodik dolğunluğa əsaslanır. Eyni fikri artırılmış sekundalı intonasiyah funksional motivlər «sahəsi», pentatonika haqqında da demək olar. İki milli sistemin melodik qatının təhlili üçün əsasın yaradılması uyğun struktur parametrlərə malik olmalıdır.

Busəlik:
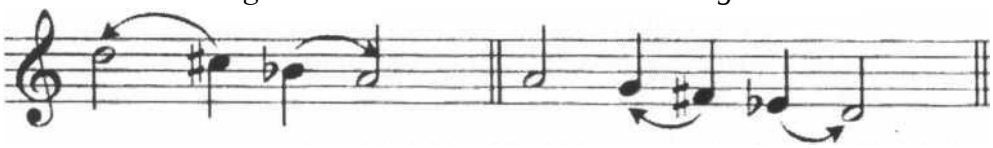

Göstərilən türk nümunəsində rast ladı ilə identifikasiyadan danışmaq olar. «Do» və «mi» səsi — dayaq üzərində metrik vurğular, lad mərkəzinin sekundalı oxunması (gəzişməsi), şübhəsiz, struktur uyğunluqlara aiddir.

Kürdi:

Kürdi səs düzülüşündə Şur ladı ilə tam uyğunluq göstərir. Ton-yarımton - ton əsas tetraxord formulalı bir çox türk səsdüzümləri sırasından məhz bu, «frigiya» sekundalı variant seçilmişdir ki, bu da Azərbaycan musiqisində şur və türk musiqisində kürdinin ən parlaq ladfunksional əlamətlərindən biridir.

Dügah: *Yegah:*

Türk musiqisində artırılmış sekundalı ladlar çoxdur. Biz aparıcı tonun ikitərəfli korrelyasiyası ilə funksional fəal formaları nümunə gətiririk.

Belə bir fikirdəyik ki, tonika kadensiyalarında cəmləşən məhz tonikalı mərkəzləşmə Azərbaycan və türk musiqisinin tematik materialının təşkilinin universal parametridir. Biz bu struktura melodik nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan və türk lad sistemi çərçivəsində identik kimi baxırıq.

Müqayisə edilən obyetklərin strukturunda ilkin layları, öncədən onların üzərindən «gec layları» götürərək, aşkarlamaq cəhdi musiqi yaradıcılığının qədim laylarının musiqili-arxeoloji «bərpası» ilə bağlıdır. Azərbaycan elmində bu növ tədqiqatlar hələlik az saydadır. Bu istiqamətli araşdırmalar Azərbaycan musiqisində yerli zəmində tarixi inkişaf prosesində lokallaşdırılmış sabit türk elementlərinin aşkarlanmasına kömək edir.

İki türk xalqın Azərbaycan və türk musiqisində regionlararası məkanın öyrənilməsi aşağıdakı məsələlərin qoyulmasını nəzərdə tutur:

1. Müxtəlif xalqların musiqisində tək və müxtəlif arxetiplərin (arxetip - türk musiqi sisteminin genetik fondunu təşkil edən musiqili intonasiya etmənin tipoloji modelləridir (müəyyənləşdirilməsi).

2. Hər bir ənənənin özünəməxsusluğu nəzərə alınaraq onların fəaliyyət sahəsinin müqayisəsi.

3. Müqayisə edilən obyektlərin uyğunluğunu və fərqini təyin etmək məqsədilə aşkarlanmış lad formulların təsnifatını vermək.

4. Onların arasında sistemli və tək-tək əlaqələrin təsirini açmaq.

Beləliklə, biz türk musiqisinin bugünədək özünün məna əsasını qoruyub saxlamış ümumi mənbələrinin yenidən təşkil edilməsi probleminə yanaşa bilərik.

Deməli, Azərbaycan və türk musiqisində melodik mətnin strukturlaşmasının analoji prinsipləri fəaliyyət göstərir. İki milli mədəniyyətin qohumluq əlaqəsi artıq ladointonasiya prosesin mikroformul fəaliyyəti səviyyəsində özünü göstərir.

Belə intonasiyalı formul törəmələr motivin strukturunda kristallaşır və gələcək kompozisiyanın toxumuna çevrilir. Nəticədə, ilkin struktur vahid kimi

motivin özünəməxsusluğunu dərk edərək sonrakı tədqiqatda da onun xarakter əlamətlərini, artıq bütün türk musiqi sistemi kontekstində açmaq olardı.

Nəticə. Sonda aşağıdakıları qeyd edək:

1. İki türk xalqının musiqi yaradıcılığı – onu təşkil edən bütün komponentləri bu sistemin qorunmasına və sabitliyinə "işləyən" mürəkkəb və yüksək inkişaf etmiş sistemdir.

2. Bu sistemin hər bir elementi funksional əhəmiyyətli böyük paya malikdir ki, bu da onun bədii tamla stabil əlaqələrindən irəli gəlir.

3. Musiqili proses müvafiq olaraq formul kadensiya oxumaların mövcudluğu ilə reqlamentləşir.

4. Burada formulluğun semantik işarələri rolunda tonikalı kadensiyalar çıxış edirlər.

Beləliklə, məqalədə Azərbaycan və türk musiqisinin müqayisəli öyrənilməsi probleminin bizim tərəfimizdən təklif olunan məntiqi açıqlamadı.

ƏDƏBİYYAT

1. Zemtsovski İ.İ. Əsatir-məcaz-üsul, yaxud Folklorşünaslığın gələcəyi folklorun keçmişindəndir / (metodoloji eksperiment probleminə dair) / Mədəniyyət məlumatları. Elmi əsərlər məcmuəsi. Hissə 1, 1992, səh. 30.
2. Məmmədova. R.A. Azərbaycan muğamı. B.: Elm, 2002. – 280 s.
3. Məmmədova R.A. Musiqi türkologiyası. B.: Elm, 2002. – 84 s.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq doktoru, professor Ülkər Əliyeva
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 115-119**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 115-119**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 115-119**

UOT 78.072:39(=512.1)

Z.K.Abdullayeva
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor,
Əməkdar müəllim, "Humay" mükafatı laureatı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: zemfira_abdullayeva@yahoo.com

TÜRK XALQLARININ MUSİQİ MƏDƏNİYYƏTİ TƏDQİQAT OBYEKTİ KİMİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.115

Açar sözlər: *musiqi mədəniyyəti, türk musiqisi, mugam, makam*

Türk xalqlarının musiqi mədəniyəti zəngin, çoxqatlı və tarixi baxımdan dərin köklərə malik, dünya mədəni irsinin mühüm tərkib hissəsini təşkil edən mədəni fenomendir. Bu mədəniyyət Orta Asiya, Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırgızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Tatarıstan kimi geniş ərazilərdə formalaşmış və inkişaf etmişdir. Müxtəlif tarixi mənbələr, köçəri həyat tərzi, dini inanclar və sosial münasibətlər türk xalqlarının musiqi mədəniyyətinə özünəməxsus çalarlar bəxş etmişdir.

Təqdim olunmuş məqalədə türk xalqlarının musiqi mədəniyyəti eimi tədqiqat obyekti kimi nəzərdən keçirilir, onun tarixi, nəzəri və praktik aspektləri ümumiləşdirilir, əsas xüsusiyyətləri, janrları və araşdırma istiqamətləri təhlil olunur. Araşdırmada türk musiqisinin şifahi ənənəyə əsaslanması, milli alətlərin rolu və lanr rəngarəngliyi xüsusi vurğulanır. Aşıq sənəti, epik-dastan yaradıcılığı və klassik musiqi formaları bu mədəniyyətin əsas istiqamətləri kimi təqdim olunur.

Məqalədə qeyd olunur ki, Türk musiqi mədəniyyətinin öyrənilməsi üçün müqayisəli və tarixi yanaşmalar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif Türk xalqlarının musiqi xüsusiyyətlərinin müqayisəsi onların ortaq köklərini və reqional fərqlərini üzə çıxarmağa imkan verir.

З.К.Абдуллаева

МУЗЫКАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Ключевые слова: *музыкальная культура, турецкая музыка, мугам, макам*

Музыкальная культура тюркских народов является богатым, многослойным и исторически глубоко укоренённым культурным феноменом, составляющим важную часть мирового культурного наследия. Эта культура сформировалась и развивалась на обширных территориях Средней Азии, Азербайджана, Турции, Казахстана, Кыргызстана, Узбекистана, Туркменистана и Татарстана. Различные исторические источники, кочевой образ жизни, религиозные верования и социальные отношения придали музыкальной культуре тюркских народов своеобразные черты.

В представленной статье музыкальная культура тюркских народов рассматривается как объект исследования, обобщаются ее исторические и практические аспекты, анализируются её основные особенности, жанры и направления изучения. В статье отмечается, что для изучения тюркской музыкальной культуры важное значение имеют сранительный и историчекий подходы. Сопоставление музыкальных особенностей различных тюркских народов позволяет выявить их общие корни и региональные корни.

Z.K.Abdullayeva

THE MUSICAL CULTURE OF THE TURKIC PEOPLES AS AN OBJECT OF RESEARCH

Keywords: *musical culture, Turkish music, mugham, maqam*

The musical culture of the Turkic peoples is a rich, multilayered cultural phenomenon with deep historical roots, constituting an important part of the world's cultural heritage. This culture was formed and developed across vast territories, including Central Asia, Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Tatarstan. Various historical sources, a nomadic way of life, religious beliefs, and social relations have endowed the musical culture 5rdof the Turkic peoples with distinctive characteristics.

In the presented article, the musical culture of the Turkic peoples is examined as an object of study, and its main features, genres, and research directions are analyzed, summarizing its historical, theoretical and practical aspects. The article

notes that comparative and historical approaches are of qreat importance for studying Turkic musical culture.

Türk xalqlarının musiqi mədəniyyəti minilliklər boyu formalaşmış zəngin tarixi, geniş cografiyası və çoxşaxəli janrları ilə dünya mədəni irsinin mühüm tərkib hissəsidir. Bu mədəniyyət Orta Asiya, Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırgızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Tatarıstan kimi geniş ərazilərdə yaşayan türk toplumlarının həyat tərzi, dünyagörüşü və tarixi ilə sıx bağlıdır. Müxtəlif tarixi mənbələr, köçəri həyat tərzi, dini inanclar və sosial münasibətlər türk xalqlarının musiqi mədəniyyətinə özünəməxsus çalarlar bəxş etmişdir. Musiqi bu xalqlar üçün yalnız estetik bir vasitə deyil, həm də yaddaşın, kimliyin və mənəvi dəyərlərin qoruyucusudur.

Köçəri həyat tərzi musiqidə improvizasiya və epik ənənənin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Musiqi janrları baxımından da türk xalqları böyük müxtəlifliyə malikdir. Bu janrlar həm cografi fərqlərdən, həm də tarixi inkişafdan qaynaqlanır. Ümumilikdə, bu musiqi janrlarını bir neçə əsas istiqamət üzrə qruplaşdırmaq mümkündür.

Ən geniş yayılmış janr **xalq musiqisidir.** Bu janra toy nəğmələri, laylalar, əmək mahnıları və mərasim musiqisi daxildir. Hər bölgənin özünəməxsus melodik xüsusiyyətləri olsa da, ümumi ruh – sadəlik, səmimiyyət və həyata bağlılıq – ortaqdır. Məsələn, Azərbaycan və Anadolu bölgələrində aşıq havaları, Qırğızıstanda isə "küy" adlanan instrumental əsərlər xalq musiqisinin əsas nümunələrindəndir [5, s.57].

Digər mühüm istiqamət **epik-dastan janrıdır.** Bu janrda qəhrəmanlıq, sevgi və tarixi hadisələr musiqi vasitəsilə nəql olunur. Ozan, aşıq və baxışlar bu ənənənin daşıyıcılarıdır. Onlar saz və ya qopuz müşayiəti ilə uzun dastanları ifa edirlər.

"Kitabi-Dədə Qorqud" kimi dastanların ifası musiqi ilə müşayiət olunurdu. Bu da həm musiqi, həm də şifahi ədəbiyyat nümunəsidir. Şərqdə ilk operanın banisi görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Ü.Hacıbəylinin "Koroğlu", görkəmli qazax bəstəkarı E.Brusilovskinin "Əndik Kebek", "Manas", Vladimir Vlasovun "Aycürök" və başqa başqa operaları xatırlamaq kifayətdir.

Klassik və ya saray musiqisi də türk xalqlarında mühüm yer tutur. Bu janr daha çox şəhər mühitində inkişaf etmiş və mürəkkəb lad sistemlərinə əsaslanır. Məsələn, Azərbaycan muğamı və Osmanlı məkam sistemi bu sahənin ən nkişaf etmiş formaladır. Bu musiqi növü yüksək peşəkarlıq və improvizasiya bacarığı tələb edir. Azərbaycan muğamı və türk makam sistemi modal quruluş baxımından oxşar xüsusiyyətlərə malikdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan muğamı ÜNESKO tərəfindən qeyri-maddi mədəni irs kimi tanınmışdır [3, s.15].

Xalq mahnıları və instrumental musiqi. Musiqi qədim türk cəmiyyətində dini mərasimlərin, qəhrəmanlıq dastanlarının, toy və yas mərasimlərinin, əmək prosesinin ayrılmaz hissəsi olmuşdur. Lirik, məhəbbət əmək və mərasim mahnıları geniş yayılmışdır. Qazaxlarda "Küylər", qırgızlarda "omuz havaları", türklərdə "türkü" janrları mövcuddur. Türk xalqlarının musiqi mədəniyyəti qədim dövrlərə - şamanizm və mifoloji dünuagörüşü mərhələsinə gedib çıxır. Saz, qopuz, dutar, komuz, tar, balaban, ney, zurna, qaval, dəf, dombra kimi alətlər ilkin musiqi mədəniyyətinin əsas simvolları olmaqla, müxtəlif bölgələrdə fərqli formalı olsa da, ortaq kökləri əks etdirir [7, s.129].

Türk xalqlarının musiqi alətləri əsasən simli, nəfəsli və zərb alətlərindən ibarətdir:

- Siml: qopuz, saz, dombra, komuz, tar
- Nəfəsli: balaban, zurna, ney
- Zərb: nağara, dəf, davul

Türk musiqi mədəniyyəti etnomusiqişünaslıq, tarix, mədəniyyətşünaslıq və antropologiya üçün mühüm tədqiqat obyekti olaraq qalır.

Türk musiqi mədəniyyəti aşağıdakı istiqamətlər üzrə tədqiq olunur:

1. **Etnomusiqişünaslıq aspekti** – xalq musiqisinin toplanması və sistemləşdirilməsi
2. **Tarixi-müqayisəli analiz** – müxtəlif türk xalqlarının musiqi ünsürlərinin müqayisəsi
3. **Struktur və lad sistemi araşdırmaları** – mugam və makam quruluşunun təhlili
4. **Sosiomədəni yanaşma** – musiqinin ictimai funksiyası

Bu sahədə Üzeyir Hacıbəyli və Zoltan Kodaly və Bela Bartok kimi alim və bəstəkarların tədqiqatları mühüm əhəmiyyət daşıyır [2, s.27].

İndiki mərhələdə musiqi türkologiyası sahəsində elmi fəaliyyətin daha da gücləndirilməsi və inkişafı perspektivləri görünür. Özünəməxsus, bənzərsiz tarixi və sənəti olan türk mədəniyyətinin zəngin irsinin dünya ictimaiyyəti tərəfindən tanınması Türksoy kimi bir təşkilatın yaranmasına səbəb olmuşdur [7, s.129]. Musiqi türkologiyasının inkişafı və möhkəmlənməsi, perspektivləri türk dünyası ölkələrinin və xalqlarının geniş coğrafi və mədəni məkanının nadir mədəniyyətinə dünya alimləri arasında daha da çiçəklənməsinə töhfə verən elmi-mədəni layihələrin həyata keçirilməsi, beynəlxalq konfransların, folklor-etnoqrafik ekspedisiyaların, Türk dövlətləri arasında keçirilən musiqi festivalları ortaq irsin qorunmasına xidmət edir.

Qloballaşma prosesi türk xalqlarının musiqisinə yeni təsirlər göstərmişdir. Müasir dövrdə türk xalqlarının musiqisi həm ənənəvi, həm də müasir formalarla inkişaf etməkdədir. Klassik irs qorunmaqla yanaşı, pop, caz və digər musiqi janrları ilə sintez edilərək yeni üslublar yaranır. Bu da türk musiqisinin qlobal miqyasda tanınmasına və yayılmasına şərait yaradır. Bu mədəniyyət ortaq

köklərə əsaslansa da, hər xalqın özünəməxsus xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamışdır. Türk musiqisi həm keçmişin mirası, həm də gələcəyin inkişaf potensialıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Üzeyir Hacıbəyli. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. Bakı: Azərnəşr, 1945.

2. Bela Bartok. Turkish Folk Music from Asiya Minor. Princeton University Press, 1976.

3. UNESCO Masterpieces of the Oral and İntangible Heritage of Humanity: Azerbayijani Mugham. Paris, 2008.

5. Türksoy. Türk dünyası musiqi mədəniyyəti materialları. Ankara, müxtəlif illər.

6. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Azərbaycan musiqi tarixi. (çoxcildlik nəşr). Bakı, müxtəlif illər.

7. Murat Bardakçı Marağalı Abdulkadir. İstanbul, 1990

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq doktoru, professor Kamilə Dadaşzadə
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2026, **s. 120-126**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2026, **с. 120-126**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2026, **p. 120-126**

UOT 78.071.1(479.24):785.11

R.Ramazanov
aparıcı elmi işçi, bəstəkar,
Azərbaycan Bəstəkarlar və
Kinematoqrafçılar ittifaqının üzvü
Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası
AZ 1014, Bakı ş., Ş. Bədəlbəyli küçəsi, 98.
e-mail: rufatcomposer@gmail.com

BƏSTƏKAR ARİF MƏLİKOVUN ALTINCI SİMFONİYASINDA MUĞAMIN ELMİ-KONSEPTUAL İSTİFADƏ TƏRZİ

https://doi.org/10.30546/170899876.101.01.2026.120

***Açar sözlər*:** *bəstəkar, simfoniya, muğam, humayun, faktura, texnika, orkestr*

Məqalə, Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Arif Məlikovun simfonik musiqisinə həsr olunmuşdur. Bu tədqiqat işində, konkret olaraq bəstəkarın altıncı simfoniyasının təhlili əsas mövzu kimi seçilmişdir. Arif Məlikovun yaradıcılığı əsasən simfonik musiqisində özünün maraqlı xüsusiyyətlərini büruzə verir. Müəllif öz yaradıcılığı boyu səkkiz simfoniya, simfonik poemalar, oratoriya, kantata, kamera musiqisi və balet əsərlərini yazmışdır. Bəstəkarın simfoniyalarında muğamın istifadə tərzi çox maraq doğurur. Demək olar ki, muğamın istifadəsi, onun əsərlərində həm yaradıcı və həm də, elmi konsepsiyaya əsaslanaraq müəllifin bu sahədə yaratdığı çox maraqlı nəticəni nümayiş etdirmişdir. Altıncı simfoniyada, bəstəkar tərəfindən düşünülmüş metodlar musiqidə çox maraqlı üslub xüsusiyyətinin yaranmasına səbəb olur ki, bu da, bəstəkar yaradıcılığında əsas şərtlərdən biridir. Əsərdə bəzi musiqi epizodlarının nümunə kimi göstərilməsi ilə muğamın üzərində nə kimi yaradıcı prosesin aparılması özünü faktiki olaraq göstərir. Məhz bu da, bəstəkarın əsər əsasında elmi-yaradıcı münasibəti özünü büruzə verir. Bununla paralel olaraq, simfoniyada istifadə olunan mürəkkəb faktura, muğamın səslənməsində zəngin intonasiyaların yaranmasında əlaqələndirici pola malikdir.

Elmi yeniliyi: Məqalədə ilk dəfə olaraq, muğamın istifadəsi bir üslub kimi təhlil olunmuş və elmi-nəzəri baxımdan araşdırılmışdır. Artıq məlumdur ki, hər bir bəstəkar öz əsərində müraciət etdiyi muğamın melodik, faktura, ritmik, səs-fon və başqa xüsusiyyətlərin istifadəsi ilə öz üslubunda bəlli olan prinsiplərin sintezini yaradır. Bu da, müəllifin individual dünyagörüşü ilə paralellik əsasında yeni bir sistemin yaranmasına səbəb olur. Bununla, bəstəkar

muğam istifadəsində özünün yeni üslub tərzini büruzə verir ki, bu da məhz onun adı ilə bağlıdır. Əsərdə musiqinin orkestrləşməsi də, bəstəkarın simfonik yaradıcılığında əsas və çox maraqlı nümunələrdən biri kimi araşdırılır. Çünki bu da, yaradıcılığın əsas etibarilə gözə çarpan sahələrindən biridir.

Р.Рамазанов

НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУГАМА В ШЕСТОЙ СИМФОНИИ АРИФА МЕЛИКОВА

Ключевые слова: *композитор, симфония, мугам, хумаюн, фактура, техника, оркестр*

Статья посвящена симфонической музыке выдающегося азербайджанского композитора Арифа Маликова. В данном исследовании в качестве основной темы был выбран анализ шестой симфонии композитора. Интересные черты творчества Арифа Маликова проявляются прежде всего в его симфонической музыке. За свою творческую карьеру автор написал восемь симфоний, симфонические поэмы, оратории, кантаты, камерную музыку и балеты. Использование композитором мугама в своих симфониях весьма интересно. Можно сказать, что использование мугама в его произведениях продемонстрировали весьма интересные результаты, достигнутые автором в этой области, основанные как на творческой, так и на научной концепции. В Шестой симфонии методы, разработанные композитором, приводят к появлению очень интересной стилистической особенности в музыке, что является одним из главных условий творчества композитора. В работе, показано, какой творческий процесс осуществляется в жанре мугама, на примерах некоторых музыкальных эпизодов. Именно это и раскрывает научно-творческий подход композитора к произведению. Параллельно с этим, сложная фактура, используемая в симфонии, играет координирующую роль в создании богатой интонации при исполнении мугама.

Научная новизна: в статье впервые анализируется и исследуется использование мугама как стиля с научной и теоретической точки зрения. Уже известно, что каждый композитор создает синтез принципов, проявляющихся в его собственном стиле, используя мелодические, фактурные, ритмические, фоновые и другие характеристики мугама, к которому он обращается в своем творчестве. Это приводит к созданию новой системы, основанной на параллелизме с индивидуальным мировоззрением автора. Таким образом, композитор раскрывает свой новый стиль в использовании мугама, который неразрывно связан с его именем. В

произведении также рассматривается оркестровка музыки как один из главных и наиболее интересных примеров в симфоническом творчестве композитора. Потому что это одна из наиболее важных областей творчества.

R.Ramazanov

SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL USE OF MUGHAM IN ARIF MELIKOV'S SIXTH SYMPHONY

Keywords: *composer, symphony, mugham, humayun, texture, technique, orchestra*

The article is dedicated to the symphonic music of the outstanding Azerbaijani composer Arif Melikov. In this study, the analysis of the composer's sixth symphony was chosen as the main topic. The interesting features of Arif Melikov's work are manifested primarily in his symphonic music. During his creative career, the author wrote eight symphonies, symphonic poems, oratorios, cantatas, chamber music and ballets. The composer's use of mugham in his symphonies is very interesting. It can be said that the use of mugham in his works demonstrated very interesting results achieved by the author in this area, based on both creative and scientific concepts. In the Sixth Symphony, the composer's methods lead to the emergence of a very interesting stylistic feature in the music, which is one of the main conditions of the composer's creativity. The work shows the creative process that takes place in the mugham genre, using examples of some musical episodes. This is precisely what reveals the composer’s scientific and creative approach to the work. In parallel, the complex facture used in the symphony plays a coordinating role in creating rich intonation when performing mugham.

Scientific novelty: This article is the first to analyze and explore the use of mugham as a style from a scientific and theoretical point of view. It is already known that each composer creates a synthesis of principles that manifest themselves in his own style, using the melodic, factural, rhythmic, background and other characteristics of the mugham to which he turns in his work. This leads to the creation of a new system based on parallelism with the author’s individual worldview. Thus, the composer reveals his new style in using mugham, which is inextricably linked with his name. The work also examines the orchestration of music as one of the main and most interesting examples in the composer’s symphonic work. Because it is one of the most important areas of creativity.

Azərbaycanın qədim muğam sənəti, artıq neçə əsrlərə ərzində qorunub, mühafizə edilməsi məlum bir faktdır. Milli incəsənətin bir sahəsi olan musiqi sənətinin, daha dəqiq desək, onun *"Şah damarı"* sayılan muğamın ifası olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Müasir dövrümüzdə dünya siyasətinin bəzi ziddiyyətlərinin baş verməsi nəticəsində, qonşu ölkələrin bizim muğam sənətimizə qarşı olan mənimsəmə cəhtləri məlumdur. Məhz bunun nəticəsi olaraq, Dövlət və Hökumətimizin muğam sənətimizə olan mühafizəkar yanaşması nəticəsində, ölkəmizdə *"Beynəlxalq Muğam Mərkəzi"* kimi fundamnental bir yaradıcı mərkəzin təşkil olunması, bu sənətə olan əsl qayğının göstəricisidir. Bu işdə, xüsusilə ölkənin birinci vitse-prezidenti, eyni zamanda, Heydər Əliyev fondunun rəhbəri Mehriban Xanım Əliyevanın rolu əvəzolunmazdır.

Yaradıcılıq sahəsində isə, muğamın təbliğ olunmasında, xanəndə və xalq musiqi ifaçələrı ilə yanaşı, bəstəkarların fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək məqsədəuyğundur. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında muğam sənətinin təbliği, dünya müstəvisində özünü təsdiq etmişdir. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatında qızıl hərflərlə qeyd olunmuş bir sıra əsərlər mövcuddur. Bunlardan Fikrət Əmirovun simfonik muğamlar, (eyni zamanda, bəstəkarın digər əsərlərini də nəzərə almaqla)[1] Niyazinin *"Rast"* simfonik muğamı, Qara Qarayevin "*Yeddi Gözəl"* baletini böyük ehtiramla göstərmək olar. Adları çəkilən bəstəkarların tələbələri və ardıcılları tərəfindən qələmə alınmış bir sira fundamental əsərlər, müasir dövrümüzə qədər müəllim-tələbə ardıcıllığı əsasında yaranmış məktəbin nəticəsi olaraq, çox maraqlı əsərlər meydana gəlmişdir.

Azərbaycan bəstəkarları sırasında özünəməxsus yeri olan sənətkar Arif Məlikovun adını xüsusilə göstərmək lazımdır. A.Məlikov professional musiqi yaradıcılığının müxtəlif janrlarında öz qələmini sınamış və bir çox dəyərli əsərlərin müəllifi olmuşdur. Bəstəkar bütün janrlarda qələmə aldığı əsərlər sırasında xüsusi olaraq simfonik musiqi nisbətən üstünlük təşkil edir. Bəstəkar bütün yaradıcılığı boyu səkkiz simfoniya qələmə almışdır. Onlardan hər biri, həm yaradıcılıq və eyni zamanda elmi-nəzəri baxımdan zəngin yeniliklərlə əhatələnmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, musiqi və musiqişünaslıq sahəsində yaradıcı tapıntıları məhz bəstəkarlar (eyni zamanda, yaradıcılığın digər sahələrində olduğu kimi) qələmə alır. Bəstəkarların (rəssamların, heykəltəraşların və.s.) yaratdığı yenilikləri araşdırıb, ona elmi qiymət verib, tədqiq edən musiqişünas və sənətşünaslar olmuşdur ki, bu da, elmi nəzəriyyə sahəsində bir tədqiqat kimi özünü göstərmişdir. Bunu əsas götürərək, göstərmək olar ki, ön sıralarda addımlayan, məhz yaradıcı insanlar olmuşdur. Elm və nəzəriyyə onun arxasınca gələn bir qüdrətli ordudur. Bu

[1] Məlum olduğu kimi, əsərdə hər-hansi bir muğamın isitifadəsi iki üsul üzərində mümkün olur. Bunlardan birincisi muğamın sitat istifadəsi ilə yaranan və onun adı ilə əlaqələndirilən əsər. İkincisi isə heç bir sitatdan istifadə olmayaraq, amma muğamın tematik, ritmik, məqam kimi xüsusiyyətlərindən bəhrələnməsi ilə yerinə yetirilən istifadə xüsusiyyətidir. Hər iki üsul, Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında çox geniş yayılmışdır.
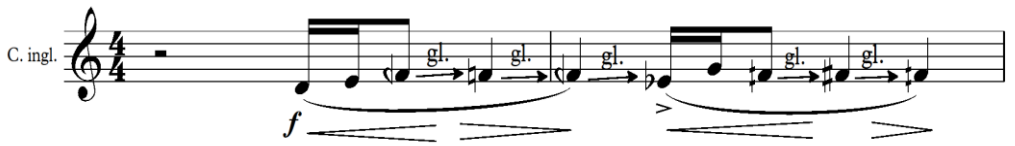
kimi bəstəkarlardan biri də, məhz Arif Məlikov olmuşdur. Bu tədqiqat əsasında, bizim araşdırma obyektimiz, müəllifin 6-cı simfoniyasıdır.

Qeyd etmək olar ki, bəstəkarın 6-cı simfoniyası, müəllifin simfonik yaradıcılığında böyük mərhələvi xarakter daşıyır. Eyni zamanda, bu əsər bəstəkarın əvvəlki əsərlərinin inkişafında, müəyyən parlaq nəticəni özündə ehtiva edən bir musiqidir.
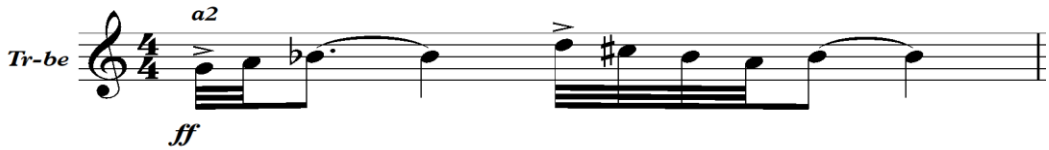
Bəstəkarın 6-cı simfoniyası, müəllifin muğam biliyinin, yaradıcı hissiyyatının ən yüksək həddini özündə ifadə edir. Məlum olduğu kimi, A.Məlikov özü musiqi aləminə tar ifaçılığı ilə qədəm qoymuşdur. Onun bir tarzən kimi formalaşıb, inkişaf etməsi, gələcəkdə bəstəkar kimi zəngin təxəyyülə malik olmasında müstəsna rol oynamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bəstəkarın təxəyyülündə *"iki qütbün"* birləşməsi, Avropa musiqi ənənəsi ilə Şərqin musiqi ənənəsinin sintezi onun inkişafında çox unikal bir yaradıcı qüvvəni yaratmışdır.

Adı çəkilən simfoniya, tam mənada *"Humayun"* muğamının tematik nümunəsi üzərində qurulmuşdur. Bu barədə, tanınmış musiqişünas-alim Nelli Ələkbərova bəstəkarın yaradıcılığına həsr etdiyi monoqrafiyasında qeyd etmişdir. [1.s.160]
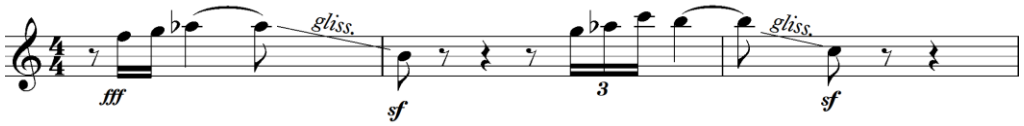
Simfoniyanın tematik quruluşu olduqca maraqlı şəkildə həll edilmişdir. Burada bəstəkar əsərin əsas mövzusu kimi istifadə olunan *"Humayun"* muğamının melodik xüsusiyyətini çox kiçik epizodlarla, hətta mən deyərdim *"mozaik"* düzülüşdə ifadə edib, əsərin labüd forma-strukturunu yaratmışdır.

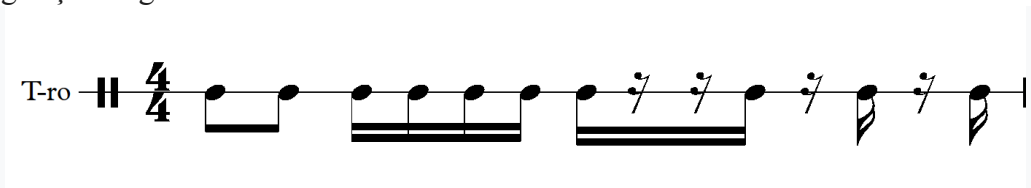
Verilmiş nümunə, simfoniyanın giriş hissəsini təşkil edir. Nümunədən gördüyümüz kimi, burada bəstəkar əsərin kulminasiyasında səslənən *"Humayun"* muğamının mayesinə aid olan kiçik intonasiyanın mikri-variantını ifadə edir. Sanki müəllif öncədən onu *"xəbərdarlıq"* edir. Bu epizod *C. İngl.* ifasında olduqca maraqlı və *"məxmər"* səslənmə ilə özünü göstərir. Lakin burada müəllif tərəfindən nəfəsli alətin mövcud diapozonu çərçivəsində temperasiya genişliyinə nail olur. Bu da, həmin alətin ifa xüsusiyyətində çox maraqlısəslənməsini ifadə edir. Həmin verilmiş epizod, sanki əsərin dramaturji əsasında bəlli olan bütün dinamik, ziddiyyətli anların özünü göstərməsindən dinləyiciləri agah edir. *"C.ingl."* ifasında səslənən epizod zamanı, orkestrdə fon səslənir ki, bu da simfonizmin qanunlarına əsasən müəyyən səs həmahəngliyi ilə, müşaiyət rolunu oynayır.

Verilmiş nümunə simfoniyanın əsas mövzusu rolunu oynayan muğam epizodunun sitat variantıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir bəstəkar yaradıcı insan olaraq, muğamın melodik nümunəsindən sitat kimi bəhrələnirsə, o artıq müəllifin öz şəxsi təxəyyülünün bəhrəsi kimi özünü göstərir. Yəni həmin muğamın intonasiya nümunəsi, bəstəkarın özünə məxsus olur. Həmin bu musiqi epizodu da, məhz A.Məlikov təxəyyülünün bəhrəsi kimi səslənir. Növbəti xanələrdə həmin epizod, melodik nöqteyi-nəzərdən muğama xas olan tərzdə improvizəvi baxımdan genişlənərək, zəngin bir *"işləmə"* prosesinə qədəm qoyur. Bu da, simfonik musiqinin parlaq müəllif yozmasını bir daha təsdiq edir.

Yuxarıda verilmiş nümunə, demək olar ki, bəstəkar tərəfindən əsərin əsas mövzusunun tematik planı üzərində bir növ düşünülmüş improvizə variantıdır ki bu da, əsərin inkişafının (işləməsinin) yerinə yetirməsində "vasitəçi" rolunu oynayır. Həmin epizod, olduqca geniş və eyni zamanda zəngin improvizəvi gəzişməni göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda verilmiş nümunə ilə orkestrdə *tutti* ifasında möhtəşəm fon səslənir ki, bu da mövzunun səslənməsində zəngin obraz yaradır. Demək olar ki, bu epizod simfoniyanın dramaturji quruluşunda olduqca təsirli və eyni zamanda ziddiyyətli xarakter yaradır. Məhz buna görə də müəllif əsərin proqramını "Təzadlar" adlandırmışdır. Bu mövzu inkişaf etdikcə tədricən fon xarakterini yaradır. Bu da, məhz simlilərin ifasında səslənir. Bu dramatik epizodun səslənməsindən sonra, müəyyən sakitlik yaranaraq, klarinetin solo ifasında həmin əsas mövzunun tematik nümunəsi yeni bir improvizəvi şəkildə səslənir.

Yuxarıda qeyd edilənləri bir daha təsdiqləyərək, əsərin müasir dövrümüzdə də özünün yaradıcı aktuallığını təsdiq etməsi, onun muğam istifadəsində

zəmanəmizin ən yüksək yaradıcı-elmi mahiyyətinin mövcudluğundan xəbər verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Нелли Алекперова «АРИФ МЕЛИКОВ» Б.: Ишыг, 1988, с 160.
2. Ницше Фридрих «Антихристианин. Опыт критики христианства». Сумерки богов. М.: Издательство политической литературы. 1990, с. 17.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2026
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.05.2026
Məqaləni çapa qəbul olunma tarixi: 14.05.2026
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq doktoru, professor Nailə Rəhimbəyli
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.

QAYDALAR

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin «Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri» jurnalında məqalələr Azərbaycan, rus və ingilis dillərində çap olunur. Məqalənin əlyazmasını kompüterdə Microsoft Word redaktorunda Azərbaycan, rus və ingilis dillərində, Times New Roman şrifti ilə, 12 ölçüdə, 1 intervalla, A4 formatlı ağ vərəqdə tərtib etmək lazımdır. Məqalənin həcmi 4-5 səhifədən az olmamalıdır.

Məqalənin başlanğıcında məqalənin UOT indeksi, müəllifin soyadı, adı, atasının adı, işlədiyi müəssisə və onun ünvanı, vəzifəsi, elmi adı, elmi dərəcəsi və ya fəxri adı, e-mail ünvanı, daha sonra, məqalənin adı, məqalə hansı dildə yazılmışsa həmin dildə qısa xülasəsi (120-150 söz) və açar sözlər (6-10 söz) verilməlidir. Məqalənin sonunda elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti, iqtisadi səmərəsi və s. aydın şəkildə verilməlidir.

Daha sonra digər iki dildə xülasə (müəllifin adı və məqalənin adı həmin dillərdə göstərilməklə) («Резюме» və «Summary») və həmin dillərdə açar sözləri («Ключевые слова» və «Keywords») verilməlidir. Məqalələrin müxtəlif dillərdə olan xülasələri bir-birinin eyni və məqalənin məzmununa uyğun olmalıdır. Xülasələr elmi və qrammatik baxımından ciddi hazırlanmalıdır.

Məqalədə verilən ədəbiyyat siyahısı əlifba ardıcıllığı ilə deyil, istinad olunan ədəbiyyatların mətndə rast gəlindiyi ardıcıllığı ilə nömrələnməli və məsələn, [1] və ya [1, s. 119] kimi işarə olunmalıdır.

Kitab və jurnallara istinad aşağıdakı qaydada verilməlidir:

1. Müəllifin soyadı və inisialı. Kitabın adı. Cildin nömrəsi. Şəhər: nəşriyyat, nəşr ili, ümumi səhifələrin sayı;
2. Müəllifin soyadı və inisialı. Məqalənin adı // Jurnalın adı, nəşr ili, buraxılış nömrəsi, başlanğıc-son səhifələr.

Məqalənin quruluşu:

- Məqalənin UOT indeksi;
- Müəllifin soyadı, adı, atasının adı;
- İşlədiyi müəssisənin adı, vəzifəsi, elmi adı və elmi dərəcəsi, fəxri adı (və ya doktorant və ya dissertant olduğu təşkilatın adı, təhsilin forması);
- İşlədiyi müəssisənin (və ya doktorant olduğu təşkilatın) ünvanı (poçt nömrəsi göstərilməklə);
- Müəllifin e-mail ünvanı;
- Məqalənin yazıldığı dildə qısa xülasəsi (120-150 söz) və açar sözlər

(6-10 söz);
- Baş hərflərlə məqalənin adı;
- Məqalənin mətni;
- İstinad olunmuş ədəbiyyat siyahısı;
- Digər iki dildə məqalənin adı və müəllifin adı və soyadı göstərilməklə qısa xülasəsi və açar sözlər (6-10 söz).

Məqalə aşağıdakı hissələrdən ibarət olmalıdır:
- Giriş;
- Məsələnin qoyuluşu;
- Məsələnin həlli;
- Nəticə (elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti, iqtisadi səmərəsi və sair);
- Ədəbiyyat.

Məqalənin redaksiyaya təqdim olunması:
- Məqalənin çap olunmuş əlyazması (1 nüsxədə) və onun elektron variantı Compact Diskdə (CD və ya CD-RW) və məqalənin çap olunması üçün müəssisə tərəfindən təsdiq olunmuş müvafiq sənədlərlə (məqaləyə 2 rəy və təşkilatın (kafedranın) iclas protokolundan çıxarış) birlikdə jurnalın məsul katibinə (AZ 1000, Bakı, Üzeyir Hacıbəyli küçəsi 68, ADPU) təqdim edilməlidir.
- Ayrıca vərəqdə müəllif haqqında anket-məlumat əlavə olunmalıdır. Məlumatda müəllifin soyadı, adı, atasının adı, elmi dərəcəsi, elmi adı, müəssisənin adı, müəssisənin ünvanı, ev ünvanı, e-mail ünvanı və telefon nömrəsi göstərilməlidir.
- Məqalə sevincmamoyeva9@gmail.com elektron ünvanına göndərilə bilər.
- Lazım gəldikdə jurnalın redaksiyası məqalənin nəşri üçün əlavə sənədlər tələb edə bilər.
- Məqalənin əlyazması və CD geri qaytarılmır.

Qeyd: Qaydalar Ali Attestasiya Komissiyasının tələblərinə uyğun tərtib olunub.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

В журнале «Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования» Азербайджанского Государственного Педагогического Университета статьи публикуются на азербайджанском, русском и английском языках. Рукопись статьи должна быть набрана на компьютере в программе Microsoft Word на азербайджанском, русском и английском языках шрифтом Times New Roman, размером 12, интервалом 1, форматом А4. Объём статьи должен быть не менее 4-5 страниц.

В начале статьи даётся индекс УДК, фамилия, имя, отчество автора, место работы (адрес учреждения), должность, учёное звание, учёная степень или почётное звание, e-mail, затем даётся название статьи, краткое резюме (120-150 слов) и ключевые слова (6-10 слов) на том языке, на котором написана статья. В конце нужно четко и ясно показать новизну, практическую значимость и эффективность работы в соответствующей области науки.

Далее даётся краткая аннотация на двух других языках (указать автора и название статьи) («Резюме» и «Summary») и ключевые слова («Ключевые слова» и «Key words») на этих языках. Все резюме должны отражать содержание и подготовлены очень строго с научной и грамматической точки зрения.

В статье список литературы даётся не по алфавитному порядку, а по порядку цитат, например, [1] или [1, с.119].

Цитаты из книг и журналов даются в следующем порядке:

1. Фамилия и инициалы автора. Название книги. Том. Город: издательство, год издания, количество страниц.
2. Фамилия и инициалы автора. Название статьи // Название журнала, год издания, номер издания, начальная и последняя страницы.

Последовательность оформления (структура) статьи:

- Индекс УДК;
- Фамилия, имя, отчество автора;
- Название учреждения, место работы, должность, учёное звание, учёная степень или почётное звание (или название организации докторанта или диссертанта, форма учебы) адрес учреждения (или организации докторанта), где работает (указать почтовый номер);
- e-mail автора;

- Краткое резюме (120-150 слов) и ключевые слова (6-10 слов) на том языке, на котором написана статья;
- Название статьи прописными буквами;
- Текст статьи;
- Список использованной литературы;
- Краткое резюме на двух других языках (с указанием автора и названия статьи) и ключевые слова (6-10 слов) на этих языках.

Статья должна состоять из следующих частей:

- Введение;
- Постановка проблемы;
- Решение проблемы;
- Выводы (новизна, практическая значимость и эффективность работы в соответствующей области науки);
- Литература.
- **Представление статьи в редакцию:**
- Рукопись статьи (1 экземпляр) и её электронный вариант на Compact Disk (CD или CD-RW) и соответствующие документы для публикации статьи, утвержденные учреждением (2 рецензии и выписка из протокола заседания организации (кафедры)) должны быть представлены ответственному секретарю журнала (AZ 1000, г. Баку, ул. Узеира Гаджибейли 68, АГПУ).
- Анкета-справка об авторе представляется отдельно. В справке нужно указать фамилию, имя, отчество автора, ученое звание, ученую степень, название и адрес учреждения, домашний адрес, e-mail и номер телефона.
- Статью можно послать на e-mail: sevincmamoyeva9@gmail.com В случае необходимости редакция журнала может потребовать дополнительные документы для публикации статьи.
- Рукопись статьи и CD не возвращаются.

Примечание: Правила сставлены в соответствии с требованиями Высшей Аттестационной Комиссии.

RULES

In the journal of «Actual problems of the science, culture and education of music» of Azerbaijan State Pedagogical University articles are published in Azerbaijani, Russian and English languages. Articles must be written on the computer in Microsoft Word with Times New Roman type of 12 size, l interval and on a white paper of A4 format. Pages of the article must be not less than 4-5.

At the top of the article it must be noted UOT index of article, name and surname of the author, his place of work and post address, scientific degree, honorary title, e-mail, title of the article, its short summary (120-150 words) and key words (6-10). At the end of the article it must be clearly written about scientific novelty of the article, importance of its research, economical benefit etc.

At the end of the article it must be noted list of references, in two languages title of the article, name of the author summary and keywords.

Content of the summaries in two languages must be same and suit to the content of the article. Summaries must be written grammatically and scientifically. List of references must not be given in alphabetical order but in the order of their place in the article, for example, [1] or [1, p. 119].

Reference to books and journals must be given as below:

1. Surname and initials of the author. Title of the book. Number of the volume. City: edition, publication year, number of pages.
2. Surname and initials of the author. Title of the article// Name of the journal, publication year, issue number, the first and the last pages.

Structure of the article:

- UDC index of the article;
- Name and surname of the author;
- Place of work and post, scientific degree, honorary title (it must be noted name of the institution where one is a candidate for a degree or a doctor for a degree);
- Address of work (or institution where one is a doctor for a degree);
- E-mail of the author;
- A short summary (120-150 words) and key words (6-10 words) of the article in the same language that was the article written in;
- Title of the article in capital letters;
- Text of the article;
- List of references;
- Short summary (120-150 words) and key words by indicating the

name of article, name and surname of author in other two languages (6-10 words).

The article must consist of the following parts:

- Introduction;
- Putting of task;
- Solution of task;
- Conclusion (scientific innovation, applied significance, economic benefit of the work conforming to character of the scientific field and article, etc.);
- Literature.

Submission of the article to revision:

- The printed manuscript of the article (in 1 copy) and its electron variant is to be submitted to the responsible secretary of the journal in Compact Disc (CD or CD-RW) together with proper documents certified by institution for printing of the article (2 references to the article and extract from meeting protocol of the organization (department)) (68, Uzeyir Hajibayli str., Baku, AZ 1000, ASPU).
- Information form about author is to be attached in separate sheet. Surname, name, father's name, scientific degree, scientific title of author, name of institution, address of institution, home address, e-mail address and phone number is to be indicated in the information.
- The article may be sent to e-mail: sevincmamoyeva9@gmail.com
- If necessary, revision of the journal may require further documents for publication of the article.
- Manuscript of the article and CD is not returned.

Note: The rules framed in accordance with the requirements of the Higher Attestation Commission.

Nəşriyyatın direktoru: Hüseyn Hacıyev
Korrektor: Sevinc Mamoyeva

Çapa imzalanmış: 14.05.2026.
Kağız formatı $70\times100^{1/16}$. 8,4 ç.v.
Sifariş 129. Sayı 200.

ADPU-nun nəşriyyatı
Bakı, Ü.Hacıbəyli küçəsi, 68
Tel.: 493-74-10